

การคลี่คลายขยายตัวของการค้าของป่าในสมัยอยุธยาตอนกลาง

ภายหลังจากที่อยุธยาได้ประสบความสำเร็จ ในการพัฒนาตนเองขึ้นเป็นเมืองท่าที่เป็นศูนย์รวมการค้าของป่า บนพื้นฐานของการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนอย่างเหนียวแน่น นับตั้งแต่เริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 19 และต่อมาในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 21 อยุธยาก็ได้ขยายเครือข่ายของการค้าเปิดไปสู่เมืองท่าทางคานมหาสมุทรอินเดีย โดยในขั้นต้นได้อาศัยมะละกาเป็นทางผ่านของการระบายสินค้าของป่า ให้แก่พ่อค้ามุสลิมและอินเดียที่มาจากทางปากสมุทรซีกตะวันตก แต่แล้วอยุธยา ก็เกิดความขัดแย้งกับมะละกา ซึ่งเหตุผลหนึ่งได้วางอยู่บนพื้นฐานของการขัดผลประโยชน์เกี่ยวกับการค้า ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่อยุธยาไม่อาจแข่งขันกับมหาสมุทรอินเดียได้ ในเงื่อนไขของการที่มะละกาดำรงฐานะเป็นศูนย์กลางการค้าทางคานมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งนับเป็นข้อได้เปรียบที่ทำให้มะละกามีโอกาสดีกว่า ในการเป็นตัวกลางที่คอยคักเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้า โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการค้าของป่า ระหว่างอยุธยากับพ่อค้าที่มาจากเมืองท่าในมหาสมุทรอินเดีย

เนื่องด้วยความขัดแย้งดังกล่าวมานี้ ในด้านหนึ่งได้นำมาซึ่งความพยายามของผู้นำอยุธยา ในการที่จะแผ่ขยายอิทธิพลเข้าควบคุมมะละกาให้อยู่ภายใต้อำนาจ แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น อยุธยาก็ได้พยายามขยายอำนาจออกไป ควบคุมเมืองท่าชายฝั่งทะเลคานอ่าวเบงกอล ที่สำคัญคือ เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี เพื่อวางรากฐานของการค้าเปิดไปสู่เมืองท่าทางคานมหาสมุทรอินเดีย ความพยายามของอยุธยา ในการแผ่ขยายอำนาจ ข้ามเทือกเขาตะนาวศรีออกไปในครั้งนี้ ได้กลายเป็นชนวนเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่นำมาซึ่งการอุบัติขึ้นของมหาสงครามระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งกินระยะเวลาอีกยาวนานกว่า 50 ปี นับจากรัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

พ.ศ. 2091 จนกระทั่งถึงรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร พ.ศ. 2147 ¹

ภาวะการณ์ของสงครามที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อกระเทือนทำให้การเติบโตของการค้าของป่า ต้องประสบกับภาวะชะงักงันอย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะการสงครามอันยาวนาน ซึ่งกินเวลาเกือบตลอดรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร เป็นเหตุทำให้พระองค์ต้องทรงทำศึกสงครามชับเกี่ยวกับเขมรและพม่า เพื่อสถาปนาขอบชายอำนาจอานาจทางการเมืองและเสถียรภาพความมั่นคงของอยุธยาขึ้นมาอีกระยะหนึ่ง และสิ่งที่บังเกิดขึ้นติดตามมา ภายหลังจากที่อยุธยาได้เริ่มกลับคืนสู่บูรณภาพดั้งเดิม ก็เห็นจะได้แก่ การเกิดจารีตของการบังคับบัญชาในระบบราชการ และการฝึกปรือข้าราชการเพื่อสำเร็จกิจเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเวลานานๆ ตลอดจนทำให้รู้จักความร่วมมือและการประสานงานในระบบ อย่างที่เกิดขึ้นได้ยากในยามสงบ ²

ด้วยเหตุดังนั้น ความสำเร็จในการแผ่ขยายพระราชอำนาจ และการช่วงชิงชัยชนะจากกษัตริย์อื่นรอบข้าง ซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร ส่วนหนึ่งนั้นจึงเกิดมาจากการจัดระบบราชการที่ซับซ้อน ใหญ่โต และค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ³ ประกอบกับการที่สมเด็จพระนเรศวร ทรงกวาดผู้อนาจทางเหนือลงไปรวมกันในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายระบบราชการที่ค่อนข้างเป็นอิสระในส่วนภูมิภาคลงอย่างมาก ⁴ และผลสะท้อนจาก

¹ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวรประชวรหนัก, ไทยรบพม่า (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพินิต, 2514), หน้า 1-221.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), หน้า 8.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

การขยายตัวของระบบข้าราชการอยุธยาตั้งที่กล่าวมานี้ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรทรงสามารถเพิ่มพูนพระราชทรัพย์และอำนาจ ตลอดจนทำให้ดินแดนที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของระบบราชการที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ ขยายตัวขึ้นทั้งในค่านพื้นที่และความสามารถที่จะควบคุมไพร่¹

เอกภาพและความมั่นคงของอยุธยา ได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นปึกแผ่นอย่างแท้จริง ในรัชกาลของพระเอกาทศรถ เมื่อพระองค์ทรงใช้ประโยชน์จากระบบข้าราชการอย่างเต็มประสิทธิภาพ ในการจัดสรรและควบคุมกำลังคนโดยผ่านระบบไพร่เพื่อประโยชน์แก่การรวบรวมโภคทรัพย์ อันเกิดจากการเกณฑ์แรงงานและวัสดุของประชาชน ดังที่ วนวลิต ได้บันทึกไว้ว่า "กฎเกณฑ์การเกณฑ์แรงงานไพร่ เกิดขึ้นในสมัยพระเอกาทศรถ ซึ่งทำให้พระเอกาทศรถได้ใช้ประโยชน์จากระบบข้าราชการอยุธยาอย่างเต็มที่ ในอันที่จะรวบรวมพระราชทรัพย์ จากการเกณฑ์แรงงานและวัสดุของประชาชนเหล่านี้"²

อาจกล่าวได้ว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ นับเป็นช่วงเวลาที่ดีสภาพการณ์บ้านเมืองได้กลับคืนสู่ความเป็นปกติสุขอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวร ได้ทรงสถาปนาขอบชายอำนาจทางการเมืองของอยุธยาขึ้นอย่างเข้มแข็ง ทำให้บรรดาหัวเมืองต่างๆ ในส่วนภูมิภาค ที่กลายเป็นเมืองยุทธศาสตร์และสนามรบ ในสงครามขับเคี่ยวระหว่างไทยกับพม่า ได้กลับมามีขึ้นอยู่กับอยุธยาครั้งเดิม ประกอบกับระบบข้าราชการที่ได้รับการพัฒนาอย่างเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 9.

² Van Vliet, Jeremias, "The Short History of The Kings of Siam," The Siam Society, 1975 : 88.

มากขึ้นในรัชกาลพระเอกาทศรถ ทำให้อยุธยาสามารถที่จะดึงดูดทรัพยากรประเภทของป่า จากหัวเมืองต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นในรูปของส่วยหรือสินค้า มารวบรวมไว้ที่อยุธยาเพื่อวางรากฐานสำหรับการฟื้นฟูการค้าของป่า ระหว่างอยุธยากับบ้านเมืองภายนอกขึ้นมาอีกระลอกหนึ่ง ในตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ 21

สำหรับตลาดการค้าของป่า ซึ่งได้เริ่มต้นมาด้วยดีกับตลาดประเทศจีน นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ก็ได้ดำเนินมาถึงจุดแห่งการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความวุ่นวายเกี่ยวกับการสงครามอันยาวนานในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งทำให้พระองค์ทรงใช้เวลาเกือบทั้งหมด ในการทำสงครามตอบโต้กับสองอาณาจักรเพื่อนบ้านคือ พม่าและเขมร ทำให้ปริมาณการค้าระหว่างอยุธยากับจีนอยู่ในวงจำกัด¹ อีกทั้งความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างอยุธยากับจีนในช่วงนี้ ก็ห่างเหินขึ้นกว่าแต่ก่อน คงปรากฏหลักฐานว่า ในรัชสมัยของพระนเรศวร อยุธยาส่งทูตบรรณาการไปจีนเพียง 1 ครั้ง² และตลอดรัชสมัยของพระเอกาทศรถ อยุธยาไม่ได้ส่งคณะทูตไปจีนเลย³ ประกอบกับสถานการณ์วุ่นวายที่เกิดขึ้นภายในจีนในช่วง 2-3 ปีสุดท้ายของราชวงศ์หมิง และในปีแรกๆ ของการสถาปนาราชวงศ์ชิง ทำให้กิจการภายในของจีนไม่มั่นคงนัก⁴ ซึ่งน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้กิจกรรมการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนต้องทรุดต่ำลง และกลายความสำคัญลงไปจากเดิม

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth-Century... . . . ,

p. 8.

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 27.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 110.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-135.

ศักราชใหม่ของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นและชอลันดา

ปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นกับการค้าของป่า ซึ่งจะได้นำมากล่าวถึงในลำดับต่อไปนี้เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงในเชิงสาระสำคัญเกี่ยวกับการค้าไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการเพิ่มตลาด เพิ่มประเภท ตลอดจนการเพิ่มปริมาณของการค้า ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ศักราชใหม่ของการค้าของป่าที่ได้เริ่มต้นขึ้นในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นตลาดที่มีความสำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งในโลกตะวันออก และเป็นตลาดที่มีความต้องการสินค้าของป่าบางอย่างจากอยุธยาในปริมาณที่สูงมาก โดยเฉพาะรายการสินค้าของป่าประเภทหนังสัตว์ต่างๆ ซึ่งได้แก่ หนังกวาง, หนังเก้ง, หนังโค และ หนังกระบือ เป็นต้น

การติดต่ออย่างเป็นทางการระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ได้เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2149 ซึ่งตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อโชกุนอิเอยัสสุได้ออกอักษรสาส์นมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อขอลงชื่อของที่สำคัญ 2 ประการ คือ ปืนใหญ่ กับอีกสิ่งหนึ่งได้แก่ ของป่า ที่มีชื่อเสียงของอยุธยาคือ ไม้หอม¹ โดยทางฝ่ายญี่ปุ่นได้จัดส่ง เสือเกราะ และ คาบญี่ปุ่น มาเป็นของขวัญตอบแทน²

ในจดหมายเหตุทางไมตรีระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ได้ระบุว่า ทางฝ่ายอยุธยาเองก็มีความยินดีที่จะขานรับเจตนาอารมย์ของญี่ปุ่น โดยการส่งคณะทูตเดินทางไปเจริญพระราชไมตรีกับญี่ปุ่นอย่างสืบเนื่อง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2164, พ.ศ. 2166, พ.ศ. 2168 และ พ.ศ. 2172 ซึ่งปรากฏว่าคณะทูตดังกล่าวได้เข้าเฝ้าโชกุนทุกครั้ง³ สำหรับรายการสิ่งของบรรณาการของอยุธยานั้น นอกจากจะ

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20. "จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่น" แปลโดย หลวงจินตาสหกิจ. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจินตาสหกิจ (ละม้าย ธนะสิริ), 2524. หน้า 1.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 3-10.

ประกอบไปด้วยอาวุธยุทธภัณฑ์ ซึ่งเป็นที่ต้องการของญี่ปุ่นแล้ว ของบรรณาการที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง ก็ได้แก่ ของป่าที่มีคุณค่าและมีราคาแพง คือ ไม้หอม และ งาช้าง ¹

กล่าวได้ว่า การค้าของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เริ่มขยายตัวมากขึ้นอันเป็นผลเนื่องจากสงครามรวมชาติของญี่ปุ่น ที่ผลักดันให้ชาмуไรฝ่ายตรงข้ามกับตระกูลโทกูงาวะหนีออกมา ประกอบกับผู้นำญี่ปุ่นขับไล่คริสต์ศาสนิกชนออกจากประเทศ ² ขณะเดียวกันรัฐบาลญี่ปุ่นก็มีนโยบายส่งเสริมการค้าเพื่อเพิ่มรายได้ จึงออกใบเบิกรองให้ไคเม็ชิวและพ่อค้าออกมาค้าขายมากขึ้น ³ เหตุการณ์นี้ได้มีส่วนผลักดันให้ชนชั้นผู้ปกครองของญี่ปุ่น ซึ่งประกอบไปด้วย โชกุน ไคเม็ชิว และชาмуไร ตลอดจนชนชั้นพ่อค้าก็ได้ให้ความสนใจเข้าร่วมลงทุน ทำการค้าที่ตลาดอยุธยาอย่างค่อนข้างคึกคัก โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการค้าของป่าประเภท หนังกวาง และ ไม้ฝาง ⁴

หลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่า ชาวญี่ปุ่นได้เริ่มเดินทางออกมาค้าขายยังประเทศสยามเป็นจำนวนมาก ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 สืบได้จากจำนวนหนังสือเดินทางของทางราชการ หรือ หนังสือเบิกรองจากโชกุน ที่เรียกว่า Goshuinjō ซึ่งเป็นหนังสือสำคัญที่ออกให้แก่พ่อค้าที่ต้องการนำเรือ เดินทางออกมาค้าขายนอกประเทศญี่ปุ่น ดังปรากฏว่า ในระหว่างปี พ.ศ.2147 - พ.ศ.2159 มีเรือสำเภาที่ได้รับหนังสือเดินทาง ให้ออกไปค้าขายยังประเทศสยามเป็นจำนวนถึง

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20, หน้า 10-30.

²George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth, p. 9.

³Sarasin Viraphol, Tribute and Profit, p. 15.

⁴Ibid., p. 16.

36 ลำ ภายในระยะเวลาเพียง 12 ปี ซึ่งนับเป็นจำนวนสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณหนังสือเดินทางทั้งหมด 195 เล่ม ซึ่งโชกุนออกให้แก่เรือของพ่อค้าที่มีความประสงค์จะเดินทาง ออกมาค้าขายยังประเทศต่างๆ ทั้งสิ้น 19 ประเทศ¹

การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ได้ขยายตัวขึ้นอย่างมั่นคงในช่วงรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163 - พ.ศ. 2171) ในขณะที่การค้าของป่ากับจีนก็ยังคงทรุดต่ำลง เนื่องจากตลอดรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ทรงส่งคณะทูตไปจีนเพียง 2 ครั้ง² และในช่วงนี้ก็มีเรือสำเภาจากจีนเพียง 4 ลำเท่านั้น ที่แล่นมาค้าขายกับไทยในแต่ละปี³ ในขณะเดียวกันก็มีเรือสำเภาญี่ปุ่นเป็นจำนวนถึง 55 ลำ ที่ได้แล่นมาค้าขายที่อยุธยาโดยตรง ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2148 - พ.ศ. 2171⁴

ความเติบโตของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนั้น ยังอาจสังเกตเห็นได้จาก การที่มีชาวญี่ปุ่นเป็นจำนวนสูงถึง 1,000-1,500 คน ได้เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ณ บริเวณสถานที่ที่เรียกว่า "บ้านญี่ปุ่น" ซึ่งชาวญี่ปุ่นเหล่านี้เป็นพวกที่ได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการค้าหนังสัตว์และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นอื่นๆ ของอยุธยา⁵

¹ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese Documents About Siam." Journal of The Siam Society 59 (July 1971), p. 162.

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 27.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบอบบรรณาการ. . . , หน้า 135.

⁴ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 15.

⁵ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . ," p. 162.

เกี่ยวกับรายการสินค้าของป่าที่ญี่ปุ่นซื้อจากอยุธยา นั้น ชุนวิจิตรมาตราได้ รายงานว่ามี ไม้ฝาง, หนังสัตว์, หวาย, ไม้ซุง, ไม้เนื้อหอม, ไม้กะลำหัก, ยาคำ, ก่ายาน, แก่นคุณ, ช้าง, สีเสียด, รง, ครั่งดิบ, ครั่งแชลแลก, งาช้าง, นอแรด, ริงนก ¹

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รายการสินค้าของป่าต่างๆ เหล่านี้ น่าจะเป็นบัญชีรายการสินค้าที่มีความสำคัญ ในระบบการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น โดยเฉพาะทางค้าของญี่ปุ่นนั้นปรากฏว่า มีความต้องการสินค้าของป่าประเภท หนังกวาง และ ไม้ฝาง จากอยุธยาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหนังกวางนั้นได้ถูกนำไปใช้สำหรับทำ ค้ำคาบและฝักคาบญี่ปุ่น ² อันเป็นเครื่องสาคราวคูบ้านคูเมืองที่สำคัญ และในเวลาเดียวกันนั้น คาบญี่ปุ่นอีกจำนวนหนึ่ง ก็ได้กลับกลายเป็นสินค้าออกสำคัญที่ญี่ปุ่นส่งกลับมาขายยังอยุธยา เช่นเดียวกับไม้ฝาง ซึ่งเป็นของป่าที่มีคุณสมบัติในการทำ สีย้อมผ้า ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า ไม้ฝางที่ญี่ปุ่นซื้อจากอยุธยาควรจะเป็นจำนวนมาก ได้ถูกนำไปใช้ในอุตสาหกรรมการทอผ้า ดังปรากฏว่าญี่ปุ่นได้ทำการผลิตผ้าทอชนิดต่างๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก แล้วในเวลาต่อมาผ้าญี่ปุ่นก็ได้กลับกลายเป็นสินค้าที่ส่งกลับมาขายที่ตลาดอยุธยา

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตลาดการค้าของป่า ในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 ไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องของความผันผวนเกี่ยวกับตลาดการค้าภายในเครือข่ายของโลกตะวันออก ซึ่งได้แก่ การเกิดตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นตลาดใหม่อีกแห่งหนึ่ง ที่มีความต้องการสินค้าของป่าบางอย่างผิดแผกออกไปเป็นต้นว่า ของป่าประเภท หนังกวาง ในขณะที่ก่อนหน้านี้ตลาดใหญ่ในโลกตะวันออก ที่อยุธยาค้าขายของป่าด้วยเป็นจำนวนมาก ทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ

¹ ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 220.

² เรื่องเดียวกัน.

ก็คือ ตลาดประเทศจีน ซึ่งส่วนใหญ่ต้องการของป่าที่ปรากฏในรูปของสินค้าฟุ่มเฟือย อาทิ นอแรด, งาช้าง, ริงนก, แก่นกรักซี่, ไม้กฤษณา, ปีกนกกกระเต็น, ขนนกยูง, และสมุนไพรที่ใช้ทำเครื่องยา แต่แล้ววิถีทางการค้าก็ได้ดำเนินมาถึงจุดแห่งการเปลี่ยนแปลง เมื่อตลาดประเทศจีนเริ่มคลายความสำคัญไปจากเดิม เนื่องจากการเกิดเหตุการณ์ความวุ่นวายขึ้นภายในประเทศของจีนเอง ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ ตลาดของป่าแห่งใหม่คือ ตลาดประเทศญี่ปุ่น ได้เริ่มปรากฏความสำคัญขึ้นมาโดดเด่นอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน และได้ก้าวเข้ามาทดแทนการค้าของป่าบางส่วนระหว่างอยุธยากับจีนที่ลดความสำคัญลงไปในช่วงนี้

ภาพของการเปลี่ยนแปลงอีกภาพหนึ่งที่ได้เกิดขึ้นใหม่ ได้แก่ การที่ชาวตะวันตกได้เริ่มเดินทางเข้ามาค้าขาย ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น โดยเฉพาะชาวตะวันตกที่ได้เข้ามา มีบทบาท เกี่ยวข้องกับการค้าของป่ากับอยุธยา อย่างใกล้ชิดในรูปของบริษัทการค้าคือ ฮอลันดา แม้จะเป็นที่ปรากฏว่า ก่อนหน้านี้ ได้มีชาวโปรตุเกสซึ่งเป็นชาวยุโรปพวกแรก ที่ริเริ่มเดินเรือออกมาแสวงหาหนทางค้าขายยังแถบมหาสมุทรอินเดีย และสามารถยึดครองศูนย์กลางการค้าที่มะละกาให้อยู่ใต้อำนาจได้ในปี พ.ศ. 2054¹ แต่ก็ไม่มีหลักฐานปรากฏเป็นที่แน่ชัดว่า โปรตุเกสได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าของป่าที่อยุธยาแต่อย่างใด บทบาทของพวกโปรตุเกสที่พอจะมองเห็นได้ก็คือ การเป็นผู้จัดหาอาวุธยุทธภัณฑ์ ซึ่งได้แก่ อาวุธปืน เช่น ปืนใหญ่ ปืนไฟ และกระสุนดินดำ มาขายให้แก่อยุธยา²

อาจกล่าวได้ว่า แรงจูงใจสำคัญที่ผลักดันให้ฮอลันดาเดินทางออกมาค้าขาย ใกล้เคียงดินแดนทางซีกตะวันออก ในขั้นต้นเป็นเรื่องของการแสวงหาแหล่งสินค้าเครื่องเทศ ภายหลังจากที่โปรตุเกสได้เข้ามาบุกเบิก ตลาดการค้าทางแถบ

¹ คี. จี. อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า 300-301.

² ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 166.

หมู่เกาะเครื่องเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และนำสินค้าดังกล่าวกลับไปกระจายสู่ตลาดยุโรป ด้วยผลกำไรมหาศาล เหตุฉะนั้นด้วยระยะเวลาที่ยังไม่นาน สอลันดาก็ได้เริ่มนำขบวนเรือเป็นจำนวนมาก ออกเดินทางมุ่งสู่โลกตะวันออก เพื่อขนสินค้าเครื่องเทศกลับไปขายยังตลาดอัมสเตอร์ดัม และปัญหาที่เกิดขึ้นติดตามมาก็คือ การที่ราคาสินค้าเครื่องเทศได้ตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผลผลิตล้นตลาด ¹

แม้ว่าการค้าเครื่องเทศจะเป็นแรงกระตุ้นสำคัญ ที่ผลักดันให้ฮอลันดาเดินทางเข้ามาค้าขายยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็มิใช่เป็นเหตุผลสำคัญประการเดียว ที่ทำให้ฮอลันดาตัดสินใจส่งขบวนเรือเป็นจำนวนมาก มุ่งหน้ามาค้าขายไกลถึงดินแดนแถบนี้ เพราะนอกจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกในแง่ของการเป็นแหล่งกำเนิดสินค้าเครื่องเทศเป็นสำคัญแล้ว เมืองท่าต่างๆ ในดินแดนแห่งนี้ ก็ยังได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย มาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ² โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าของจีนนั้น เป็นที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในตลาดยุโรป อาทิ ผ้าไหม, ใบบัว, น้ำตาล และเครื่องกระเบื้องด้วยสาม ³

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ฮอลันดาจึงได้พยายามดำเนินนโยบาย เพื่อที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการค้ากับจีน อันเป็นเหตุผลหนึ่งที่น่ามาซึ่งการตั้งสถานีการค้าของฮอลันดาขึ้นที่ปัตตานี ในปี พ.ศ. 2144 ⁴ และตามด้วยการติดต่ออย่างเป็นทางการ

¹George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p. 1-7.

²Ibid., p. 5.

³Ibid., p. 46.

⁴Ibid., p. 8.

กับราชสำนักอยุธยาในปี พ.ศ. 2147 ซึ่งความสนใจขั้นพื้นฐานของฮอลันดา ในการเปิดการค้าต่อกับอยุธยานั้น ได้เล็งไปที่การค้ากับจีนเป็นประการสำคัญ¹ แต่ก็เป็นที่น่าประหลาดว่า ฮอลันดาไม่ประสบความสำเร็จในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับราชสำนักจีน แม้จะอาศัยการติดต่อโดยผ่านทางความช่วยเหลือของอยุธยา ด้วยการส่งตัวแทนชาวฮอลันดา ร่วมเดินทางไปกับคณะทูตไทย เพื่อขอสิทธิพิเศษทางการค้าจากจีน²

ถึงแม้ความพยายามของฮอลันดา ในการเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการผลิตสินค้าที่ตกกรรมสิทธิ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลกตะวันออก จะไม่บรรลุผลสำเร็จ แต่ในเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง ฮอลันดาก็สามารถเปิดประตูการค้ากับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นตลาดการค้าที่มีความสำคัญมากอีกแห่งหนึ่งได้สำเร็จ ด้วยการก่อตั้งสถานการค้าขึ้นอย่างถาวรที่เมืองฮิราโตะ ในปี พ.ศ. 2152 และได้รับสิทธิให้ทำการค้าขายได้อย่างเสรี³

นับจากจุดนี้เองที่ทำให้ฮอลันดาได้เริ่มตระหนักว่า การค้าในอีกลักษณะหนึ่งที่สามารถทำกำไร ให้แก่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาได้อย่างงาม นอกเหนือไปจากการซื้อสินค้าจีนส่งกลับไปขายยังตลาดยุโรป ก็เห็นจะได้แก่ การซื้อสินค้าที่กำเนิเกิดขึ้นภายในท้องถิ่นของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งขายให้แก่ตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นตลาดที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในเวลานั้น และปรากฏการณ์ทางการค้าที่เกิดขึ้นนับแต่ช่วงนี้ เป็นสิ่งที่รับกันได้เป็นอย่างดีกับภาพของอยุธยาที่ปรากฏ

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 11.

² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 133.

³ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 51.

โคกเค่นอยู่ในโลกการค้า ในฐานะของการเป็นเมืองท่าที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของป่าอันกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดญี่ปุ่นอย่างพรักพร้อม ไม่ว่าจะเป็นของป่าประเภทหนังสัตว์ต่างๆ หรือ ไม้ฝาง

ด้วยเหตุนี้ภายหลังจากที่ฮอลันดา ได้เปิดสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา ในปี พ.ศ. 2151¹ ความสนใจส่วนใหญ่ของฮอลันดา ก็ได้ทุ่มเทไปที่การค้าซื้อสินค้าของป่าจากอยุธยา เพื่อส่งขายให้แก่ตลาดญี่ปุ่นเป็นสำคัญ หลักฐานชิ้นหนึ่งของฮอลันดา ได้ระบุว่า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ได้ใช้ประโยชน์จากสถานีการค้าที่อยุธยา สำหรับเป็นสถานีกลางในเส้นการเดินทาง และกิจการค้ากับประเทศญี่ปุ่น² และสินค้าของป่าที่อยุธยามีอยู่มาก และคาดว่าจะสามารถทำอะไรให้แก่ฮอลันดา ในการค้ากับญี่ปุ่นนั้น ก็เห็นจะได้แก่ ของป่าประเภท หนังกวาง, ไม้จันทน์หอม, ไม้แดง, ไม้ฝาง, ฝรั่ง, หวาย และ สมุนไพรร³

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าของป่าประเภทหนังกวางนั้น เป็นสินค้าที่สามารถจะทำอะไรให้แก่ฮอลันดาได้อย่างมาก⁴ เนื่องจากราคาหนังกวางที่อยุธยา ในช่วงเริ่มเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่นนั้น มีราคาสูงมาก แต่ในขณะที่เดียวกันหนังกวางก็มีราคาแพงในประเทศญี่ปุ่น⁵

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 48.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2. แปลโดย ไพโรจน์ เกษเมณีกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2513), หน้า 5.

³ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1. แปลโดย ไพโรจน์ เกษเมณีกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2512), หน้า 6, 26, 48, 74, 100.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

⁵ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 36.

เอกสารของฮอลันดาได้รายงานว่า ราคาของหนังกวางที่ซื้อที่อยุธยา เป็นดังนี้คือ ผืนใหญ่ 100 ผืน ต่อ 5 หรือ 6 ชั่ง และเมื่อเป็นที่ต้องการมากๆ แล้ว ราคาขึ้นถึง 100 ผืน ต่อ 7 หรือ 8 ชั่ง ส่วนหนังกวาง 3 ชนิดละกัน 100 ผืน ต่อ 3 หรือ 4 ชั่ง และเมื่อเป็นที่ต้องการมากๆ ก็ขึ้นถึง 5 หรือ 6 ชั่ง¹

นอกจากนี้การที่ฮอลันดาได้เปิดสถานการค้าขึ้นที่ปัตตานี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2144 ก็ได้มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกต่อฮอลันดา ในการดำเนินธุรกิจ การค้าหนังกวางได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ฮอลันดาสามารถที่จะลำเลียงสินค้า หนังกวางจากอยุธยาไปรวบรวมไว้ที่ปัตตานี ซึ่งปรากฏว่าได้มีเรือสำเภามาจาก ปัตตานีแล่นมาที่อยุธยาเป็นประจำ 2 ครั้ง ต่อ 1 ปี² และจากปัตตานีก็จะมีเรือ ขนาดใหญ่ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ซึ่งออกเดินทางมาจากปัตตานี เวียดนามนำสินค้าเหล่านี้บรรทุกใส่เรือแล่นตรงไปขายที่ญี่ปุ่น ซึ่งวิธีการขนถ่ายสินค้าหนังกวาง ไปลงไว้ที่ปัตตานี แล้วจึงจัดส่งต่อไปยังประเทศญี่ปุ่น นับเป็นวิธีการที่ทุนค่าใช้จ่าย มากกว่า³ และด้วยเหตุที่กิจการค้าระหว่างเมืองท่าสิราโค ในญี่ปุ่น กับเมืองท่า ปัตตานีได้ดำเนินไปอย่างคึกคัก จึงทำให้เมืองท่าทั้งสองแห่งได้รับสมญาว่าเป็น "เมืองพี่เมืองน้อง"⁴

ในบัญชีรายการสินค้าของบ้านนาประเภท ที่ถูกส่งจากอยุธยาไปขายยัง ตลาดประเทศญี่ปุ่นนั้น อาจกล่าวได้ว่า หนังกวางเป็นสินค้าออกที่มีความสำคัญมากที่สุด⁵ และนับเป็นธุรกิจประเภทหนึ่งที่ผู้ลงทุนเองได้ว่า สามารถทำกำไรให้แก่

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 36.

² George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 52.

³ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 50.

⁴ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 16.

⁵ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 56.

ผู้ค้าได้อย่างมากมายที่เดียว ดังจะเห็นได้จาก การที่พ่อค้าฮอลันดาและพ่อค้าญี่ปุ่น ต่างแข่งขันกันเพื่อที่จะกว้านซื้อหนังกวางให้ได้มากที่สุด เนื่องจากผู้ที่สามารถซื้อถูกก่อนไว้ได้ก่อน จะเป็นฝ่ายที่ได้กำไรมากกว่าในการประกอบการค้า ในขณะที่ผู้มาทีหลังจะต้องซื้อหนังกวางในราคาที่สูงขึ้นประมาณ 130 และ 150 เปอร์เซ็นต์¹

ถึงแม้ว่าการซื้อสินค้าหนังกวางเก็บกักตุนเอาไว้คราวละเป็นจำนวนมาก จะเป็นการเสี่ยงต่อความเสียหาย อันเกิดขึ้นเนื่องจากหนังกวางเสื่อมคุณภาพเพราะถ้าเก็บรักษาไม่ดีก็จะมีตัวหนอน² แต่กระนั้นก็ตาม ปรากฏว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ก็มักเลือกที่จะเสี่ยงในการกักตุนหนังกวางเอาไว้ครั้งละหลายๆ ทั้งหนังกวางผู้และกวางเมีย เพื่อจัดส่งไปขายประเทศญี่ปุ่น³ ยกตัวอย่างเช่น ความเสียหายที่เกิดจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2158 เมื่อสินค้าหนังกวางที่ถูกเก็บรักษาอยู่ที่ปัตตานีเป็นจำนวนถึง 9,857 ผืน พลากเรือสำเภาก็จะเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น ทำให้หนังกวางดังกล่าวต้องถูกเก็บอยู่ที่ปัตตานีเป็นเวลานานถึง 1 ปี ซึ่งทำให้หนังกวางส่วนใหญ่ต้องเสียหายเนื่องจากอากาศร้อน⁴

ภายหลังจากที่ฮอลันดาได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ในการส่งสินค้าของป่าจากอยุธยาไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่นได้เพียงหนึ่งทศวรรษ ปริมาณการส่งสินค้าหนังกวางและไม้ฝาง จากอยุธยาไปยังตลาดญี่ปุ่น โดยผ่านมือบริษัทของฮอลันดาก็

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 68.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี. . . , เล่ม 1, หน้า 80.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁴ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 52.

เป็นไปในอัตราส่วนที่สูงมาก จากตัวเลขที่พอจะรวบรวมได้นั้นปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2162 เรือของบริษัทฮอลันดาได้เดินทางจากอยุธยาไปยังเมืองท่าฮิโรโด พร้อม กับบรรทุกหนังกวาง 3 ชนิดรวมกัน เป็นจำนวน 68,858 ผืน และไม้ฝาง 1,850 หาบ¹ และในปี พ.ศ. 2167 หนังกวางเป็นจำนวน 60,000 ผืน และไม้ฝาง 3,000 หาบ ได้ถูกส่งจากอยุธยาไปยังตลาดญี่ปุ่น โดยบริษัทอินเดียตะวันออกของ ฮอลันดา²

ด้วยเหตุดังนั้น ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วเกี่ยวกับการค้าของป่า ที่เกิดขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการ หนึ่ง ที่ทำให้พระองค์ทรงพยายามควบคุมการค้าให้เข้มงวดยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มทุนพระ- ราชทรัพย์และผลประโยชน์ของแผ่นดิน โดยทรงออกประกาศว่า การค้าขายทุกชนิด จะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเสนาบดีกรมพระคลัง³ ซึ่งทำให้บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ไม่ได้รับความสะดวกในการหาซื้อไม้ฝาง เนื่องจากกลายเป็น สินค้าผูกขาด และพระมหากษัตริย์อยุธยาที่ทรงโปรดปราน ก็จะขายให้แก่พ่อค้าญี่ปุ่น มากกว่า⁴

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่ฮอลันดา ได้ก้าวเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับ การค้าของป่าที่ตลาดอยุธยา ในลักษณะของการเป็นผู้จัดส่งสินค้าดังกล่าวไปจำหน่ายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น ก็ปรากฏว่า ได้มีชาวตะวันตกอีกชาติหนึ่งคือ อังกฤษ ที่ได้คิดความเข้ามาเปิดตลาดการค้าที่อยุธยา ในราวปี พ.ศ. 2155⁵ ซึ่งตกอยู่

ศูนย์รวมทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 95.

² George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p. 55.

³ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . ., หน้า 135.

⁴ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p. 53.

⁵ ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 220.

ในราวรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ แม้ว่าความสนใจชั้นแรกของอังกฤษนั้น จะหมายมุ่งไปที่การนำสินค้าผ้าของอังกฤษเข้ามาจำหน่ายที่ตลาดอยุธยา แต่พร้อมๆ กันนั้นเหตุผลที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง ที่ผลักดันให้คณะกรรมการผู้จัดการบริษัทอีสต์ อินเดียของอังกฤษ กระจ่หรือร้อนที่จะจัดส่งตัวแทนเข้ามาติดต่อขอทำการค้ากับอยุธยา ก็มีเหตุผลอยู่ว่า "การทำการค้ากับกรุงสยาม อาจจะเป็นหนทางนำไปสู่การค้ากับ ประเทศญี่ปุ่น" ¹

ทางฝ่ายอังกฤษไม่เพียงแต่จะมุ่งหวังที่จะอาศัยความร่วมมือ และความช่วยเหลือจากราชสำนักอยุธยา เพื่อช่วยแนะนำและปูทางให้แก่อังกฤษในการเข้าไปเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่นเท่านั้น หากแต่อังกฤษเองก็ยังคงได้เล็งเห็นประโยชน์จากการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการค้าของป่าที่อยุธยา โดยเฉพาะในแง่ของการขอสสิทธิที่จะซื้อหนังสือสำหรับจัดส่งไปขายประเทศญี่ปุ่น ² ดังปรากฏว่า เมื่ออังกฤษเข้ามาเปิดสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยาในราวปี พ.ศ. 2155 เรือสินค้าของอังกฤษก็ได้เริ่มบรรทุกของป่าจากอยุธยาคือ ไม้ฝาง และ หนังกวาง ไปออกขายที่เมืองท่า นางาซากิของญี่ปุ่นแล้ว ³

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม แม้ว่าทางฝ่ายอังกฤษจะเห็นประโยชน์ จากการเข้ามามีส่วนร่วมในการค้าของป่าที่อยุธยา แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลและตัวเลข ที่ได้รับรายงานจากจดหมายเหตุของพ่อค้าชาวต่างประเทศหลายฉบับ ก็ทำให้พอที่จะอนุมานได้ว่า ปริมาณการค้าของป่าของอังกฤษนั้นมีมูลค่าไม่มากนัก ซึ่งจะเห็นได้จาก บัญชีรายการสินค้าของป่า ที่บรรทุกไปพร้อมกับเรือซีแอดเวนเจอร์ของอังกฤษ เพื่อเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น ดังตัวอย่างในปี พ.ศ. 2159 ปรากฏว่ามีสินค้าของ-

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2 . . . , หน้า 212.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

³ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 220.

ป่าจากอยุธยาเพียง 2 รายการ ที่บรรทุกไปพร้อมกับการเดินทางในเที่ยวนี้ คือ ไม้ฝาง เป็นจำนวน 2,400 หาบ และ หนังสืว 3,700 แผ่น¹ และต่อมาในปี พ.ศ. 2160 เรือสินค้าของอังกฤษบรรทุกสินค้าของป่าจากอยุธยาคือ ไม้ฝาง 2,531 หาบ, หนังสืว 9,000 แผ่น และ หวาย 770 มัด²

เมื่อเปรียบเทียบปริมาณการค้าของป่าระหว่างอังกฤษกับฮอลันดา ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ก็จะได้เห็นว่า การค้าของอังกฤษนั้นมีขนาดเล็กกว่าฮอลันดามาก ในขณะที่ฮอลันดาส่งสินค้าหนังสืวเป็นจำนวนสูงถึง 68,858 ผืน ในปี พ.ศ. 2162³ และหนังสืวอีกเป็นจำนวน 60,000 ผืน ในปี พ.ศ. 2167⁴ ส่วนไม้ฝางก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าอังกฤษจะได้มาซึ่งไม้ฝางในปริมาณเพียงเล็กน้อย⁵

เหตุฉะนั้นการค้าสินค้าของป่าที่อังกฤษพยายามจะเข้ามาคือประโยชน์ด้วยการเป็นผู้จัดซื้อสินค้าของป่าซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ในเวลานั้นคือของป่าประเภท หนังสืว และ ไม้ฝาง บรรทุกเพิ่มเข้าไปในรายการสินค้าที่จะ

¹ ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์, การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องของพระคลังสินค้า, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511. หน้า 116.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 145.

³ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 95.

⁴ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p. 55.

⁵ John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century (Bangkok:Chalermnit 1-2 Erawan Arcade, 1981), p. 66.

นำไปขายให้แก่ญี่ปุ่น ก็ปรากฏว่าไม่เป็นที่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ในแง่หนึ่งนั้นก็เห็นจะเป็นเพราะว่า อังกฤษไม่อาจแข่งขันอิทธิพลทางด้านการค้ากับฮอลันดา ซึ่งเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบมากกว่า เนื่องจากเข้ามาในตลาดก่อน และทำให้ฮอลันดาเป็นชาวยุโรปเพียงชาติเดียว ที่สามารถครอบครองกิจการค้าในย่านนี้¹ ประกอบกับกิจการค้าของอังกฤษในค่านอื่นๆ โดยเฉพาะการค้าสินค้าผ้าและผลิตภัณฑ์จากยุโรป ก็ประสบกับการขาดทุนอย่างมากมาย ซึ่งทำให้บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษตัดสินใจเลิกสถานีการค้าที่อยุธยา ในราวปี พ.ศ. 2165²

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการค้าหนังกวางในช่วงที่เริ่มเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่น

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงในเชิงประเภท ปริมาณ และการเปลี่ยนตลาดการค้าสินค้าของป่า ซึ่งอุบัติขึ้นในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ได้เริ่มต้นจากการที่ตลาดประเทศญี่ปุ่น ได้ปรากฏความสำคัญโดดเด่นอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อนในโลกของการค้า ในแง่ของการเป็นตลาดที่มีความต้องการสินค้าของป่าประเภท หนังกวาง เป็นจำนวนมากมายมหาศาล อีกทั้งยังสามารถรับซื้อได้อย่างไม่จำกัดปริมาณ

ภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่ชาวตะวันตกได้เริ่มเดินทางเข้ามาค้าขายยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้สังเกตเห็นว่า การเป็นผู้จัดซื้อสินค้าของป่าจากเมืองท่า ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะการกวานซื้อหนังกวางจากตลาดอยุธยา จะสามารถทำกำไรในการค้ากับญี่ปุ่น ได้ดีกว่าเมืองท่าอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ในละแวกใกล้เคียงกันเช่นที่ กัมพูชา³

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 206.

²สงวน อันคง, สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2504), หน้า 66.

³เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 36.

เนื่องจากราคาหนังสือวางที่ตลาดอยุธยา เมื่อสงครามเริ่มเข้ามาค้ำนั้นตกอยู่ใน
ราว 101 แผ่นหนังสือ ต่อ 30 คำสั่ง¹ และสงครามประมาณการว่าจะต้อง
สามารถทำอะไรได้ถึง 2 เท่า เมื่อนำไปจำหน่ายที่ประเทศญี่ปุ่น²

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นเอง อยุธยาก็ได้ก้าวขึ้นมาดำรงฐานะเป็น
เมืองท่าที่เป็นตลาดรวมสินค้าของป่า และมีความพร้อมในการเป็นผู้ป้อนทรัพยากร
โดยเฉพาะหนังสือต่างๆ ให้แก่ตลาดประเทศญี่ปุ่นได้เป็นจำนวนมาก ภายหลังจาก
สงครามอันยาวนานกับพม่าได้ผ่านพ้นไป และสมเด็จพระนเรศวรก็ได้ทรงสถา-
ปนาเอกภาพทางการเมืองของอยุธยาขึ้นมาอีกราวหนึ่ง ทำให้อยุธยาสามารถที่
จะดึงดูดของป่าต่างๆ เช่น หนังสือ ประเภทหนังสือ หนังสือนวน หนังสือนวน และ
หนังสือ ซึ่งมีแหล่งกำเนิดมาจากดินแดนภายใน³ มารวบรวมไว้ที่ตลาดอยุธยา
ซึ่งเป็นรากฐานที่ทำให้อยุธยามีความพร้อม ในการที่จะเสนอขายสินค้าดังกล่าวให้
แก่พ่อค้าญี่ปุ่นและฮอลันดา ที่เข้ามาซื้อหาโดยไม่จำกัดจำนวน แม้จะเป็นที่ปรากฏ
ว่า พ่อค้าญี่ปุ่นและฮอลันดาต่างนำสินค้าหนังสือวางของอยุธยา กลับไปขายแข่งกับ
อยุธยาเองในตลาดประเทศญี่ปุ่น

พงศาวดารของญี่ปุ่นได้ระบุถึง ปริมาณการซื้อหนังสือวางจากอยุธยาเป็น
จำนวนสูงถึง 120,000 ตัน โดยผ่านมือพ่อค้าชาวญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2156⁴ ใน
ขณะที่หลักฐานของฮอลันดาได้รายงานไว้ว่า พ่อค้าฮอลันดาซื้อสินค้าหนังสือวางจาก

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1. . . , หน้า 37.

²เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 36.

³บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 276.

⁴Hideo Nishiska, A Chronological History Between Japan and Thailand (Tokyo:Keio University, 1970), p. 10.

อยุธยาในบางคราวเป็นจำนวนสูงถึง 70,000 ตื่น ในทศวรรษ 2160¹ และเป็นจำนวนสูงถึง 103,480 ตื่น ในทศวรรษ 2170²

สำหรับเหตุผลที่ทำให้อยุธยายินยอมให้เหตุการณ์ในทำนองเช่นนี้ เกิดขึ้นได้ในช่วงต้นภายหลังจากที่เริ่มเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่นนั้น ก็เห็นจะเป็นเพราะว่าสินค้าหนังกวางเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งอยุธยาครอบครองอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลอนุญาตให้ประชาชนล่าได้ทุกเวลาและทุกสถานที่อย่างเสรี³ เอกสารของฮอลันดาได้เคยให้ภาพความอุดมสมบูรณ์ ของสัตว์ป่าประเภทนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า ในเดือนตุลาคมเป็นฤดูที่น้ำป่าในเมืองพิษณุโลก และ กว้างเพชรขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้กวางเป็นจำนวนมากต้องจมน้ำตายในการว่ายน้ำข้ามแม่น้ำ ครั้นภายหลังจากน้ำลดแล้ว พวกชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใกล้เพื่อถลกหนังได้ เนื่องจากกลิ่นเหม็นรุนแรงมาก⁴

นอกจากนี้การส่งสินค้าหนังกวางไปขายที่ประเทศญี่ปุ่น ด้วยกำลังของอยุธยาเองก็มีข้อจำกัด ในแง่ของความชำนาญและสมรรถนะในการเดินเรือทะเล เนื่องจากเส้นการเดินทางระหว่างอยุธยาและญี่ปุ่น เป็นเรื่องที่ยากลำบากเสี่ยงอันตรายจากหินโสโครกรอบๆ คาบสมุทรอินโดจีน⁵ ในจดหมายเหตุของพ่อค้าชาวฮอลันดา ได้

¹ เอกสารของฮอลันดาในสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 96.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

³ นิโกลาส์ แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง, หน้า 267.

⁴ เอกสารของฮอลันดาในสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 222.

⁵ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth, p. 79.

ระบุว่า อุตสาหกรรมสำเภาไปค้าที่ญี่ปุ่นทุกปี แต่ก็โดยอาศัยสำเภาลำเล็กๆ¹ และบันทึกอีกฉบับหนึ่งก็กล่าวถึง ความคืบหน้าประสิทธิภาพของสำเภาอุตสาหกรรมว่า "ถ้าหากว่าสำเภาหลวงที่ส่งไปพร้อมด้วยสินค้า ไม่กลับมาภายหลังเวลาได้ผ่านไปนานแล้ว และหากสำเภาที่ส่งไปญี่ปุ่นประสบกับการอุปปาง เนื่องจากมีเครื่องมือเครื่องมือไม่ครบบริบูรณ์ ความคิดที่ชาวสยามจะคิดต่อเรือขึ้นใช้เอง ก็คงจะค่อยๆ หมดยุคไป"²

การที่อุตสาหกรรมสำเภาขนาดเล็ก แต่ผลิตผลทางการค้าจำพวกของป่าต่างๆ โดยเฉพาะหนังแก้วมียูอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบกับคุณสมบัติของหนังแก้วเป็นสินค้าที่เก็บไว้ไม่ได้นาน และจำเป็นที่จะต้องได้รับการดูแลรักษาอย่างดี เอกสารของฮอลันดาได้ระบุว่า การเก็บหนังแก้วเข้าโกดังไว้เป็นเวลานานหลายเดือน จะทำให้หนังแก้วเสื่อมคุณภาพ และยังเป็นภาระสิ้นเปลืองค่าใส่หุ้ย³ ด้วยเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดของอุตสาหกรรมที่กล่าวมานี้ ได้เปิดช่องว่างให้แก่ฮอลันดา ซึ่งเข้ามาพร้อมด้วยเงินทุนและขบวนเรือกำปั่นตะวันตกขนาดใหญ่ ก็ได้เข้ามาแย่งเอาการขนส่งสินค้าหนังแก้วส่วนหนึ่งไป

แต่อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ในทำนองเช่นนี้ได้เกิดขึ้นเฉพาะในช่วงสองทศวรรษแรก ภายหลังจากที่เริ่มเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่น ในขณะที่การแข่งขันทางการค้ายังเป็นไปในอัตราส่วนที่ไม่รุนแรงนัก ทั้งนี้เนื่องจากการค้าสินค้าหนังแก้วยังเป็นธุรกิจประเภทใหม่ ที่เพิ่งเริ่มอุบัติขึ้นในโลกของการค้า เหตุฉะนั้นการแข่งขันก็คึกกันหรือเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกันในเชิงการค้า จึงยังไม่เป็นที่ปรากฏอย่างเด่นชัด จนกระทั่งเมื่อเริ่มก้าวเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 22 ภาพดังกล่าวก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งรายละเอียดต่างๆ จะใคร่ขอนำมากล่าวถึงในช่วงรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง และรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1 . . . , หน้า 6.

²บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2 . . . , หน้า 58.

³เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 17.

การค้าของป่าในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - พ.ศ. 2198)

ทันทีที่พระเจ้าปราสาททองทรงขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ. 2173 โดยการช่วงชิงราชสมบัติจากโอรสของพระเจ้าทรงธรรม 2 พระองค์ คือ พระเชษฐาธิราช และ พระอาทิตย์วงศ์ ซึ่งในเวลานั้นได้บังเกิดมีข่าวลือว่าพวกญี่ปุ่นก่อการกำเริบ ไปในทางที่เป็นปรปักษ์ไม่จงรักภักดีต่อพระองค์ พระเจ้าปราสาททองจึงทรงไม่ไว้วางพระทัย มีรับสั่งให้จุดไฟเผาหมู่บ้านญี่ปุ่น ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2175 และยังสั่งให้ระดมยิงปืนใหญ่เข้าไปในหมู่บ้านด้วย ชาวญี่ปุ่นที่หนีรอดก็พากันอพยพออกนอกประเทศเป็นส่วนใหญ่¹

การที่ชาวญี่ปุ่นถูกขับไล่ให้เดินทางออกไปนอกประเทศอย่างเฉียบขาดและเป็นจำนวนมากนี้เอง ทำให้สัมพันธภาพทางการทูตระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นต้องยุติลง ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อกระเทือนทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ซึ่งดำเนินมาด้วยดี ก็ต้องพลอยมาสะดุดหยุดลงด้วยเช่นกัน ห้อค้าไทยและเรือไทยไม่ได้รับอนุญาตให้เดินทางไปค้าขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่นอีกต่อไป

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในทำนองเช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อเศรษฐกิจของอยุธยาโดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากพวกญี่ปุ่นเคยนำเงินกองใหญ่ๆ เข้ามาทุกปี เพื่อซื้อหนังกวาง, ไม้ฝาง, ไม้กฤษณา และสินค้าอื่นๆ ก็ต้องหยุดชะงักไป เนื่องจากการกระทำของพระเจ้าปราสาททองที่เป็นอริต่อพวกญี่ปุ่น² กล่าวได้ว่า การที่ญี่ปุ่นซื้อสินค้าของป่าจากไทยในรูปที่เป็นตัวเงินนั้น นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการหมุน

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 "จดหมายเหตุวันวลิต" (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2503), หน้า 225-226.

²สังข์ หัมมโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, 2516), หน้า 289.

เวียนของเงินตราขึ้นในระบบเศรษฐกิจอยุธยา เหตุฉะนั้นพระเจ้าปราสาททองจึงทรงพยายาม ดำเนินนโยบายผูกมิตรกับญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง โดยทรงส่งคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2178 แต่ทางฝ่ายญี่ปุ่นไม่ยอมรับ โดยอ้างว่าพระองค์ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ที่แท้จริง¹

ทางด้านความสัมพันธ์ในแง่การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนนั้น ปรากฏว่า ในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีน ด้วยการส่งคณะทูตอัญเชิญเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ในปี พ.ศ. 2177, พ.ศ. 2178, พ.ศ. 2179, พ.ศ. 2186, พ.ศ. 2190 และ พ.ศ. 2193² ภายหลังจากที่การส่งบรรณาการจากอยุธยาไปยังราชสำนักจีนได้ท้อครະยะห่างมาเป็นเวลานานถึง 10 ปี³ ในระยะที่มีการฟื้นฟูการค้าขึ้นมาใหม่นี้ มีเรือหลวงประมาณ 3 ลำ และเรือของพ่อค้าชาวจีนประมาณ 3 ลำ แล่นไปมาค้าขายยังเมืองจีนทุกปี⁴ ในขณะที่มีเรือสำเภาค้าขายจากจีนประมาณ 5 ลำ⁵

แต่อย่างไรก็ตาม การฟื้นฟูทางการค้าระหว่างอยุธยากับจีนขึ้นมาใหม่นี้ ก็เป็นไปในช่วงเวลาอันสั้น ใน 2-3 ปีสุดท้ายของราชวงศ์หมิง เกิดสถานการณ์วุ่นวายขึ้นในจีนอีก การค้าของรักรับจีนจึงตกต่ำลงอีกครั้งหนึ่ง สภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเป็นเวลานานถึงสี่ทศวรรษ ก่อนหน้าที่ราชวงศ์ชิงจะสามารถปราบจีนได้อย่างสงบราบคาบ ผู้จงรักภักดีต่อราชวงศ์หมิงบางกลุ่มที่เหลืออยู่ ยังคงประสบความสำเร็จในการต่อต้านราชวงศ์ชิงในบริเวณภาคใต้ของจีน ความสามารถในการต่อต้าน

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79, หน้า 197.

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 27-30.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ . . . , หน้า 136.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ของพวกนี้ ทำให้จักรพรรดิราชวงศ์ชิงทรงเกิดความระแวงเป็นพิเศษว่า พวกจงรักภักดีต่อราชวงศ์หมิง อาจได้รับการสนับสนุนทางการเงิน จากผลกำไรทางการค้ากับบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความหวาดระแวงของพระองค์ส่งผลให้พระองค์ทรงดำเนินพระราชโบายทางการค้าที่เข้มงวด¹ จักรพรรดิถังสีไต้ทรงเตือนให้อยุธยาปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของระบบบรรณาการ ซึ่งกำหนดเงื่อนไขว่า อยุธยาสามารถส่งคณะทูตไปจีนได้เพียง 1 ชุดทุก 3 ปี เท่านั้น²

ในช่วงเวลาที่การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนดำเนินไปอย่างช้าๆ เฉพาะบริเวณทางภาคใต้ของจีนนั้น ก็ได้เกิดมีเหตุการณ์สำคัญอุบัติขึ้นอีกเหตุการณ์หนึ่ง นั่นก็คือ การประกาศปิดประเทศของญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ตลอดจนเกี่ยวโยงถึงบทบาทของพ่อค้าตะวันตกคือ ฮอลันดา และบทบาทของพ่อค้าตะวันออกคือ ชาวจีน ซึ่งได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอยู่ในวงจรของการค้าของป่าอย่างใกล้ชิด และเป็นเหตุที่ทำให้การแข่งขันกันในตลาดการค้าทวีความรุนแรง อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนหน้านี้

กล่าวได้ว่า การปรับเปลี่ยนนโยบายขึ้นภายในประเทศญี่ปุ่น ได้เริ่มต้นจากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นกีดกันการเผยแพร่คริสต์ศาสนา โดยโชกุนไม่ยินยอมออกใบอนุญาตให้แก่เรือสำเภาญี่ปุ่น ที่จะเดินทางมาค้าขายที่อยุธยาหรือเมืองท่าใกล้เคียง เช่น ที่ กัมพูชา นับตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2166 เนื่องจากกบฏคันและลูกเรือส่วนใหญ่เป็นคาทอลิก³ และนับจากปี พ.ศ. 2168 เรือสำเภาไทยที่จะเดินทางไปค้าขายที่ญี่ปุ่น

¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ . . . , หน้า 136.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

³ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 55.

ก็เริ่มประสบกับความยุ่งยากในการได้รับหนังสือเดินทางผ่านจากรัฐบาลญี่ปุ่น¹ ความเข้มงวดกวดขันของรัฐบาลญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อกระเทือนโดยตรงต่อกิจการค้าของอยุธยาและฮอลันดา เนื่องจากญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้นำเข้าสินค้าหนังกว้างแต่เพียงผู้เดียว และในช่วงที่รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศปิดประเทศ งดเว้นการติดต่อกับชาวต่างชาติอื่น ก็ปรากฏว่าราคาหนังกว้างที่อยุธยาได้กดชวบลงอย่างรวดเร็ว²

แต่การประกาศปิดประเทศครั้งแรกของญี่ปุ่น ก็ดำเนินไปได้ในระยะเวลาอันสั้น ดังปรากฏว่าในราวต้นปี พ.ศ. 2175 เมื่อสถานการณ์ภายในของญี่ปุ่นเริ่มกลับคืนสู่สภาพปกติดังเดิม รัฐบาลญี่ปุ่นก็หันมาเปิดประเทศทำการติดต่อกับต่างชาติอีกครั้งหนึ่ง³ ซึ่งก็นับเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ ฮอลันดาได้หันมาทุ่มเทความสนใจให้การค้าของป่าที่อยุธยาอย่างจริงจัง ด้วยความหมายมั่นที่จะเปิดให้มีการเจรจาตกลง เพื่อขอสิทธิในการเป็นผู้ผูกขาดการส่งออกสินค้าหนังกว้าง ไปยังตลาดประเทศญี่ปุ่นแต่เพียงผู้เดียว⁴

ความพยายามของฮอลันดาในการที่จะเข้ามาผูกขาด การค้าสินค้าของป่าบางประเภทจากอยุธยา ได้เกิดขึ้นในช่วงจังหวะเวลาที่พอเหมาะพอดีกับที่ทางฝ่ายอยุธยาเอง ก็กำลังตกอยู่ในภาวะที่ต้องการจะได้รับความช่วยเหลือบางอย่างจากฮอลันดา เพื่อแก้ไขปัญหาค่าความปั่นป่วนวุ่นวาย อันเกิดขึ้นเนื่องมาจากการทำให้อำนาจของปัตตานีและกัมพูชา ดังปรากฏว่า พระเจ้าปราสาททองได้ทรงขอให้บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ช่วยเหลือพระองค์ในการส่งกำลังทหารไปช่วย

¹George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 56.

²Ibid., p. 57.

³Ibid.

⁴Ibid.

ปราบปรามปัตตานีและกัมพูชา ซึ่งกำลังก่อการกบฏแข็งข้อต่ออยุธยา¹

ในขณะที่เดียวกันผู้จัดการใหญ่ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ก็ได้ส่งตัวแทนเข้ามาเจรจาขอทำสัญญาซื้อขาย และผูกขาดการซื้อไม้ฝางและหนังกวางจากอยุธยา ซึ่งปรากฏว่าการเจรจาระหว่างไทยกับฮอลันดา ได้ยืดเยื้อออกไปเป็นเวลานานหลายเดือน ในที่สุดพระเจ้าปราสาททองก็ได้ทรงพระราชทานสิทธิการผูกขาดหนังสัตว์ให้แก่ฮอลันดาเป็นเวลา 1 ปี โดยตัวแทนของบริษัทฮอลันดาได้กราบทูลว่า บริษัทจะให้ความช่วยเหลือต่ออยุธยาในการปราบปรามปัตตานี²

การที่ฮอลันดาประสบความสำเร็จในการได้รับสิทธิผูกขาดหนังสัตว์จากอยุธยา ทำให้ปริมาณการส่งหนังกวางจากอยุธยาไปยังตลาดประเทศญี่ปุ่น โดยผ่านทางบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังปรากฏว่า ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2177 เรือของฮอลันดาบรรทุกหนังกวางเป็นจำนวนสูงถึง 103,480 แผ่น และสินค้าของป่าอย่างอื่นๆ เช่น ไม้ฝาง 3,650 หาบ, เขากวาว 3,700 เขากวาว, ไม้กฤษณา 400 ชั่ง, หวาย 200 มัด และหนังกวางแดงฟอกแล้ว 1,200 แผ่น ออกเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น³

จากโอกาสดังกล่าวนี้ทำให้ฮอลันดาได้รับผลกำไรอย่างมหาศาล ในการจัดส่งสินค้าหนังกวางจากอยุธยาไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่น ในขณะที่เดียวกันกับการแข่งขันกันในตลาดการค้าก็ได้เริ่มต้นขึ้น เมื่อพระเจ้าปราสาททองเองก็ทรงตั้งพระทัยที่จะส่งเรือสำเภาลำหนึ่งโดยมีลูกเรือเป็นชาวจีน เดินทางไปยังประเทศญี่ปุ่น และชาวจีนอีกคนหนึ่งซึ่งมาจากปัตตานีเวีย ในปี พ.ศ. 2177 ก็มีความตั้งใจเช่นนั้นเหมือนกัน⁴

¹ "ข้อสังเกตุบางประการเกี่ยวกับเรื่องชาวฮอลันดาในประเทศไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 17," แดลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 14 (มกราคม-มิถุนายน 2523): 38.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

³ เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 152.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

เหตุฉะนั้นพระเจ้าปราสาททองจึงทรงพยายามชักชวนบริษัทของฮอลันดา ในการจัดหาสินค้าของป่าสำหรับส่งไปประเทศญี่ปุ่น ซึ่งวิธีการหนึ่งนั้นก็เห็นจะได้แก่ การที่พระองค์ทรงออกประกาศรายการสินค้าต้องห้ามเพิ่มเติมขึ้นจากเดิม และอนุญาตให้ทำการซื้อขายได้โดยผ่านทางหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาลเท่านั้น ที่สำคัญก็ได้แก่ ของป่าบางประเภท เช่น ไม้ฝาง, หนังสัตว์, เนื้อไม้, ช้าง, งาช้าง, ไม้หอม¹ ทำให้พ่อค้าฮอลันดาต้องประสบกับความยุ่งยากหลายประการ ในการ จัดหาสินค้าส่งไปประเทศญี่ปุ่น² และพร้อมกันนั้นพระเจ้าปราสาททองเอง ก็ได้ ทรงแต่งเรือสำเภา 3 ลำ ออกเดินทางไปกวางตุ้งโดยบรรทุกสินค้าไปประมาณ 13,000 ทาบ ซึ่งประกอบด้วย ไม้ฝาง, ตะกั่ว, ขงรัก, งาช้าง, ขนนก, ริง- นก, นอแรด และหนังกวางอีกเป็นจำนวนเล็กน้อย อีกทั้งพระองค์ยังทรงผูกขาดเรือ สินค้าทุกลำเท่าที่จะหาได้³ และเป็นที่น่าสังเกตว่า สินค้าที่บรรทุกสำเภาหลวงไป ขายเมืองจีนนั้น ส่วนใหญ่ล้วนเป็นสินค้าของป่าที่ปรากฏในรูปสินค้าต้องห้าม ซึ่งพระเจ้าปราสาททองทรงทำการผูกขาดไว้เกือบทั้งสิ้น

ข้อเท็จจริงที่ปรากฏก็คือ นับจากช่วงต้นทศวรรษ 2170 เป็นต้นมา อยุธยา ก็เริ่มไม่ได้รับความสะดวก ในการติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นมากขึ้นเป็นลำดับ ไม่ว่าจะเป็น เนื่องด้วยเหตุผลเกี่ยวกับ การที่พระเจ้าปราสาททองทรงขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกนอกประ- เทศอย่างรุนแรง ทั้งนี้ที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ ทำให้สัมพันธภาพทางการทูต

¹ อนุวิจิตรมาตรา, ประวัติศาสตร์ชาวไทย, หน้า 252.

² เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 151.

³ เรื่องเดียวกัน.

ระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ตองซาดสะบันลงนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2172¹ หรือการดำเนินนโยบายปิดประเทศของญี่ปุ่น ซึ่งเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในราวปี พ.ศ. 2167 และติดตามด้วยการประกาศปิดประเทศอย่างเด็ดขาดอีกครั้งหนึ่ง ในราวปี พ.ศ. 2179 ชาวญี่ปุ่นถูกสั่งห้ามมิให้เดินทางออกไปภายนอกประเทศก่อนได้รับอนุญาต และชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่ในต่างประเทศ ก็ถูกห้ามมิให้เดินทางกลับประเทศญี่ปุ่น รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายห้ามชาวต่างประเทศเดินทางเข้าประเทศญี่ปุ่นไม่ว่ากรณีใดๆ ยกเว้นแต่ชาวจีนและฮอลันดา ซึ่งได้รับอนุญาตให้เข้ามาติดต่อกับชาวยุโรป เฉพาะที่เมืองฟานางาซากิเท่านั้น²

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ได้กลับกลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลต่อยุทธยานินคา ซึ่งได้เข้ามาฉวยประโยชน์ในการเป็นผู้ทำหน้าที่กระจายสินค้าหนังกวางส่วนหนึ่งของอยุธยา ไปจำหน่ายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น ตลอดจนถึงการเป็นผู้ส่งออกสินค้าของป่าประเภทอื่นๆ ของอยุธยา ไปยังตลาดในที่ต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ อยุธยาได้กลายเป็นแหล่งป้อนสินค้าของป่าประเภท หนังสัตว์, เขาสัตว์, ไม้ฝาง, ไม้แดง, ไม้จันทน์, หวาย, ช้าง, กระวาน และ ขากรรไกร ให้แก่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา โดยเฉพาะในการค้ากับญี่ปุ่น ตลอดจนเป็นแหล่งป้อนสินค้าของป่าประเภท ช้าง และ ไม้แผ่น ให้แก่ฟอร์โมซาและปัตตาเวีย, เป็นแหล่งของป่าประเภทสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น งาช้าง และ ไม้กะลาหัด ในการค้ากับอินเดีย และสำหรับตลาดยุโรปนั้น ก็ส่งสินค้าของป่าซึ่งประกอบไปด้วย กฤษณา, ไม้ฝาง, ขากรรไกร และ ไม้แดง³

ถึงแม้ว่าอยุธยาจะถูกแข่งขันและบดบังความสำคัญโดยฮอลันดา ในการค้าขายของป่ากับตลาดประเทศญี่ปุ่น แต่พระเจ้าปราสาททองเองก็ได้ทรง

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20, หน้า 37.

²Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . .," p. 164.

³George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 60.

พยายามดำเนินนโยบายหลายประการ ในอันที่จะพยายามขัดขวางผลประโยชน์ของ
 สอลันดา ไม่ว่าจะโดยการที่พระองค์ทรงออกประกาศรายการสินค้าต้องห้ามเพิ่มขึ้น
 จากเดิม ซึ่งทำให้พระคลังสินค้าของหลวง สามารถผูกขาดและกว้านซื้อสินค้าของ-
 ป่าบางรายการไว้ได้ก่อน ยังผลให้ซอลันดาต้องประสบกับความยากลำบาก ในการ
 หาซื้อสินค้าของป่าเพื่อส่งไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้พระองค์ก็ยังทรง
 มีรับสั่งให้บรรดาพวกตัวแทนการค้า ซึ่งพระองค์ทรงแต่งตั้งให้ทำการค้าขายอยู่ตาม
 เมืองใหญ่ อาทิ หนาสาวดี อังวะ เชียงใหม่ ลานช้าง¹ ใช้เงินบังคับให้ราษฎร
 ขายสินค้าทุกชนิดให้แก่พระองค์ เพื่อที่ว่าพวกพ่อค้าต่างดาวจะได้มาซื้อสินค้าเหลา
 นั้นต่อจากพระองค์อีกทีหนึ่ง ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงสินค้าประเภท หนังกวางและหนัง
 วัว ซึ่งได้ส่งผลทำให้พวกพ่อค้าที่เคยติดต่อกับธุรกิจกับบริษัทซอลันดา ไม่สามารถที่
 จะขายหนังสัตว์ให้แก่ซอลันดาได้ และในขณะเดียวกันพวกซอลันดาก็ถูกบีบบังคับโดย
 ทางอ้อม ให้ต้องรับซื้อหนังสัตว์จากตัวแทนการค้าของพระเจ้าปราสาททอง²

ซึ่งไปกว่านั้นพระเจ้าปราสาททอง ก็ยังได้ทรงมีพระบรมราชโองการประ-
 ภาศห้าม พ่อค้าไม่ว่าจะชาวพื้นเมืองหรือชาวต่างประเทศ มิให้ซื้อขายสินค้าด้วย
 เงินเชื่อ แต่พ่อค้าทุกคนจะต้องค้าขายด้วยเงินสด ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้เอกสารของ
 ซอลันดาได้ระบุว่า "การที่พระเจ้าแผ่นดินออกข้อห้ามนี้ เพื่อพวกพ่อค้าต่างดาวจะ
 ได้ซื้อขายกับบรรดาโรงงานของพระองค์ เพราะไม่มีผู้ใดอื่นที่จะมีอำนาจพอที่จะจ่าย
 เงินค่าสินค้าสำคัญๆ ด้วยการวางเงินสด"³

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513),
 หน้า 156.

²เอกสารของซอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 156.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

พร้อมกันนั้นพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้ทรงพยายามที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่ง ในราวปี พ.ศ. 2183 - พ.ศ. 2184 ด้วย การส่งคณะทูตพร้อมด้วยพระราชสาส์น และเครื่องราชบรรณาการอันมีค่าอีกเป็นอันมาก โดยมีพระประสงค์ต้องการชักชวนให้ญี่ปุ่น เปิดการค้าต่อกับอยุธยา อีกวาระหนึ่ง ดังมีใจความสำคัญปรากฏอยู่ในพระราชสาส์นเป็นทำนองที่ว่า พระเจ้าปราสาททองทรงขอให้พระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น ทรงให้อภัยและลืมการกระทำ ซึ่งพระองค์ทรงทำต่อชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่ในประเทศสยาม และขอให้พวกพ่อค้าไทย สามารถเปิดการค้าขายกับประเทศญี่ปุ่นได้อย่างอิสระเสรี¹ แต่กระนั้นก็ดี พระเจ้าปราสาททองก็ไม่อาจฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีกับญี่ปุ่นได้เป็นผลสำเร็จ

ความพยายามขั้นต่อไปของพระเจ้าปราสาททองก็คือ การหันไปเพิ่มพูนสัมพันธ์ไมตรีกับจีน ด้วยวิธีการส่งคณะทูตพร้อมด้วยพระราชสาส์น และสิ่งของบรรณาการ ซึ่งประกอบไปด้วยของป่าอย่างดีและมีราคาแพง อาทิ ไม้กฤษณา 4 หาบ, กานพลู 2 หาบ, งาช้าง 4 หาบ และลินินอย่างดี² ไปถวายแก่จักรพรรดิจีน ถึงแม้มติฐานการฉ้อโกงในของจีนจะยังคงตกอยู่ในห่วงแห่งความวุ่นวาย และยังไม่อาจกลับคืนสู่สภาพความสงบสุขได้อย่างแท้จริง แต่ทว่าอัตราการส่งทูตบรรณาการที่ถี่ครั้งมากขึ้นของอยุธยา ในช่วงปลายรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้ส่งผลให้เอกชนจีน เริ่มกลับเข้ามาสู่ตลาดการค้าที่อยุธยาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะได้เข้ามามีส่วนแข่งขันกับฮอลันดา ในการค้าขายสินค้าอันเป็นที่ต้องการของตลาดญี่ปุ่นและฟอร์โมซา³

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 249.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 251.

³ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p. 60.

ดังปรากฏว่า พระเจ้าปราสาททองได้ทรงใช้ประโยชน์จากชาวจีนโดย การจ้างเรือชาวจีนขนส่งสินค้าของพระองค์ในการทำการค้ากับญี่ปุ่น¹ หลักฐาน ของญี่ปุ่นชื่อ Tosēn Fūsetsusho ซึ่งเป็นเอกสารที่เก็บรวบรวมข้อมูลจาก บรรดาพวกลูกเรือและผู้โดยสาร ที่นำเรือมาจอดแวะที่เมืองท่านางาซากิ ได้รายงาน ว่า ในราวปี พ.ศ. 2189 - พ.ศ. 2267 มีเรือสำเภามาจากอยุธยาที่ได้เดินทาง มาค้าขายที่เมืองท่านางาซากิเป็นจำนวนสูงถึง 63 ลำ ซึ่งนับเป็นจำนวนสูงที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับเรือที่มาจากเมืองท่าอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้ ซึ่งปรากฏว่ามีเรือของกัมพูชาเป็นจำนวน 34 ลำ, ปัตตานี 18 ลำ, นครศรี- ธรรมราช 11 ลำ, มะละกา 8 ลำ และ สงขลา 7 ลำ²

การที่เรือจากอยุธยาสามารถเดินทางไปค้าขายที่เมืองท่าของญี่ปุ่น ใน ช่วงที่รัฐบาลโทกุกาวาประกาศปิดประเทศ ห้ามชาวญี่ปุ่นติดต่อค้าขายกับชาวต่าง ชาติ ยกเว้นแต่ชาวจีนและฮอลันดาเท่านั้น อยุธยาก็ได้ใช้เรือสำเภามาซึ่งเป็นที่ รู้จักของญี่ปุ่นในนาม Tosēn โดยใช้ลูกเรือเป็นชาวจีนเกือบทั้งหมด เป็นต้นว่า เรือสำเภานาคใหญ่ของอยุธยาซึ่งสามารถบรรทุกคนได้มากถึง 118 คน แต่ใน จำนวนเหล่านี้จะมีคนไทยอยู่เพียง 1-5 คนเท่านั้น หรือบางทีก็แทบไม่มีคนไทย เลย³ และนอกจากนั้นคนไทยที่เดินทางไปกับสำเภาลวงของอยุธยา ก็จะแสดง ตนต่อเจ้าหน้าที่ที่เมืองท่าของญี่ปุ่นว่าเป็นลูกเรือชาวจีน ตลอดจนการติดต่อทาง ธุรกิจต่างๆ ก็จะดำเนินการโดยชาวจีนแทบทั้งสิ้น⁴

¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ . . . , หน้า 136.

² Yeneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . ," p. 173-174.

³ Ibid., p. 165.

⁴ Ibid.

บรรดาชาวจีนเหล่านี้นอกจากจะเข้ามามีส่วนรับใช้ราชสำนักอยุธยา ใน
 ด้านการเดินเรือสำเภาติดต่อค้าขายกับประเทศญี่ปุ่นแล้ว ชาวจีนอีกจำนวนหนึ่งก็ได้
 เข้ามามีส่วนร่วมในการค้าของป่า โดยการจัดส่งสินค้าหนังกวางจำนวนมากจาก
 อยุธยา ไปจำหน่ายยังประเทศญี่ปุ่น ซึ่งส่งผลทำให้การค้าหนังสัตว์ของบริษัทอินเดีย
 ตะวันออกของฮอลันดา ต้องประสบกับความยุ่งยากและถูกแย่งผลกำไรจากการค้า¹
 หลักฐานของฮอลันดาได้ระบุถึง การแก่งแย่งแข่งขันกันระหว่างชาวจีนกับบริษัทฮอ-
 ลันดา ในการซื้อหาสินค้าหนังกวางไว้ตอนหนึ่งว่า "พวกชาวจีนได้ซื้อกะไปโดย
 ไม่คำนึงถึงคุณภาพและราคา ประหนึ่งว่าเขามีความตั้งใจจะกวาดเอาทุกสิ่งทุกอย่าง
 ซึ่งเขาจะสามารถยึคเอาไว้ได้"²

ในขณะที่เดียวกันทางฝ่ายฮอลันดา ก็พยายามที่จะตอบโต้การกระทำของ
 ชาวจีน ด้วยการขึ้นราคาซื้อหนังสัตว์ที่อยุธยาให้สูงขึ้นอีกร้อยละ 1 คำสั่ง แต่
 ปรากฏว่าพวกชาวจีนก็ยังงอให้ราคาซื้อสูงขึ้นไปอีก³ เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้
 ฮอลันดาจึงได้ใช้เล่ห์เหลี่ยมกับพวกชาวจีน ด้วยการนำเอาดวงตราของออกญา-
 พระคลัง ที่ออกให้ไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2176 มาให้เจ้าท่าจีนดู ในดวงตรานั้นได้
 ระบุว่า เจ้าหน้าทีของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา มีสิทธิแต่เพียงผู้เดียว
 ที่จะจัดส่งสินค้าหนังกวางออกนอกประเทศ โดยไม่บอกว่าเป็นหนังสือในดวงตรานั้นหมด
 อายุ และไม่มื่ออำนาจใช้บังคับอีกต่อไปแล้ว ทำให้ทางฝ่ายพวกจีนต้องยอมจำนน
 แต่ปรากฏว่าในเวลาต่อมา นายเรือชาวจีนก็ได้รักษากฎอัยคำ และยังคงลักลอบ
 ซื้อหนังสัตว์ต่อไปอีก⁴ ซึ่งเป็นเหตุทำให้บริษัทฮอลันดาต้องเสาะหาหนังกวางด้วย
 ความลำบากยากยิ่ง กว่าจะได้หนังกวางเป็นจำนวน 50,000 แผ่น เนื่องจาก
 ชาวจีนและญี่ปุ่นได้เข้ามาแย่งเอาการขนส่งหนังสัตว์ส่วนหนึ่งไป⁵

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 225.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 223.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 223-224.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 271.

การค้าของป่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231)

สภาพการณ์โดยทั่วไปเกี่ยวกับการค้าของป่า เมื่อเริ่มเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) ปรากฏว่าอยุธยายังคงดำรงความสำคัญ ในฐานะของการเป็นเมืองท่าที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของป่า ซึ่งทำหน้าที่กระจายสินค้าดังกล่าวให้แก่ตลาดใหญ่ในโลกตะวันออกถึง 2 แห่งด้วยกันคือ ตลาดประเทศจีน และ ญี่ปุ่น โดยมีพ่อค้าชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจีน ญี่ปุ่น และฮอลันดา เข้ามาแก่งแย่งแข่งขันกันในตลาดการค้า ถึงแม้ว่าในช่วงรัชกาลพระเจ้าปราสาททองนั้น พระองค์จะได้อพยพย้ายศูนย์กลางการค้าสินค้าของป่า และดำเนินการค้าด้วยพระองค์เองหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้วยวิธีการประกาศให้รายการสินค้าของป่าบางประเภท ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ในเวลานั้น อาทิ หนังสัตว์, ไม้ฝาง, ไม้หอม, งาช้าง¹ กลายเป็นสินค้าต้องห้ามซึ่งพ่อค้าชาวต่างประเทศจะต้องทำการซื้อขาย โดยผ่านทางหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาลแต่เพียงแห่งเดียว หรือด้วยการที่พระองค์ทรงเพิ่มพูนกิจกรรมการค้าของหลวง ด้วยการจัดตั้งสำเภาบรรทุกสินค้าของป่า ที่ได้มาในรูปของส่วยและสินค้าต้องห้ามไปขายยังประเทศจีนและญี่ปุ่น

การกระทำในลักษณะดังกล่าวนี้ ในแง่หนึ่งใ้กว้างอยู่บนพื้นฐานของความพยายาม ที่จะรื้อถอนอำนาจและความมั่งคั่งของขุนนาง เพื่อเป็นการประกันความปลอดภัย ในการครอบครองอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าปราสาททอง ส่วนในอีกแง่หนึ่ง การที่พระองค์ทรงพยายามผูกขาดการค้าของป่าจนเกินขีดความพอดีเป็นครั้งคราว ก็ได้มีส่วนทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติโดยเฉพาะ ฮอลันดา ถึงกับต้องถอนตัวออกจากการค้าขายของป่าที่ตลาดอยุธยา ด้วยการปิดสถานีการค้าลงเป็นการชั่วคราว

¹ อนุวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 252.

คราว แต่อย่างไรก็ดี เมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ การค้าของป่า
ที่ตลาดอยุธยาก็ได้ปรากฏความเคลื่อนไหวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากที่ฟุบัตวลง
เป็นบางขณะ เนื่องจากการผูกขาดการค้าจนเกินอัตราของพระเจ้าปราสาททอง

ทิศทางของการค้าของป่าซึ่งได้คลี่คลายต่อมาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22
ได้เล็งกลับไปตลาดเก่าแก่ในโลกตะวันออกคือ ตลาดประเทศจีน ซึ่งครั้งหนึ่งเคย
เป็นตลาดใหญ่ที่สุดที่เคยรับซื้อสินค้าของป่าจากอยุธยา แต่เนื่องจากการเกิดสถานการณ์
ความวุ่นวายขึ้นภายในประเทศของจีนเอง ในช่วง 2-3 ปีสุดท้ายของราชวงศ์หมิง
และในปีแรกๆ ของการสถาปนาราชวงศ์ชิง ประกอบกับทางด้านของฝ่ายไทยก็ต้อง
เผชิญกับภาวะการล่มสลายที่เกิดขึ้นอย่างยืดเยื้อกับพม่า ซึ่งปัจจัยความไม่สงบภายใน
ประเทศต่างๆ เหล่านี้ ได้ส่งผลทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน หยุด
ชะงักไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความวุ่นวายที่เกิดขึ้นภายในประ-
เทศของจีน ก็ได้มีส่วนทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนต้องหยุดตัวลง นับ
จากรัชกาลของพระเอกาทศรถ เรื่อยมาจนถึงรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม จนกระทั่ง
เข้าสู่รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง เมื่อเหตุการณ์ภายในของจีนเริ่มกระเตื้องขึ้นมา
และในขณะเดียวกันพระเจ้าปราสาททอง ก็ได้ทรงพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระบบ
บรรณาการ ด้วยการส่งคณะทูตไปจีนถี่ครั้งมากขึ้นในตอนปลายรัชกาล นอกจากนั้น
ก็ยังได้ทรงพยายามเพิ่มพูนกิจกรรมการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน ด้วยการจัด
แต่งตั้งสำเภาหลวงบรรทุกสินค้าของป่าไปขายยังประเทศจีน

และเมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ การค้าของป่าก็ได้รับ
การอุปถัมภ์อย่างจริงจังมากขึ้น ภายใต้งานฟื้นฟูความสัมพันธ์ในระบบทูตบรรณาการ
หลักฐานจีนได้บันทึกว่า อยุธยาส่งคณะทูตไปจีนในปี พ.ศ. 2206, พ.ศ. 2207,
พ.ศ. 2208, พ.ศ. 2216, พ.ศ. 2227 และ พ.ศ. 2228¹ สำหรับรายการ

¹ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 30-34.

สิ่งของบรรณาการส่วนใหญ่ นั้น ก็ยังคงประกอบไปด้วยผลิตผลจำพวกของป่า ซึ่ง เอกสารจีนเรียกว่า "สิ่งของพื้นเมือง" ¹ อาทิ ไม้กฤษณาทอคน้ำจม, ไม้มะเกลือ, งาช้าง, รงทอง, ลูกกระวาน, ลูกกระเบา, กำยาน, ไม้ฝาง, นกยูง, เต่าหกขา ² ซึ่งบัญชีรายการสิ่งของบรรณาการต่างๆ เหล่านี้ อาจจะเรียกได้ว่า เป็นสิ่งที่ใช้หมายแทนรายการสินค้าของป่า ที่อยุธยาขายให้แก่ตลาดจีนเป็นปกติ ควบคู่ไปกับการส่งกองเรือบรรณาการอยู่แล้ว

คงปรากฏหลักฐานเพียงพอที่แสดงให้เห็นว่า ทางฝ่ายอยุธยาได้ทำการค้าขายสินค้าของป่า โดยผ่านทูตานุทูตที่ร่วมเดินทางไปกับขบวนเรือบรรณาการ ดังตัวอย่างเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2210 ในปีนั้นคณะทูตของไทยได้นำเรือบรรทุกสินค้าเต็ม 4 ลำ ซึ่งในจำนวนสินค้าที่บรรทุกไปพร้อมกับเรือคราวนั้น ย่อมจะต้องประกอบไปด้วยสินค้าที่จำเป็นใช้ในการอุปโภคบริโภคของจีน ซึ่งส่วนใหญ่ก็ได้แก่ ผลิตผลทางการค้าจำพวก สินค้าของป่า อย่างไม่ต้องสงสัย แต่ทว่าจำนวนเรือ 4 ลำที่ส่งไปนั้น เป็นการละเมิดกฎข้อบังคับของจีน ซึ่งข่าเคื่อนอยู่บ่อยๆว่า ไทยควรจะส่งเรือไปเพียง 3 ลำในการเดินทางแต่ละครั้ง ไทยน่าจะรุกฎข้อบังคับนี้จากการติดต่อกับจีนมาเป็นเวลานาน ดังนั้นการใช้เรือบรรทุกสินค้าที่เกิดขึ้นจำนวนนั้น แสดงถึงความพยายามของกษัตริย์ที่ทรงใช้บรรดาทูตานุทูตในด้านการค้ามากยิ่งขึ้น แต่โชคร้ายที่เรือลำที่สี่ไม่ได้รับอนุญาตให้จอดแวะที่ท่าเมืองกวางตุ้ง ³

อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ การส่งคณะทูตในเดือนหกปีเดียวกันนั้นอีกชุดหนึ่ง การส่งคณะทูตไปถึง 2 ชุดในปีเดียวกันนั้น เป็นการละเมิดกฎข้อบังคับอย่างเด่น

¹ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 31.

² เรื่องเดียวกัน.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ . . ., หน้า 139.

ชัดเช่นกัน แต่กระนั้นก็ตาม จีนยังรับรองคณะทูตชุดที่สองจากไทย ความดีในการส่งคณะทูตนี้อาจตีความได้ว่า เป็นความพยายามที่จะติดต่อทางการค้ากับจีนมากขึ้น¹ ซึ่งในแง่หนึ่งก็ย่อมหมายถึงช่องทางที่จะทำให้ อยุธยาค้าขายของป่าให้กับจีนได้มากขึ้นเป็นเงาตามมา

ไม่เพียงแต่เท่านั้นทางด้านของจีนเอง ก็ได้ตอบรับการฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีในครั้งนี้ ด้วยการปฏิบัติต่อคณะทูตไทยด้วยความโอบอ้อมอารี ดังปรากฏว่า จักรพรรดิถังเสี (พ.ศ. 2205 - พ.ศ. 2265) ได้ทรงออกกฎหมายข้อเกี่ยวกับการค้าและเรื่องบรรณาการ ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์แก่อยุธยา โดยเฉพาะในแง่ของการค้าขายของป่าให้แก่จีน ซึ่งจักรพรรดิทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตเป็นพิเศษให้แก่คณะทูตอยุธยา ในปี พ.ศ. 2215 ดังมีใจความว่า "สินค้าทั้งหมดที่คณะทูตไทยนำมานั้น ถ้าหากประสงค์จะขายในเมืองหลวงก็อนุญาตให้ขายได้ หรือถ้าหากพวกเขาต้องการขายในเมืองกวางตุ้ง ก็อนุญาตให้ขายได้เช่นเดียวกันและขุนนางจีนควรแนะนำในเรื่องการค้า"²

การติดต่อทางการค้ากับราชสำนักจีนอย่างเป็นทางการ ที่เริ่มต้นขึ้นในทศวรรษแรกของรัชกาลพระนารายณ์ ได้นำมาซึ่งการเพิ่มปริมาณของพ่อค้าเอกชนจีน ที่ได้พากันเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายที่อยุธยา นับเป็นจำนวนมาก³ แซร์แวงส์ได้รายงานว่ พ่อค้าจีนนำสำเภาเดินทางเข้ามาค้าขายที่อยุธยาไม่ต่ำกว่าปีละ 15-20 ลำ⁴ ประกอบการเปลี่ยนแปลงนโยบายภายในประเทศของจักรพรรดิ

¹ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 139.

² เรื่องเดียวกัน.

³ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 42.

⁴ นิโกลาส์ แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง. . . ,

ราชวงศ์ชิง ซึ่งได้หันมาสนับสนุนการค้าทางทะเลขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2226 โดยมีเหตุผลสำคัญอยู่ที่ความจำเป็นของราชสำนักจีน ซึ่งต้องการผลิตผลที่มีคุณค่าในทางการแพทย์ อาทิ รังนก, หันซ่าง, นอแรค เพื่อนำไปใช้ในการปรุงเครื่องยาจีน¹

ด้วยเหตุคั้งนั้น บรรดาพ่อค้าเอกชนจีนซึ่งมีถิ่นฐานอยู่บริเวณฉลภาคใต้ เช่นที่ กวางตุ้ง พูเกี้ยน และ เอ๋มผิง จึงพากันออกเดินทางหลังไหลมาสู่ตลาดอยุธยา ซึ่งมีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักคุ้นเคยอย่างดีของพ่อค้าจีน มาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ในแง่ของการเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเล ที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของป่าอย่างพรักพร้อม ไม่ว่าจะเป็นในเชิงประเภทหรือปริมาณ ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในบันทึกของพ่อค้าจีน ซึ่งได้รายงานไว้ในเวลานั้นว่า "สยามเป็นผู้นำในค้าผลิตผล ซึ่งเป็นที่ต้องการอุปโภคบริโภคของจีน ที่สำคัญได้แก่ ไม้ฝาง, พริกไทย, งาช้าง, นอแรค"²

ในเวลาเดียวกันนั้นเอง การค้าของป่ากับตลาดทางตะวันออกอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งยังคงดำเนินต่อไปในรัชกาลของพระนารายณ์ ก็คือ ตลาดประเทศญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นจะขาดสะบั้นลง เนื่องจาก การกระทำของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งได้ทรงมีรับสั่งให้จุดไฟเผาทำลายและชิงปืนใหญ่เข้าไปในหมู่บ้านของชาวญี่ปุ่นอย่างดุเดือด ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2175 จนกระทั่งคนเหล่านั้นต้องพากันถอยหนีลงเรือสำเภากองตน³

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . ., p. 48.

² Ibid., p.44.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79, หน้า 224-225.

อาจกล่าวได้ว่า การที่พระเจ้าปราสาททองทรงทำลายชุมชนการค้าของชาวญี่ปุ่นในครั้งนั้น ได้เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นอยู่ไม่น้อย เพราะนอกจากทางฝ่ายญี่ปุ่นจะกระทำการตอบโต้ ด้วยการประกาศตัดขาดความสัมพันธ์ทางการทูตกับอยุธยา และไม่อนุญาตให้เรือสินค้าจากอยุธยา เดินทางไปค้าขายที่เมืองท่าของญี่ปุ่นแล้ว บรรดาพ่อค้าชาวญี่ปุ่นซึ่งตั้งรกรากอยู่ที่อยุธยา และได้เคยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดส่งสินค้าหนึ่งกวาง จากอยุธยาไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ก็ต้องพากันอพยพหนีออกนอกประเทศเสียเป็นจำนวนมาก และซ้ำร้ายยิ่งไปกว่านั้น การประกาศนโยบายปิดประเทศอย่างเด็ดขาดของรัฐบาลญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2179 ซึ่งโดยทางทฤษฎีแล้วก็จะเห็นได้ว่า วิกฤตการณ์ต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่น่าจะส่งผลอย่างร้ายแรง ทำให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ต้องยุติลงอย่างไม่มีข้อแม้แทบทั้งสิ้น

แต่ทว่าในทางปฏิบัติกลับปรากฏว่า อยุธยาก็ยังคงสามารถรักษาการค้าของป่ากับตลาดญี่ปุ่นเอาไว้ได้ ด้วยวิธีการอาศัยเรือสำเภาจัน ซึ่งเป็นที่รู้จักของญี่ปุ่นในนาม Tosēn บรรทุกสินค้าของป่าเดินทางไปค้าขายยังเมืองท่าของญี่ปุ่น โดยใช้ลูกเรือและผู้จัดการเป็นชาวจีนเกือบทั้งสิ้น ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกและจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศ ซึ่งได้เดินทางเข้ามายังราชสำนักอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ดังก็เขียนรายงานเอาไว้อย่างสอดคล้องตอกัน อาทิ บาทหลวงตาซาร์ค ได้กล่าวว่า การค้าระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่นนั้น ชาวจีนเป็นผู้จัดการทำเสียทั้งสิ้น ฉะนั้นสำเภานั้นจึงเป็นสำเภาจัน¹ บาทหลวงเดอ ชัวซีร์ กล่าวว่า ในสยามมีแต่เรือแบบจีนที่เรียกกันว่า เรือสำเภา

¹สงวน อึ้งคง, สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ,

เท่านั้น ปัจจุบันก็ยังมียู่อู่สำหรับใช้เดินทางไปประเทศจีนและญี่ปุ่น¹ และนิโกลาส์ แซร์แวงส์ ผู้ซึ่งได้เข้ามาเห็นสภาพการณ์ของเมืองไทยในเวลานั้น ได้บันทึกว่า

... โดยที่พระเจ้ากรุงสยามทรงมีชาวจีนอยู่ในแผ่นดินเป็นอันมาก จึงทรงใช้ชาวจีนเหล่านี้เองเป็นสะพานค้าเนินการค้า อันเป็นอาณาประโยชน์ของพระองค์ มากสืบต่อมา ทุกๆ ปีพระองค์ได้จัดส่งเรือของพระองค์หลายลำ โดยมีชาวจีนเป็น ลูกเรือ และมีขุนนางไทยควบคุมไปยังประเทศญี่ปุ่น ให้มีหน้าที่คอยสอดส่อง แมจะมีใครบ่อนุญาตให้ขึ้นบกก็ตาม² . . .

หลักฐานของญี่ปุ่นชื่อ Iwao Sei' ichi ได้ระบุว่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2204 - พ.ศ. 2221 ซึ่งกินระยะเวลาประมาณ 28 ปี มีเรือสำเภาจาก สยามไปจอดแวะที่เมืองท่านางาซากิเป็นจำนวน 43 ลำ³ และหลักฐานอีกชิ้นหนึ่ง ชื่อ Tosēn Fusetsu -Sho ได้ระบุว่า ในช่วงทศวรรษสุดท้ายของรัชกาลพระ- นารายณ์ (พ.ศ. 2222 - พ.ศ. 2231) มีเรือสำเภาจากอยุธยาเดินทางไปค้า ขายที่เมืองท่าของญี่ปุ่นเป็นจำนวน 22 ลำ⁴ ปริมาณเรือซึ่งเดินทางไปค้าขายยัง ประเทศญี่ปุ่น โดยเฉลี่ยมากกว่าปีละ 1 ลำ ในรัชกาลของพระนารายณ์ ย่อมเป็น ตัวเลขที่พอจะบ่งชี้ให้เห็นว่า ปริมาณการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ซึ่งมีการค้า ของป่ารวมอยู่ด้วยเป็นส่วนหนึ่งนั้น ยังคงเติบโตต่อไปในอัตราส่วนที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย

¹ บาดหลวงเดอ ชัวซีร์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศ- สยาม . . . , หน้า 565.

² นิโกลาส์ แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง . . . , หน้า 299.

³ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 59.

⁴ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . ," p. 173.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการค้าของป่า ในส่วนที่อยุธยากระทำกับ ตลาดใหญ่ทั้งสองแห่ง ที่ตั้งอยู่ทางปากสมุทรซีกตะวันออกซึ่งได้แก่ ตลาดประเทศ จีนและญี่ปุ่น ในตอนเริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นเรื่องของการค้าที่ผูกพันการ ติดต่อกันเนื่องกันเป็น 3 ทาง ระหว่างอยุธยา-จีน-ญี่ปุ่น¹ กล่าวคือ เรือสำ- เภาจากอยุธยาซึ่งบรรทุกสินค้าของป่า เดินทางไปค้าขายยังประเทศญี่ปุ่น ก็จะต้อง โอกาสจอดแวะตามเมืองท่าชายฝั่งทะเลตอนใต้ของจีน เช่นที่ กวางตุ้ง เอ๋มผิง เพื่อพักสินค้าและซ่อมแซมเรือ ตลอดจนเติมเสบียงอาหาร ในเวลาเดียวกันก็จะซื้อ สินค้าจำพวกไหมดิบจากจีน เพื่อนำไปขายที่ญี่ปุ่นอีกทอดหนึ่ง²

ส่วนทางด้านของจีนนั้น กล่าวได้ว่า พ่อค้าเอกชนจีนเริ่มหันมาให้ความสนใจ เข้าร่วมในการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นอย่างจริงจัง ภายหลังจาก การประกาศนโยบายปิดประเทศอย่างเด็ดขาดของรัฐบาลญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2179 โดยอนุญาตให้เฉพาะฮอลันดาและเรือสำเภา Tosēn ของจีนเท่านั้น ที่ สามารถเดินทางไปค้าขายยังเมืองท่าทางาซากิของญี่ปุ่นได้³ ประกอบกับในเวลา ต่อมาเมื่อจักรพรรดิราชวงศ์ชิง หันมาสนับสนุนการค้าทางทะเลอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2226 ก็ได้ส่งผลทำให้พ่อค้าเอกชนจีนกระตือรือร้น ที่จะเดินทางเข้ามา มี ส่วนร่วมในการค้ากับเมืองท่าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่อยุธยาที่เครือข่ายเมืองท่าทางตอนล่าง เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี⁴ ซึ่งเมืองท่าต่างๆ เหล่านี้ มีชื่อเสียงในฐานะของการเป็นแหล่งบ่อนทรัพยากร จำพวกหนังสัตว์ ให้กับตลาดประเทศญี่ปุ่น ด้วยเหตุฉะนั้น พ่อค้าจีนจึงทำการค้าใน

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 58.

² Ibid., p.59-60.

³ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p.78.

⁴ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 62.

ลักษณะที่นำเรือเดินทางเข้ามาหาซื้อสินค้าหนังสัตว์ที่ตลาดอยุธยา และเมืองท่าทาง
 คอนกลาง และหลังจากนั้นในระหว่างเส้นการเดินทางไปประเทศญี่ปุ่น ก็จะจอดแวะ
 ซื้อสินค้าจีนเช่น น้ำตาล ที่เมืองเอ๋หมิง แล้วนำสินค้าทั้งสองอย่างนั้นไปขายยังเมือง
 ทานางาซากิของญี่ปุ่น¹

จะเห็นได้ว่า ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการค้าของป่า ที่ดำเนินไปใน
 ตอนเริ่มศตวรรษที่ 22 เป็นเรื่องที่ยุทธยาทำการค้าเป็นจำนวนมากกับตลาด
 ใหญ่ในโลกตะวันออกคือ จีนและญี่ปุ่น โดยอาศัยช่องทางในลักษณะต่างๆ ซึ่งมีส่วน
 เอื้ออำนวยให้ยุทธยาสามารถขยายการค้าของป่าออกไปได้อย่างกว้างขวาง ทั้งใน
 ส่วนที่ยุทธยาเป็นผู้ค้าเองโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งเป็นเรื่องที่พ่อค้าเอกชนจีนได้เข้า
 มาทำการค้า กล่าวได้ว่า ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการค้าของป่าในลักษณะต่าง
 ด้งที่กล่าวมานี้ ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อผลประโยชน์ และกิจ-
 การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ซึ่งได้เข้ามาวางรากฐานการค้าของ-
 ป่าที่ตลาดอยุธยา มาเป็นเวลานานกว่าครึ่งศตวรรษ โดยได้ดำเนินบทบาทในฐานะ
 พ่อค้าคนกลาง ซึ่งพยายามผูกขาดการจัดหาสินค้าของป่าบางประเภท โดยเฉพาะ
 หนังสัตว์และไม้ฝางจากอยุธยาไปขายยังประเทศญี่ปุ่น

นับจากปี พ.ศ. 2196 - พ.ศ. 2204 การแข่งขันกันในตลาดการค้า
 ของป่าที่ยุทธยาได้เริ่มปรากฏความรุนแรง เนื่องจากพ่อค้าเอกชนจีนได้นำเรือสำ-
 เภาเข้ามาแล่นไปมาค้าขายระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นนับเป็นจำนวนมาก² การแข่ง

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 63.

² George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p.78.

ชั้นนี้มีมากขึ้นจนกระทั่งชาวจีน ซึ่งอาจได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์¹ ให้เข้าโจมตีคลังสินค้าของฮอลันดาที่อยุธยา² เหตุการณ์ในครั้งนี้ได้นำไปสู่การเกิดวิกฤตการณ์ความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างอยุธยากับฮอลันดา เนื่องจากทางฝ่ายฮอลันดาได้ทำการตอบโต้ ด้วยการนำกองทัพเรือมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ในท้ายที่สุดจึงพระนารายณ์ทรงยินยอมลงนามในสนธิสัญญากับฮอลันดา ในปี พ.ศ. 2207 ซึ่งเป็นสนธิสัญญาไม่เสมอภาคฉบับแรกที่เคยทำกับต่างประเทศ³

ข้อตกลงสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการค้าของป่า ที่ถูกระบุถึงอยู่ในสนธิสัญญาได้แก่

- ในประการแรกนั้น เป็นที่ตกลงยินยอมแล้วว่า นับแต่บัดนี้ไปและในอนาคตกาล พระเจ้ากรุงสยามและพลกนิกรของพระองค์ ไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ใด จะไม่มีสิทธิ์ที่จะว่าจ้างชาวจีน ญี่ปุ่น ชาวทวายตุง โคชินไชน่า ตังเกี๋ย ไวไซในสำเภาเรือน้อยใหญ่ของตนเลยเป็นอันขาด และจะพยายามชักชวนให้ชนสัญชาติดังกล่าว เข้ามาในประเทศแค่น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ อนึ่ง หากปรากฏว่าชาวคัทซ์ไคพบว่า เรือของสยามลำใดจ้างพนักงานสัญชาติดังกล่าวประจำเรือในนานน้า เรือเหล่านั้นจะถูกยึดเข้าเป็นสมบัติของบริษัททันที และบริษัทจะไม่ยอมรับชดใช้หรือคืนให้อย่างใดทั้งสิ้น

- ในประการที่สองนั้น ได้เป็นที่ตกลงและยินยอมกันแล้วว่า บริษัทจะได้รับสิทธิเสมอไปให้เป็นผู้ส่งออกซึ่งสินค้าจำพวกหนังกวาง หนังวัว ซึ่งมีผู้นำเข้ามาสู่กรุงสยามแต่ผู้เดียว⁴

¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 137.

² ประวัติศาสตร์ค่าไทย, หน้า 259.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 138.

⁴ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 88-90.

- ในประการที่สามนั้น พระเจ้าแผ่นดินไทยรับรองจะจัดหาไม้ฝางให้
แก่บริษัทฮอลันดาเป็นจำนวน 10,000 หาบ เป็นประจำทุกปี ¹

จากเนื้อความในสนธิสัญญาที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้ นับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้
เห็นถึง ความพยายามของฮอลันดาซึ่งมุ่งที่จะสร้างข้อจำกัดทางการค้า ไม่ว่าจะ
ด้วยวิธีการอ้างสิทธิผูกขาดการค้าหนังกวางและหนังวัว หรือด้วยการประกาศห้าม
สำเภาไทยใช้ลูกเรือชาวจีนในการเดินเรือทะเล ข้อตกลงต่างๆ เหล่านี้ล้วนสร้าง
ขึ้นเพื่อเป็นการประกันความสำเร็จของฮอลันดา ซึ่งมุ่งที่จะผูกขาดการค้าหนังสัตว์
กับตลาดญี่ปุ่นแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนั้นทางฝ่ายฮอลันดาก็ยังหวังด้วยว่า ข้อห้าม
ในสนธิสัญญาเกี่ยวกับการใช้ชาวจีนบนเรือสำเภาหลวง จะสามารถกดดันให้สมเด็จพระนารายณ์
เจ้าต้อง เลิกสร้างจากการค้าของพระองค์ ²

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งก็คือว่า ถึงแม้ฮอลันดาจะพยายามกีดสร้าง
มาตรการต่างๆ ขึ้นมา เพื่อที่จะผนวกเอาการค้าหนังสัตว์กับตลาดญี่ปุ่น ไว้เป็น
เอกสิทธิ์ของตนแต่เพียงผู้เดียว แต่เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาปริมาณการจัดส่งหนังกวาง
จากอยุธยาไปยังตลาดญี่ปุ่น โดยผ่านมือบริษัทฮอลันดา นับตั้งแต่ต้นทศวรรษ
2160 ซึ่งเป็นช่วงที่ฮอลันดาเพิ่มเริ่มเปิดตัวเอง เข้ามาสู่ตลาดการค้าของป่าที่อยุธยา
และอัตราการแข่งขันกันในตลาดการค้า ก็ยังเป็นไปในลักษณะที่ไม่รุนแรงนัก
ปรากฏว่าฮอลันดาสามารถจัดส่งสินค้าหนังกวางจากอยุธยาไปยังประเทศญี่ปุ่น ได้
เป็นจำนวนสูงถึง 300,000 ผืน ในปี พ.ศ. 2164 ³ ต่อมาในราวกลางทศวรรษ

¹ สมจัย อนุমানราชธน, การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร:
โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509), หน้า 27.

² George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . ., p.78.

³ Ibid., p.79.

2173 เมื่อพ่อค้าจีน ญี่ปุ่น เข้ามาแข่งขันกับฮอลันดาในตลาดการค้าหนังสัตว์เป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น พ่อค้าโอส เขาเต็น และ วันวลิต ได้ประมาณว่า อูซุชยาสามารถป้อนสินค้าหนังกว้างให้กับตลาดญี่ปุ่นได้ประมาณ 120,000 - 150,000 สีนต่อปี¹ และในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ตกในราวปี พ.ศ. 2207 - พ.ศ. 2227 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากที่ฮอลันดาทำสนธิสัญญาผูกขาดการค้าหนังกว้างและหนังวัวกับอูซุชยา ก็ปรากฏว่า ฮอลันดาสามารถจัดส่งสินค้าหนังกว้างได้ไม่ต่ำกว่า 50,000 สีนต่อปี²

ตัวเลขที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ปริมาณการค้าหนังสัตว์ของฮอลันดามีแนวโน้มลดจำนวนลงเรื่อยๆ นับตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 และเริ่มต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงแม้ว่าฮอลันดาจะพยายามดำเนินนโยบายขั้นสุดขั้ว ด้วยการทำสนธิสัญญาผูกขาดการค้าหนังสัตว์กับอูซุชยา ตามข้อตกลงในปี พ.ศ. 2207 แต่ฮอลันดาก็มิได้ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ในการเพิ่มยอดจำหน่ายสินค้าหนังกว้างให้กับตลาดญี่ปุ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ George Vinal Smith ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ตอนหนึ่งว่า สาเหตุที่ทำให้ฮอลันดาไม่สามารถกว้านหาสินค้าหนังกว้างจากอูซุชยา ได้เป็นจำนวนมากไปกว่านี้ เป็นเพราะการสงครามที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลพระนารายณ์ ซึ่งได้แก่ สงครามระหว่างอูซุชยากับหัวเมืองทางฝ่ายเหนือ ในปี พ.ศ. 2215³ โดยเฉพาะการสงครามไคลคจำนวนชายฉกรรจ์สำหรับออกไปล่าชิงกว้าง⁴ นอกจากนั้นอาณาบริเวณซึ่งเคยเป็นแหล่งล่ากว้างที่คึกคักต้องถูกปิด⁵ เนื่องจากทัพของอูซุชยาได้ตัดผ่านเส้นทางที่เป็นภูเขาและ

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 79.

² Ibid.

³ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 44.

⁴ Goerge Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p.79.

⁵ Ibid.

ป่าทึบ¹ ประกอบกับระดับน้ำขึ้น-ลงที่ไม่เป็นไปตามปกติในบางฤดูกาล ก็ได้ทำให้
 กวางเป็นจำนวนมากต้องจมน้ำตาย และเป็นอุปสรรคต่อการเก็บรวบรวมหนังกวาง²

อย่างไรก็ดี อุปสรรคต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะมีสาเหตุเกิดขึ้นเนื่องจากภัย
 สงคราม หรือภัยจากธรรมชาติ ก็ย่อมเป็นอุปสรรคพื้นฐานแก่ผู้ที่ประกอบการค้าหนัง
 สัตว์ที่ตลาดอยุธยาทุกผู้ทุกนาม ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ พ่อค้าชาวจีน หรือบริษัท
 ขอลันดา ต่างก็ต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนสินค้าหนังกวางเช่นเดียวกันหมด
 แต่ทว่าเหตุผลสำคัญที่ทำให้ขอลันดา ไม่สามารถครอบครองหนังกวางได้เป็นจำนวน
 มาก เท่ากับเมื่อครั้งที่เพิ่งเริ่มเข้ามาเปิดตลาดการค้ากับอยุธยา ก็เห็นจะเป็นเพราะ
 เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ

ในประการแรกนั้น ถึงแม้ขอลันดาจะได้รับสัมปทานผูกขาดการจัดส่งหนัง
 กวางและหนังวัวออกนอกประเทศแต่เพียงผู้เดียว และตามสนธิสัญญานั้นพระมหา-
 กษัตริย์จะต้องทรงขายหนังสัตว์ทั้งหมดให้กับขอลันดา³ แต่เนื่องจากว่าครั้งหนึ่ง
 หนังสัตว์เคยถูกประกาศให้เป็นสินค้าต้องห้าม ในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง⁴
 และแม้จะไม่มีหลักฐานยืนยันให้เห็นว่า ในรัชกาลของพระนารายณ์นั้น หนังสัตว์
 ยังคงกลายเป็นสินค้าที่ทางราชการผูกขาดสืบต่อมา แต่สังเกตจากพระบรมราชโ-
 บายเกี่ยวกับการค้าของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งชาวต่างประเทศผู้ซึ่งเดินทางเข้า

¹บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี เล่ม 2 . . . , หน้า 44.

²George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 79.

³จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 421.

⁴ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 252.

มาเห็นเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้น เช่น ลาลูแบร์ ได้บันทึกไว้ว่า "การค้าส่วนใหญ่นั้นพระมหากษัตริย์ทรงผูกขาดไว้แทบทั้งสิ้น" ¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการค้าหนังสือตัวนั้น ลาลูแบร์ได้รายงานไว้ว่า "ในการนี้พระองค์ต้องทรงซื้อจากราษฎรของพระองค์ แต่ราษฎรก็ปิดบังเอาไว้เสียเป็นอันมาก ซึ่งพวกฮอลันดาก็รับซื้อเอาอย่างลับๆ เพราะได้ราคาสูงกว่าของหลวง" ²

อย่างไร การแอบลักลอบซื้ออย่างลับๆ นี้ ย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าหนังสือตัวนั้นจะเป็นสินค้าต้องห้ามซึ่งทางราชการผูกขาด ในรัชสมัยพระนารายณ์ เหตุฉะนั้น ถึงแม้ฮอลันดาจะได้รับเอกสิทธิ์ในการจัดส่งหนังสือวางออกนอกประเทศ แต่เพียงผู้เดียว แต่ในหลักการพื้นฐานแล้ว ฮอลันดาก็ถูกบีบโดยทางอ้อมให้ต้องรับช่วงซื้อหนังสือตัวจากพระคลังสินค้า ในราคาที่ต้องซื้อแพงกว่าจากราษฎร

กล่าวได้ว่า การที่พระคลังสินค้าของรัฐบาลยังคงสามารถครอบครองหนังสือตัว ภายในประเทศไว้ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งในส่วนที่บังคับซื้อจากราษฎร ในรูปที่เป็นสินค้าต้องห้าม และหนังสือตัวที่ได้มาในรูปของการเรียกเก็บส่วย ³ เป็นไปได้ว่าหนังสือตัวที่พระมหากษัตริย์อยุธยา ทรงอ้างสิทธิครอบครองไว้ได้เป็นจำนวนมากนี้ น่าจะมีบางส่วนที่หลุดรอดพ้นจากอิทธิพลการควบคุมของฮอลันดา และพระองค์ทรงสามารถจัดส่งไปขายยังตลาดภายนอกประเทศ โดยวิธีการอาศัยเรือสำเภาของชาวจีน บรรทุกสินค้าของพระองค์ไปยังเมืองจีนและญี่ปุ่น และแบ่งผลกำไรให้กับบรรดาเจ้าของเรือ ⁴ จะเห็นได้ว่า ในขณะที่ฮอลันดาต้อง

¹ จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 314.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 421.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 418.

⁴ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 138.

การลดบทบาทของพ่อค้าจีนในการแข่งขันทางการค้า แต่พ่อค้าจีนกลับกลายเป็นคู่แข่งทางการค้าของฮอลันดามากขึ้นกว่าแต่ก่อนเสียอีก ในไม่ช้าฮอลันดาก็คัดสินใจที่จะไม่เข้มงวด กับข้อห้ามไทยจางลูกเรือชาวจีนในเรือสำเภากลางอีก¹

สำหรับสาเหตุในอีกประการหนึ่ง ซึ่งมีส่วนผลักดันให้ฮอลันดาไม่อาจผูกขาดการเป็นผู้ส่งออกหนังสัตว์ได้แต่เพียงรายเดียว ก็เห็นจะเป็นเพราะ การแข่งขันซึ่งเกิดขึ้นจากพ่อค้าเอกชนจีน ที่ได้นำเรือมุ่งหน้ามาสู่ตลาดการค้าของป่าที่อยุธยา และได้ทำการค้าขายหนังสัตว์เป็นจำนวนมากให้กับตลาดประเทศญี่ปุ่น แม้ว่าฮอลันดาจะพยายามรวบรวมเอาการค้าหนังสัตว์ ไว้เป็นสิทธิประโยชน์ของคนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ถึงกระนั้นก็ไม่อาจกีดกันพ่อค้าเอกชนจีน ออกไปจากระบบการค้าระหว่างอยุธยา กับญี่ปุ่นได้เป็นผลสำเร็จ หลักฐานตะวันตกชิ้นหนึ่งได้ระบุว่า "พวกชาวจีนก็ยังถือโอกาสกว้านหาซื้อสินค้าหนังสัตว์แผ่น ทั้งๆ ที่บริษัทของชาวคัทซ์เป็นผู้ได้รับสัมปทานผูกขาดการซื้อแต่ผู้เดียว"²

และไม่เพียงแต่พ่อค้าชาวจีนเท่านั้น ที่ได้เข้ามาแย่งเอาการค้าขนส่งสินค้าหนังสัตว์ส่วนหนึ่งไปจากฮอลันดา เป็นไปได้ว่าพ่อค้าชาวญี่ปุ่นก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการค้าแข่งดังกล่าวนี้ด้วยไม่น้อย แม้ว่าชาวญี่ปุ่นจะถูกขับไล่ให้ออกไปนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง แต่เมื่อกาลผ่านพ้นไปจนกระทั่งถึงสมัยที่ บาทหลวงเคอ ชัวซีร์ ได้เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลของพระนารายณ์ ก็ได้เขียนรายงานว่า แลเห็นสำเภายุ่นจอดทอดสมออยู่หน้ากรุงศรีอยุธยาหลายลำ³ ข้อสังเกตดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นว่า พ่อค้าญี่ปุ่นส่วนหนึ่งก็ได้นำเรือของตน เดินทางเข้ามาหาซื้อสินค้าหนังสัตว์โดยตรงที่อยุธยา

¹ สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 138.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 281.

³ สงวน อึ้งกง, สัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ,

อย่างไรก็ดี การขยายเครือข่ายการค้าของป่า ซึ่งได้คลี่คลายออกไปอย่างกว้างขวาง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 หรือตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ ไม่เพียงแต่จะเป็นเรื่องของการค้าที่เล็งไปยังตลาดใหญ่ในโลกตะวันออกคือจีนและญี่ปุ่นเป็นภาพหลัก โดยมีพ่อค้าตะวันตกคือ ฮอลันดา เข้ามามีบทบาทหัวหน้าเกี่ยวข้องกับค้าแต่เพียงเท่านั้น หากยังเป็นที่ยอมรับว่าได้มีผู้ค้ากลุ่มอื่นๆ เป็นต้นว่าพ่อค้าอังกฤษ ฝรั่งเศส ซึ่งได้ก้าวเข้ามามีส่วนร่วมและแสวงหาผลประโยชน์ในบางส่วน จากการประกอบการค้าของป่าที่ตลาดอยุธยา นับตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลของพระนารายณ์ แม้ภาพดังกล่าวจะไม่ปรากฏความสำคัญโดดเด่น เท่ากับภาพของการค้าที่อยุธยากระทำกับจีนและญี่ปุ่น โดยมีฮอลันดาเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นแกนหลักแต่กระนั้นก็ดี พ่อค้าตะวันตกซึ่งได้เข้ามาสู่ตลาดการค้าในช่วงนี้ ก็ได้มีส่วนช่วยทำหน้าที่กระจายสินค้าของป่าจากอยุธยาไปสู่ตลาดภายนอก ในแวดวงที่กว้างขวางและในปริมาณการค้าที่เพิ่มมากขึ้น

และสมควรกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยว่า ภาพที่เด่นชัดอีกภาพหนึ่งที่ปรากฏขึ้นพร้อมๆ กับการขยายตัวออกไปในด้านอื่นๆ ของการค้าของป่า จนถึงรัชกาลของพระนารายณ์ เป็นเรื่องที่ยุทธยาทำการค้าอย่างเป็นล่ำเป็นสันกับเมืองท่าที่ตั้งอยู่ทางปากสมุทรซีกตะวันตก นับตั้งแต่บริเวณมหาสมุทรอินเดีย เรื่อยไปจนกระทั่งถึงอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งการศึกษาในส่วนที่ว่าด้วย การขยายเครือข่ายการค้าของป่าในวิธานีพนธ์นี้ ใครจะขอนำสาระสำคัญมาเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

กลุ่มผู้ค้ากลุ่มแรกซึ่งจะกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ พ่อค้าอังกฤษ ซึ่งได้กลับเข้ามาดำเนินการค้าที่อยุธยา ด้วยการเปิดสถานีการค้าขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2204¹ ภายหลังจากที่เคยถอนตัวออกไปจากตลาดการค้าที่อยุธยา ในราวปี พ.ศ. 2165

¹ อนุวิจิตรมาตรา, ประวัติศาสตร์การค้าไทย, หน้า 264.

ซึ่งตรงกับรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม¹ เนื่องจากกิจการค้าของบริษัทอีสต์
อินเดียของอังกฤษ ต้องประสบกับการขาดทุนอย่างมากมาย ทั้งในด้านการ
ค้าสินค้า และผลิตภัณฑ์หัตถกรรมอื่นๆ จากยุโรป และในส่วนที่เป็นการค้าขาย
ภายในภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะเกี่ยวกับการจัดซื้อสินค้าของป่าจากเมืองท่าอยุธยา
ไปจำหน่ายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากอังกฤษไม่อาจแข่งขันอิทธิพลกับ
ฮอลันดา ซึ่งมีข้อได้เปรียบเนื่องจากเป็นฝ่ายที่เข้ามาสู่ช่องทางในตลาดก่อน และ
ยังได้ครอบงำผลประโยชน์เกี่ยวกับการค้าของป่า ที่ตลาดอยุธยาเอาไว้ได้เป็น
จำนวนมาก จนกระทั่งแทบไม่มีช่องว่างเหลือพอให้อังกฤษแทรกตัวลงมาทำการค้า
แข่งขันได้

แต่กระนั้นก็ดี การกลับเข้ามาใหม่ของอังกฤษในตอนกลางพุทธศตวรรษ
ที่ 22 นี้ เจตนารมณ์ของอังกฤษก็ยังคงหมายมุ่งที่จะนำสินค้าจำพวกผ้า จากตลาด
ยุโรปและอินเดีย เข้ามาจำหน่ายที่อยุธยา และพร้อมกันนั้นเหตุผลสำคัญอีกเหตุผล
หนึ่ง ซึ่งผลักดันให้อังกฤษกลับเข้ามาเปิดสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยา ก็เห็นจะเป็น
เพราะอังกฤษได้สังเกตเห็นว่า สินค้าของป่าซึ่งอังกฤษกล่าวเรียกรวมว่า "โภคภัณฑ์
พื้นเมือง" อาทิ ไม้ฝาง, หนังสัตว์, นอแรด, เขาควาง, งาช้าง และ รังนก
แม้จะเป็นสินค้าที่ไม่เหมาะแก่การค้าทางยุโรป แต่สินค้าทั้งหมดนี้ก็มีค่ามากในญี่ปุ่น
และจีน²

¹สงวน อันคง, สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทย. . ., หน้า 66.

²บันทึกเรื่องสัมพันธภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เล่ม 3. แปลโดย สุภรณ์ อัครสันโสภณ (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสหประชาพาณิชย์, 2522), หน้า 332.

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้อังกฤษจึงได้กลับเข้ามามีส่วนร่วม ในการค้าของป่าที่ ตลาตอชูธยาอีกครั้งหนึ่ง ในลักษณะของการเป็นผู้จัดซื้อสินค้าของป่า ซึ่งกำลังเป็นที่ ต้องการของตลาตอชูธยาในเวลานั้น เช่น หนังกวาง จัดส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้พ่อค้าอังกฤษได้กล่าวไว้ในรายงานการค้าฉบับหนึ่ง ซึ่งมีใจ- ความว่า "กรุงสยามนับว่าเป็นแหล่งที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ ก่อนหน้าที่จะถึงประ- เทศญี่ปุ่นได้อย่างสะดวก และประกอบด้วยกรุงสยามมีไม้แดง และ หนังกวาง หอที่ จะหาได้เป็นจำนวนมาก" ¹

ส่วนทางด้านของพระนารายณ์นั้น ก็ปรากฏว่า พระองค์ได้ทรงขานรับ การเข้ามาของบริษัการค้าของอังกฤษด้วยความเต็มพระทัยยิ่ง เพื่อที่จะถ่วงดุลย์ อำนาจของฮอลันดา ซึ่งได้ใช้อิทธิพลผูกขาดการค้าของป่าประเภทหนังสัตว์อยู่ใน เวลานั้น พระนารายณ์ได้ทรงโปรดเกล้าพระราชทานทองคำ อนุญาตให้พ่อค้า อังกฤษมีสิทธิทำการค้าขายสินค้าของป่าบางประเภท ซึ่งฮอลันดายังมีได้ทำการผูก ขาด อาทิ นอแรด และ พันช้าง ² นอกจากนี้พระองค์ก็ยังได้ทรงให้พ่อค้า ชาวอังกฤษยืมเงินเป็นจำนวนถึง 10,000 เหรียญ เพื่อซื้อสินค้าลงเรือโดยไม่คิด ดอกเบี้ย ³ และยังได้ทรงออกเงินให้อังกฤษก่อนเป็นจำนวนเหรียญเงิน 40 กัท ตีบุค 300 บาท กับไม้จันทน์หอมอีก 1,000 ทาบ ซึ่งรายการสินค้าสองอย่างหลัง นี้ อังกฤษได้จัดส่งไปที่สุรัต ⁴

ถึงแม้พระนารายณ์จะได้ทรงพระราชทานความช่วยเหลือในลักษณะต่างๆ ให้แก่อังกฤษ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องด้วยการค้าของป่า แต่อังกฤษก็ไม่อาจก้าว

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 131.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

ขึ้นมา มีบทบาทที่โดดเด่น ในด้านการเป็นผู้ค้าผลิตภัณฑ์พวกนี้ได้ เช่น เกี่ยวกับการค้าในด้านอื่นๆ เช่น การค้าผ้า ซึ่งพ่อค้าอังกฤษได้ระบุว่า "เป็นสิ่งที่ทำให้เราเสียหายมากที่สุดในการค้าที่กรุงสยาม" ¹ อาจกล่าวได้ว่า สินค้าของป่าจากอยุธยาที่พอจะเป็นประโยชน์ให้แก่อังกฤษ ก็เห็นจะเป็นของป่าจำพวกไม้ เช่น ไม้แดง ไม้ฝาง ซึ่งพ่อค้าอังกฤษได้ลงความเห็นไว้ว่า "ถ้าท่านไม่สามารถจะหาสินค้าอื่นๆมาบรรทุกให้เต็มลำเรือได้ ก็อย่าให้เราต้องเสียเวลาจอดเรือรออยู่ ขอแนะนำประธานและสภาที่ปรึกษา (ของบริษัทเรา) ว่า เราควรบรรทุกไม้แดงกลับบ้านด้วย ดีเสียว่าเป็นสินค้าที่ใช้ถ่วงน้ำหนักเรือยุโรปของเราก็แล้วกัน" ²

ในเวลาใกล้เคียงกันที่อังกฤษได้เข้ามาเปิดตลาดการค้ากับอยุธยา ก็ปรากฏว่า ได้มีพ่อค้าตะวันตกอีกกลุ่มหนึ่งคือ พ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้ประกอบการค้ากลุ่มใหม่ที่ได้เข้ามาดำเนินการค้าที่อยุธยา พ่อค้าฝรั่งเศสก็เช่นเดียวกับพ่อค้าอังกฤษ ซึ่งมองเห็นช่องทางในการที่จะนำสินค้าของป่าจากอยุธยา เช่น ชีผึ้ง, ยางไม้, รังนก, ปีกนก, รง, ไม้หอม, หนังสัตว์ ³ ไปจำหน่ายยังตลาดจีนและญี่ปุ่น โดยเฉพาะการค้าขายกับตลาดญี่ปุ่นนั้น เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้พ่อค้านานาชาติมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วมทำการค้า ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้พ่อค้าฝรั่งเศสได้ระบุว่า เป็นเพราะสินค้าทุกอย่างที่เอาไปขายในเมืองญี่ปุ่นนั้นมีกำไรมาก ⁴

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ. . . , เล่ม 3 หน้า 114.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.

³ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2508), หน้า 157.

⁴ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 (ต่อ) 42-43 (พระนคร, องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), หน้า 261.

สำหรับกิจกรรมการค้าของป่าในส่วนที่พม่าฝรั่งเศส มุ่งหวังที่จะเข้ามาถือประโยชน์ นอกจากจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดส่งสินค้าป่าจากอยุธยาไปจำหน่ายยังตลาดทางตะวันตกแล้ว หลักฐานของทางราชการของฝรั่งเศส ก็ยังได้ระบุว่า สินค้าของป่าบางอย่างจากอยุธยา เช่น ไม้ที่ใช้ในการทำสีย้อมผ้า ซึ่งใช้กันอยู่ในโรงงานหัตถกรรมของประเทศฝรั่งเศส, ไม้มะเกลือ, งาช้าง, ออบเชย, กานพลู, เครื่องหอมทุกชนิด ¹ ซึ่งน่าจะหมายรวมถึง ไม้กฤษณา ด้วย ลาลูแบร์ได้บันทึกว่า แต่ก่อนนี้ในกรุงปารีสซื้อขายกันด้วยราคาแพงมาก แต่ตกมาถึงปัจจุบันนี้ค้อยได้ราคาถูกลงมาก ² และชะมดเชียง ³

รายการสินค้าต่างๆ เหล่านี้สามารถหาได้จากตลาดอยุธยา เพื่อจัดส่งไปขายยังประเทศฝรั่งเศส นอกจากนั้นสินค้าของป่าอีกอย่างหนึ่ง ที่พม่าฝรั่งเศสให้ความสนใจเป็นพิเศษคือ ของป่าประเภทเนื้อไม้ ซึ่งลาลูแบร์ได้รายงานว่า ชาวสยามมีไม้อันมีคุณภาพดี สำหรับต่อเรือกำปั่นและทำเสากระโดง และยังมีไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งซึ่งชาวยุโรปเรียกว่า ไม้มารี ใช้ทำกงเรือได้วิเศษกว่าไม้ชนิดอื่น ⁴ นอกจากนี้พม่าฝรั่งเศสอีกผู้หนึ่งก็ได้กล่าวรายงานเพิ่มเติมว่า

. . . ถ้าจะต่อเรือในเมืองนี้ก็จะทำได้และงามที่สุดจะหาที่เปรียบไม่ได้ เพราะในเมืองนี้มีไม้อย่างดี ซึ่งจะหาไมในเมืองอินเดียและเมืองสุหรัตมาเทียบไม่ได้ คุยไม้ในเมืองอินเดียเมืองนี้ไม่ได้ ในเมืองนี้พวกไทยมีเรือซึ่งต่อไว้และโตไซ้มาถึง 70 หรือ 80 ปีแล้ว ขอนินายเรือเช่นหลุยส์โตเลาโฆพาเจ้าฟ้าว่า ไม้กระดานบางแผ่นในเมืองนี้ยาวจนเกือบไมนาเชื่อ และไม้นั้นก็เป็นไม้ที่แข็งอย่างที่สุด เกลี้ยงเกล่าไม่มีตำหนิหรือตำหนิอย่างใดเลย ⁵ . . .

¹ เอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติของกระทรวงทหารเรือ (ฝรั่งเศส) แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2524), หน้า 239-240.

² จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 56.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 (ต่อ) 42-43, หน้า 123.

⁴ จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 53-54.

⁵ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44, หน้า 15.

สำหรับภาพอีกภาพหนึ่ง เกี่ยวกับการค้าของป่า ซึ่งปรากฏความสำคัญให้
เห็นอย่างเด่นชัดในรัชกาลของพระนารายณ์ ก็คือ การค้าของป่าที่หันหน้าสู่ปากสมุทร
ซีกตะวันตก ซึ่งเมืองตั้งเมืองท่าที่ตั้งอยู่ในบริเวณมหาสมุทรอินเดีย เรื่อยไปจน
กระทั่งถึงอ่าวเปอร์เซีย ซึ่งนับเป็นกิจกรรมทางการค้าที่มีมาแต่อดีต และพอจะมี
หลักฐานปรากฏให้เห็นถึง ร่องรอยของการใช้เมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก
เช่น เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี เพื่อประโยชน์ในด้านการค้าขายกับพ่อค้า
มุสลิมและอินเดียทางอ่าวเบงกอล นับจากช่วงรัชกาลของพระเอกาทศรถเป็นต้นมา
แต่ทั้งนี้ก็ยังขาดหลักฐานที่จะนำมาเป็นเครื่องยืนยันอย่างแน่ชัด ว่าได้มีการส่งสินค้า
ของป่าจากเมืองท่าดังกล่าว ออกไปสู่ตลาดทางปากสมุทรซีกตะวันตก หากแต่กิจ-
กรรมการค้าในลักษณะดังกล่าว เพิ่งปรากฏหลักฐานยืนยันอย่างชัดเจน ในรัชกาลของ
พระนารายณ์ ซึ่งได้มีการระบุถึงความสำคัญของเมืองท่าเหล่านี้อย่างโดดเด่น ใน
แง่ของการเป็นแหล่งระบายสินค้าของป่าจำพวกที่กินระหว่างบรรทุกหนัก เช่น ช้าง
และไม้ฟาง โดยอาศัยเส้นทางการขนส่งทางบกจากอยุธยา ไปยังเมืองท่าชายฝั่ง
ทะเลด้านอ่าวเบง อ่าท เมืองทวาย มะริด ตะนาวศรี ซึ่งครั้งหนึ่งเมืองท่าสำคัญ
เหล่านี้เคยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เมื่อคราวสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.
2112 แต่ต่อมาสมเด็จพระนเรศวรก็ไ้ทรงตีเอาเมืองเหล่านี้กลับคืนมา ซึ่งได้ส่ง
ผลทำให้เส้นทางการค้าสำคัญนี้ เป็นที่ปลอดภัยสำหรับอยุธยาอีกวาระหนึ่ง

ในรัชกาลของพระนารายณ์นั้น ได้ปรากฏหลักฐานจำนวนหนึ่งที่ระบุถึง
การค้าสินค้าของป่าที่อยุธยาคงทำอย่างเป็นล่ำเป็นสัน โดยอาศัยเมืองท่าชายฝั่ง
ทะเลด้านอ่าวเบงกอล อ่าท เมืองทวาย มะริด ตะนาวศรี เป็นสถานีในการ
ขนถ่ายสินค้าสัตว์ป่าประเภท ช้าง เพื่อบรรทุกลงเรือไปขายยังเมืองท่าในมหาสมุทร
อินเดีย ที่สำคัญคือ เมืองมาสุลิปะตัม पुलิต (มัทราส) และโคโรเมนเดล¹ หลัก-

¹ อนุวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 266.

ฐานของอังกฤษได้รายงานว่า ในปี พ.ศ. 2223 เรือของสมเด็จพระนารายณ์
ได้บรรทุกช่างจากเมืองตะนาวศรี ไปขายที่เมืองมาสุลีปะตัมถึง 2 ครั้ง คือใน
เดือนมีนาคม และเดือนพฤษภาคม สำหรับการเดินทางในเที่ยวหลังนี้ได้บรรทุก
ช่างไปเป็นจำนวน 16 เชือก¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2225 เรือของพระนารายณ์
ได้บรรทุกช่างไปขายที่เมืองมาสุลีปะตัมเป็นจำนวน 22 เชือก²

หลักฐานของเปอร์เซียชื่อ "สะทีนะ อี สุลัยมาน" หรือ "สำเภา-
กษัตริย์สุลัยมาน" ซึ่งเป็นบันทึกของอาลักษณ์คณะราชทูตเปอร์เซีย ที่กษัตริย์สุลัย-
มานได้ทรงแต่งตั้งมาสนองตอบการเจริญพระราชไมตรีกับกรุงสยาม ในรัชกาลของ
สมเด็จพระนารายณ์ ได้บันทึกว่า การค้าชำนั้นมีกำไรมาก³ และชาวสยามส่ง
ช่างออกไปขายที่เมืองทักซิณในอินเดียใต้และเบงกอล เพราะอยู่ไม่ไกลนัก แต่ละปี
จะมีพ่อค้านำสินค้าเบ็ดเตล็ดมาขายที่กรุงสยาม แล้วก็ซื้อช่างกลับไป ทางการของ
พระเจ้ากรุงสยามเองก็ทำรายได้ ด้วยการส่งช่างออกไปขายที่ประเทศอินเดีย ปี
หนึ่งราวสามสี่ร้อยเชือก⁴

นอกจากอยุธยาจะทำการค้าสินค้าประเภทสัตว์ป่า กับเมืองท่าในมหาสมุทร
อินเดียเป็นสำคัญแล้ว อยุธยาก็ยังได้ทำการค้าสินค้าของป่ากับบ้านเมือง ที่ตั้งอยู่ทาง

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 361.

²บันทึกเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ. . . ,
เล่ม 3, หน้า 58.

³ฉบับย่อสำเภากษัตริย์สุลัยมาน. แปลโดย ทิเรก กุลสิริสวัสดิ์ (กรุงเทพ-
มหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 30.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

แถบทะเลแดงและอ่าวเปอร์เซีย ที่สำคัญคือ ตุรกีและอิหร่าน¹ สำหรับสินค้าของป่าของอยุธยา ซึ่งบ้านเมืองทางแถบตะวันออกกลางต้องการมากก็คือ ไม้กฤษณา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นไม้ชั้นดีที่หนึ่งในโลก และเป็นที่ยังกลิ่นหอมในป่า มีมากแถวเขตแดนกัมพูชา²

พ่อค้าอังกฤษซึ่งได้เข้ามาทำการค้าขายอยู่ที่อยุธยา ได้รายงานว่า "ไม้ประเภทนี้มีผู้ใช้กันมากในฮินดูสถาน ไฮเดอราบัด และเบงกอล แต่มากที่สุดก็ในแถบประเทศเตอร์กกีและอาระเบีย ส่วนใหญ่ใช้ในพิธีทางศาสนาอะหมัดที่เมดิનાห์ กับที่เมืองมักกะห์"³

การค้าสินค้าของป่าประเภทไม้หอมนี้ ได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของชาวเปอร์เซีย ผู้มีบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทานยศเป็น พระศรีมโนราช ซึ่งเป็นบุคคลที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงชุบเลี้ยง และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ทำการค้าขายสินค้าเฉพาะอย่างนี้ ท่านพระศรีมโนราชเคยเป็นผู้กว้านซื้อไม้หอม และนำมาจำหน่ายในราคาต่างๆ กัน ตามแต่คุณภาพ เนื้อไม้ อย่างดีที่สุดราคาตกประมาณหาบละ 16 ซึ่ง ส่วนที่คุณภาพด้อยลงมา ขายกันที่เมืองเมกกะห์ในแถบทะเลแดง คิดเป็นเงินไทยเกือบหาบละ 1,500 เหรียญ⁴ แต่ก่อนหน้าที่พระศรีมโนราชจะถึงแก่กรรม สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงถอดถอนสิทธิบัตร

¹ สมจัย อนุমানราชธน, การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 139.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 272.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 272-273.

ในการผูกขาดการค้าอันเสียด และการค้าไม้หอมก็ไดตกเป็นหน้าที่ของเจ้าพนักงานคลังสินค้าของรัฐบาล ซึ่งทำการค้าขายเป็นของหลวง¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า การค้าทางด่านชายฝั่งทะเลตะวันตก ที่หันหน้าสู่เมืองท่าในมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งมีการค้าของป่ารวมอยู่ด้วยเป็นส่วนหนึ่งนั้น ได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพวกแขกเปอร์เซียและแขกมัวร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองเมืองท่าค้าขายที่สำคัญตั้งแต่ ผู้สำเร็จราชการเมืองตะนาวศรี เจ้าเมืองมะริด ตลอดจนหัวเมืองรายทางที่จะผ่านเข้าสู่อยุธยา อาทิ เมืองเพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองกุยบุรี ก็ล้วนเป็นพวกเปอร์เซียทั้งสิ้น นอกจากนั้นนายเรือสำเภากลางของสมเด็จพระนารายณ์ ที่เดินทางจากเมืองท่าตะนาวศรีไปมาค้าขายอยู่ในอ่าวเบงกอล ตลอดจนผู้ดูแลผลประโยชน์ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ ทรงแต่งตั้งให้ประจำอยู่ตามเมืองท่าทางฝั่งอินเดีย ก็ล้วนแต่เป็นพวกแขกเปอร์เซีย² ยิ่งไปกว่านั้น ตำแหน่งโกษาธิบดี ซึ่งเป็นตำแหน่งข้าราชการระดับสูง ที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของแผ่นดินโดยตรง ในรัชกาลของพระนารายณ์ ก็ได้แก่ ออกพระศรีเนาวรัตน์ ซึ่งเป็นแขกมะหะหมัด³

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดจากการค้าขายทางด้านมหาสมุทรอินเดีย จึงได้ถูกส่งผ่านมือของพวกแขกเปอร์เซีย ซึ่งรับช่วงต่อกันมานับตั้งแต่อินเดีย จนกระทั่งเข้าสู่ท้องพระคลังของอยุธยา โดยไม่มีชนชาติอื่นใดเข้าแทรกแซงได้เลย

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 272-273. และ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 303.

²ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 314.

³ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 267.

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะการค้าของบ้านับจารัชกาลพระเอกาทศรถ-พระนารายณ์

ภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงประเภท ปริมาณ และการเปลี่ยน ตลาดการค้าของป่า ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อตลาดประเทศจีนซึ่งเคยค่ารงความสำคัญ ในฐานะที่เป็นแหล่งตลาดรับซื้อสินค้าของป่าที่ใหญ่ที่สุดในโลกตะวันออก ได้เริ่มคลายความสำคัญลงมาจากเดิม ในขณะที่เดียวกันตลาดการค้าของป่าก็ได้เปลี่ยนความสำคัญมาเป็นตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นตลาดที่มีความสำคัญมากที่สุดอีกแห่งหนึ่งในโลกตะวันออก เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นมีความต้องการสินค้าของป่าประเภทหนังกวางจากอูซุฮยา ในอัตราที่สูงมาก และทั้งยังสามารถรับซื้อได้อย่างไม่จำกัดปริมาณ

ดังปรากฏว่า ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ ภายหลังจากที่สงครามข้ามภูมิภาคระหว่างไทยกับพม่าได้สิ้นสุดลง และการค้าของป่าระหว่างอูซุฮยากับบ้านเมืองภายนอก ก็ได้เริ่มฟื้นตัวขึ้นมาอีควาระหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องของการค้าของป่าระหว่างอูซุฮยากับตลาดรับซื้อสินค้าของป่า ที่ปรากฏความสำคัญโดดเด่นขึ้นมาในช่วงนี้ก็คือ ตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งปรากฏว่าการค้าของป่าระหว่างอูซุฮยากับญี่ปุ่นได้ก่อตัวขึ้น โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการสถาปนาความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ ด้วยการแลกเปลี่ยนสิ่งของบรรณาการระหว่างสองราชสำนัก และนับแต่นั้นเป็นต้นมา การค้าของป่าระหว่างอูซุฮยากับญี่ปุ่นก็ได้เริ่มคึกคักขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะของการค้าของป่าที่ดำเนินไปในช่วงนี้ ก็ยังคงถือปฏิบัติตามจารีตของการค้าในรูปแบบเดิมที่เคยเป็นมา เหมือนเมื่อครั้งที่ทำการติดต่อกับชาวยุโรป มาตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอูซุฮยา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเรือสำเภา บรรทุกสินค้าของป่าเดินทางไปขายยังประเทศญี่ปุ่น โดยผ่านทางหน่วยงานที่เป็นที่รู้จักในนาม พระคลังสินค้า ซึ่งเป็นระบบงานที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนอูซุฮยา คอยทำหน้าที่ควบคุมดูแลการค้าขายกับต่างประเทศ และเก็บภาษีจากเรือสินค้าที่เข้ามาค้าขาย ตลอดจนจัดตั้งสำเภาหลวง บรรทุกสินค้าไปขายยังต่างประเทศ

สำหรับระเบียบวิธีการค้าขายของพระคลังสินค้าที่ทำกับญี่ปุ่นในช่วงสมัยนี้
ทุนวิจิตรมาตรา ไท่กล่าวไว้ในหนังสือ ประวัติการค้าไทย ดังมีใจความตอนหนึ่งว่า

. . . วิธีการค้าขายของพระคลังสินค้าที่ทำกับญี่ปุ่นในสมัยนั้นปรากฏว่า เมื่อ
สำเภากลางจะออกไปญี่ปุ่น พระคลังสินค้าจะตองตั้งชาหลวงสินค้าขึ้นคณะหนึ่ง ให้
กำกับสำเภามาจัดการจำหน่ายสินค้าของหลวงที่ญี่ปุ่น และซื้อสินค้าบรรทุกสำเภาก่อน
ชากลับกรุงศรีอยุธยา ชาหลวงสินค้านั้นเป็นเจ้าพนักงานในพระคลังสินค้า สินค้าที่
นำออกไปหรือซื้อบรรทุกสำเภากลับมาเป็นของหลวงทั้งสิ้น¹ . . .

จากข้อความที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้ ทำให้พอที่จะอนุมานได้ว่า การตั้ง
สำเภากลางเพื่อบรรทุกสินค้าของป่า ซึ่งจัดได้ว่าเป็นบัญชีรายการสินค้าส่งออกประ-
เภทหนึ่ง เพื่อเดินทางไปค้าขายยังประเทศญี่ปุ่น ไท่กระทำโดยผ่านหน่วยงานของ
รัฐที่เรียกว่า พระคลังสินค้า ซึ่งทำหน้าที่เก็บรวบรวมบรรดาส่วยสิ่งของ ที่เรียกเก็บ
จากราษฎรในรูปที่เป็นของป่า ไม้ ฝ้าย สถานที่ที่เรียกว่า คลังสินค้า เพื่อรอการส่งเป็น
สินค้าออกไปขายยังต่างประเทศ ดังปรากฏว่า ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ
ภายหลังจากที่ประเทศไค้เริ่มฟื้นตัวจากภาวะการล่มสลายกับพม่า และชาวต่างประ-
เทศก็ไค้เริ่มทยอยเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับอยุธยาอีกราวะหนึ่ง หลักฐานในพงศาวดาร
ไค้ระบุว่า "ลุศักราช 957 ปีมะแม สัปตศก ทรงพระกรุณาตั้งพระราชกำหนดพระ
อัยการ และส่วยสมทบขรรษากรชนอนคลาด"² ซึ่งหมายความว่าในรัชสมัยนี้ ไค้มี
การชำระรวบรวมระเบียบวิธีการเรียกเก็บส่วย และกำหนดพิภคอัตราภาษีสินค้าอื่นๆ
ให้รัดกุมเสียใหม่ สอดคล้องกับที่วันวลิตไค้บันทึกไว้ในเวลาใกล้เคียงกันว่า

. . . กฎเกณฑ์การเกณฑ์แรงงานไพร่ เกิดขึ้นในสมัยพระเอกาทศรถ ซึ่งทำ
ให้พระเอกาทศรถไค้ไช้ประโยชน์จากระบบราชการอยุธยาอย่างเต็มที่ ในอันที่จะรวบรวม
พระราชทรัพย์จากการเกณฑ์แรงงาน และวิสัยของประชาชนเหล่านี้³ . . .

¹ ทุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 199.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 210.

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, "มูลเหตุอันนำไปสู่การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2"

เมื่อเป็นดังนี้วิธีการโคมาซึ่งสินค้าของป่า ซึ่งจัดได้ว่าเป็นรายการสินค้าส่งออกที่สำคัญ ในระบบการค้าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น จึงมีขั้นตอนการโคมาในรูปของการเก็บส่วย ซึ่งนับเป็นวิธีการที่รัฐบาลใช้ระดมเรียกเก็บทรัพย์สินจากราษฎร ซึ่งโคมีร่องรอยปรากฏให้เห็นตั้งแต่ครั้งสมัยต้นอยุธยา และได้รับการพัฒนาระเบียบวิธีการจัดเก็บให้รัดกุมยิ่งขึ้น ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ พื้นที่ที่ขียนเมืองว่างเว้นจากการศึกสงครามกับพม่า นอกจากนั้นจารีตของการค้าของรัฐโดยผ่านระบบพระคลังสินค้า อันนับเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในการรวบรวมบรรดาของป่าต่างๆ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกไปขายยังต่างประเทศ ก็คือวิธีการค้าขายโดยผ่านระบบผูกขาด ซึ่งรัฐบาลได้ออกประกาศให้สินค้าบางรายการกลายเป็นสินค้าต้องห้าม ทั้งราษฎรและชาวต่างประเทศจะต้องซื้อขาย โดยผ่านทางหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาลเท่านั้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นสินค้าของป่าที่หายาก มีราคาแพง และมักเป็นที่ต้องการของตลาด

ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานร่วมสมัยที่ระบุถึง รายการสินค้าต้องห้ามที่ประกาศใช้ ในช่วงที่เริ่มเปิดตลาดการค้ากับญี่ปุ่น แต่หลักฐานในช่วงต้น เช่น เอกสารของริวกีว ก็ได้เคยยืนยันให้เห็นว่า สินค้าของป่าบางประเภทเช่น ไม้ฝาง ได้กลายเป็นสินค้าต้องห้ามที่ทางราชการผูกขาดมาตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอยุธยา¹

หลักฐานที่เป็นกฎหมายเก่าบางมาตรา ซึ่งออกเพิ่มเติมขึ้นในรัชกาลของ สมเด็จพระเอกาทศรถ เช่น กฎหมายลักษณะอาญาหลวง 3 มาตรา ก็โคมีเนื้อความที่ระบุถึงบทลงโทษอย่างรุนแรง เกี่ยวกับการลักลอบซื้อขายสินค้าต้องห้าม โดยไม่ผ่านหน่วยงานพระคลังสินค้า² ในรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม พระองค์โคทรงพยายามควบคุมการค้าให้เข้มงวดยิ่งขึ้น คัวการออกประกาศว่า การค้าขายทุกชนิดจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเสนาบดีกรมพระคลัง³

¹ หนี อีระวงศ์เสรี, "การติดต่อระหว่างสยามกับหมู่เกาะริวกีว," หน้า 67.

² หนี วิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 211-214.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 135.

ต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาที่มีการแข่งขันกันในตลาดการค้าระหว่างอยุธยากับฮอลันดา ได้เริ่มปรากฏร่องรอยของความรุนแรง หลักฐานฮอลันดาได้สะท้อนภาพให้เห็นว่า พระเจ้าปราสาททองทรงเป็นพ่อค้าคนสำคัญ และได้ทรงดำเนินการค้าด้วยพระองค์เอง โดยการจัดตั้งสำเภาล่วงพร้อมด้วยลูกเรือชาวจีนและพวกแขกมัวร์ ออกเดินทางไปค้าขายยังประเทศญี่ปุ่น บรรทุกสินค้าไปด้วยมากมาย อาทิ หนังกวาง, หนังกว, ไม้จันทน์หอม, รัก, น้ำตาล-คำ, งาช้าง, หนังแผ่นคียบ และผ้า¹

โดยส. เขาเคน พ่อค้าชาวฮอลันดาได้รายงานไว้ว่า ในปีหนึ่งๆ พระเจ้าปราสาททองทรงได้รับพระราชทรัพย์ จากการค้าสำเภาล่วงตกประมาณปีละ 2,000 ซึ่ง² นอกจากนั้นพระเจ้าปราสาททองก็ยังได้ทรงแต่งตั้งตัวแทนการค้า เพื่อทำการค้าขายอยู่ตามเมืองใหญ่ๆ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าของป่าที่สำคัญทางตอนบน เช่น หงสาวดี อังวะ เชียงใหม่ ลานช้าง³ และได้ทรงออกประกาศรายการสินค้าต้องห้ามเพิ่มเติมขึ้นจากเดิม ที่สำคัญได้แก่ คินประสีว, ตะกั่ว, ผาง, หมากสง, หนังสัตว์, เนื้อไม้, ช้าง, งาช้าง, ตีนบก, ไม้หอม⁴ ลูกกระวาน, รง, นอแรด⁵

จะเห็นได้ว่าความพยายามของพระมหากษัตริย์อยุธยา ในการที่จะอ้างสิทธิผูกขาดการค้าของป่า ได้ปรากฏภาพอย่างชัดเจนในรัชกาลของพระนารายณ์

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 55.

²ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76, หน้า 129.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

⁴ประวัติการค้าไทย, หน้า 252.

⁵บุตรอก แก้วกันหา, การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, หน้า 13.

อ้างจาก พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรี (แปล), จดหมายเหตุศึกมาจากกรอเฮลลกอโลเนี่ยลอิน-
สติติว กรุงลอนดอน (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวรรวิไชย
วุฒิก, 2476), หน้า 13.

ลาลูแบร์ได้กล่าวว่า "พระองค์ทรงขยาการค้าของหลวงใหญ่โตขึ้นมาก จนกระทั่ง
ว่าการค้านั้นแทบจะมีใช้อาชีของเอกชนคนใดในสยามเสียแล้ว" ¹ และหลักฐาน
ตะวันตกชิ้นหนึ่งได้รายงานว่า สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงผูกขาดสินค้าของป่า ซึ่ง
เป็นของหายากและกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ในเวลานั้น อาทิ ไม้จันทน์-
หอม, ไม้ฝาง, ช้าง และ หินช้าง ² โดยวิธีการประกาศให้รายการสินค้าดังกล่าว
กลายเป็นสินค้าต้องห้าม พระองค์ทรงดำเนินการผูกขาดเป็นผู้รับซื้อไว้แต่เพียงราย
เดียว และทรงมอบให้เจ้าพนักงานคลังสินค้าเป็นผู้นำออกมาจ้คจำหน่าย ³ ยกตัว
อย่างเช่น ไม้ฝาง สมเด็จพระนารายณ์ทรงรับซื้อจากราษฎรที่นำมาขายให้แก่พระ-
คลังสินค้า ในราคาหาบละ 2 สลึง 5 เฟื้อง และพระองค์โปรดให้นำออกขายต่อใน
ราคาหาบละ 6 สลึง ⁴

รวมทั้งสินค้าของป่าประเภท งาช้าง ซึ่งลาลูแบร์ได้บันทึกว่า "บรรดา
งาช้างในบ้านเมืองนั้น ต้องตกเป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น ราษฎรของพระองค์
ต้องนำมาถวายขายเท่าที่ตนหามาได้ทั้งหมด และชาวต่างประเทศจะหาซื้องาช้างได้
ก็จากคลังสินค้าหลวงแต่เพียงแห่งเดียว" ⁵ ในขณะที่หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งได้รายงานว่า
งาช้างนั้นเป็นโภคทรัพย์ที่ราษฎรเที่ยวแสวงหาในป่า และนำลงมายังพระนครปีละประ-
มาณ 600 - 700 หาบ ⁶

¹ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 419.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 271.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 302.

⁴ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 273.

⁵ จดหมายเหตุลาลูแบร์, หน้า 420.

⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 306.

โดยเฉพาะสินค้าของป่าซึ่งจัดไว้ว่าเป็นสินค้าชั้นดี มีราคาแพง และเป็นของหายาก นอกจากจะถูกบัญญัติให้เป็นสินค้าต้องห้าม ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงอ้างสิทธิผูกขาดแต่เพียงผู้เดียวแล้ว สินค้าเหล่านี้ก็ยังถูกจัดเก็บและได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดี ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ นิโกลาส์ แซร์เวส ได้บรรยายถึงห้องพระคลังแห่งหนึ่งของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นสถานที่เก็บรักษาสินค้าของป่าที่มีค่า อาทิ ไม้กฤษณา ไม้กะลาหัก และ ชะมดเชียง¹ ส่วนสินค้าของป่าอย่างอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมา ซึ่งอาจเป็นทรัพยากรที่มีอยู่เองเป็นจำนวนมากตามธรรมชาติ และเป็นของที่มีราคาไม่สู้แพง ทางราชการจึงเปิดให้ราษฎรทำการค้าขายได้โดยเสรี เป็นคนว่า ชีฝรั่ง, กำยาน, รง, รังนก, อบเชย, เปลือกสมุลแว้ง (อบเชยป่า)²

กล่าวได้ว่า จารีตของการค้าของป่าซึ่งดำเนินไปในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 22 เมื่ออยุธยาได้เริ่มเปิดศึกราชการค้าของป่ากับญี่ปุ่น นอกจากจะเป็นเรื่องของการค้าซึ่งพระมหากษัตริย์อยุธยา ได้ทรงเป็นผู้ประกอบการค้าด้วยพระองค์เอง โดยการรวบรวมผลผลิตจากพวกของป่า ที่ปรากฏในรูปของสัตว์และสินค้าต้องห้าม ผ่านทางหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาล โดยอาศัยชาวจีนเป็นกำลังสำคัญ ในการขนส่งสินค้าของป่าไปยังประเทศญี่ปุ่น ดังปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในกฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งได้มีการระบุถึงตำแหน่งและศักดินา ของเจ้าพนักงานบนเรือสำเภา

¹นิโกลาส์ แซร์เวส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง. . . ,

หน้า 279.

²กฎหมายเหตุลาญแบร์, หน้า 422.

ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นชาวจีนแทบทั้งสิ้น¹ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ นายเรือชาวจีนซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการของราชสำนักอยุธยา ให้นำเรือสำเภากลางบรรทุกลูกปืนคา่ เดินทางไปค้าขายยังประเทศญี่ปุ่นได้กล่าวว่า

. . . ชาวยุโรปไม่เก่งทางด้านการทำธุรกิจ ดังนั้นราชสำนักจึงแต่งตั้งชาวจีนผู้มีประสบการณ์ ให้เป็นนายเรือสำหรับค้ากับเรือสำเภากลาง และไม่เคยปรากฏว่ามีเรือสำเภากลางของสยามแวะแลเพื่องลำเค็ญ ที่ไซ่ง่อนเรือเป็นชาวยุโรปล้วนๆ² . . .

นอกจากนั้นหลักฐานของอังกฤษ ซึ่งเขียนขึ้นประมาณช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ได้สะท้อนภาพเพิ่มเติมว่า

. . . ธุรกิจต่างๆ ทั้งทางด้านการค้าทางทะเล และการค้าทั่วไป มักมีชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการทั้งในที่และในต่างประเทศ เจาพนักงานสูงและลูกสิงคาล และนักบุญผู้ลวนแต่มีสัญชาติเป็นจีนทั้งนั้น ส่วนหัวหน้าใหญ่เป็นคนที่มาจากกรุงสยาม ผู้เป็นผู้ที่มีความสามารถมีราชทินนามว่า อูพระ สิวพอ (ออกพระศรีพิพัฒน์)³

ลักษณะของการค้าอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งยังคงดำเนินรอยตามจารีตของการค้าในรูปแบบเดิม ที่เคยเป็นมาตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา ก็คือ การที่พ่อค้าจากตะวันออก เช่น ชาวจีน ให้นำเรือสำเภากลางบรรทุกลูกปืนคา่ของตน ออกเดินทางมาค้าขายยังกรุงศรีอยุธยาตามฤดูกาลของลมมรสุม และในการเดินทางเพื่อกลับ ก็ได้อธิ

¹กฎหมายตราสามดวง, หน้า 117-118.

²Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . .," p. 168.

³บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 280.

สินค้าของป่าจากอยุธยา บรรทุกเรือกลับไปขายยังบ้านเมืองของตน ถึงแม้จะปรากฏว่า สภาพการค้าของป่าในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของตลาดการค้า กล่าวคือ ตลาดรับซื้อสินค้าของป่ารายสำคัญ ใต้เปลี่ยนจากตลาดประเทศจีนมาเป็นประเทศญี่ปุ่น ซึ่งมีความต้องการสินค้าของป่าบางรายการผิดแตกต่างออกไปจากเดิม เป็นคนว่า ของป่าประเภทหนังกาง แต่ลักษณะการเข้ามาของพ่อค้าจากทางตะวันออก ซึ่งเดิมที่จำกัดอยู่แต่เพียงพ่อค้าชาวจีน ก็ได้เริ่มมีพ่อค้าชาวญี่ปุ่นเพิ่มเข้ามาในช่วงนี้

ชาวญี่ปุ่นที่ใต้เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ในรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ และพระเจ้าทรงธรรม นอกจากจะเข้ามาทำการค้ากับพ่อค้าชาวจีนและสินค้าประเภทอื่นๆ แล้ว พ่อค้าและนักแสวงโชคชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่ง ก็ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลักแหล่งอย่างเป็นทางการอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ณ บริเวณสถานที่ที่เรียกว่า "บ้านญี่ปุ่น" ¹ ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงโปรดเกล้าพระราชทานที่อยู่ให้ชาวญี่ปุ่นเหล่านี้ พำนักอยู่ตรงบริเวณริมแม่น้ำทางฝั่งตะวันออกเหนือเกาะเรียน ณ ตำบลปากน้ำแม่เบี้ยใต้ป้อมเพชร ² คล้ายกับที่ครั้งหนึ่งชาวจีน ซึ่งเริ่มเข้ามาตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา ได้เข้ามาตั้งรกรากเป็นชุมชนจีน อยู่ที่บริเวณใกล้กับสามแยกนวันบางกะจะ

ปรากฏว่าใต้มีชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่ง ซึ่งเดิมที่เคยเป็นชาмуไรและมีความสามารถทางค้าการรบ ใต้สมัครเข้ามารับราชการเป็นทหารรักษาพระองค์ ใน

¹ Yoneo Ishii, "Seventeenth Century Japanese . . . , p. 168.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 "เรื่องกรุงเก่า", หน้า 103 และ 168.

นามของกองอาสาทหารญี่ปุ่น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของทหารอาสาเหล่านี้ พ่อค้าชาว ตะวันตกคนหนึ่ง ซึ่งได้เดินทางเข้ามาค้าขายที่อยุธยาได้กล่าวว่า "พระเจ้าแผ่นดินไทยมักจะมีทหารอาสาชาวต่างประเทศ ในบรรดาทหารอาสาสมัครเหล่านี้ กองอาสาญี่ปุ่นมีจำนวน 500-600 คน ใ้รับการยกย่องนับถือจากนานาชาติข้าง เคียงว่า เป็นพวกกล้าหาญ พระมหากษัตริย์โปรตุเกสปรานมาหลายรัชกาลแล้ว" ¹

สำหรับชาวญี่ปุ่นที่ได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญ เกี่ยวกับการเมืองการ ปกครองในราชสำนักอยุธยา ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2160 - พ.ศ. 2172 ก็ คือ ยามาตา นางามาซา หรือ ออกญาเสนาภิมุข ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญผู้มีชื่อเสียง ในหมู่ชาวญี่ปุ่น และได้ประกอบการค้าขายจนกระทั่งร่ำรวย คอยการถือหุ้นร่วมกับพวกพ่อค้าญี่ปุ่นด้วยกัน ในการจัดส่งสินค้าของป่าประเภท หนังถ้าง บรรทุก ใส่เรือส่งไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น ²

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า การค้าสินค้าของป่าถึงแม้จะ มีการเปลี่ยนแปลงตลาดรับซื้อ จากประเทศจีนมาเป็นตลาดประเทศญี่ปุ่น แต่จารีต ของการค้าที่อยุธยาระทำกับประเทศในโลกตะวันออก ก็ยังคงดำเนินตามรูปแบบ การค้าในลักษณะเดิม เหมือนกับที่เคยเป็นมาตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา ไม่ว่าจะ เป็น รูปแบบของการค้า ในแง่ที่อยุธยาเป็นฝ่ายจัดตั้งสำเภา บรรทุกสินค้าของป่าออกไปขาย หรือในลักษณะที่พ่อค้าจากทางตะวันออก ใ้คนำเรือของตนเดินทางเข้ามา

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 "จดหมายเหตุของโฮส ซาเตา", หน้า 15.

²สุรางค์ศรี ตันเสียงสม, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศ ญี่ปุ่นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520. หน้า 19.

รับซื้อสินค้าของป่าที่ตลาดอยุธยาโดยตรง แต่ความผันผวนทางการค้าได้เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการเข้ามาของชาวตะวันตก ไค้แก่ ฮอลันดา ซึ่งเป็นผู้ประกอบการค้ากลุ่มใหม่ที่ไค้เข้ามาทำให้โฉมหน้าการค้าของป่าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ ฮอลันดา ไค้มุ่งหน้าสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมด้วยกำลังทุนซึ่งได้รับการอุดหนุนทางการเงินจากบริษัทต่างๆ ในฮอลันดา ไม่ต่ำกว่า 7 บริษัท¹ พร้อมด้วยกองเรือกำปั่นตะวันตกขนาดใหญ่ ซึ่งก็ไค้เข้ามาแข่งเอาการขนส่งสินค้าของเอเชียไปส่วนหนึ่ง²

ความพร้อมของฮอลันดาในการก้าวเข้ามาสู่ตลาดการค้าที่อยุธยา ไค้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบและมีขั้นค่อน กล่าวคือ ในขั้นแรกฮอลันดาที่มีความสนใจอยุธยาในเงื่อนไขของการเป็นเมืองท่า ที่เป็นแหล่งรวมสินค้าจากทางตะวันออก โดยเฉพาะสินค้าจากจีน และพร้อมกันนั้นฮอลันดาก็หมายมุ่งที่จะอาศัยอยุธยา เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การเปิดตลาดการค้ากับจีนโดยตรง

แต่แล้วในเวลาไม่ช้าไม่นานฮอลันดาก็เริ่มตระหนักว่า การค้าในอีกลักษณะหนึ่งที่สามารถทำกำไรให้แก่ บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ไค้เป็นจำนวนมากมาขมหาศาล ก็เห็นจะไค้แก่ การเข้ามาดำเนินบทบาทเป็นคนกลางในการรับซื้อสินค้าของป่าประเภท หนังควาย, ไม้ฝาง, ไม้จันทน์หอม, ไม้แดง จากอยุธยา ส่งขายให้แก่ตลาดประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้พ่อค้าฮอลันดาไค้ระบุไว้ในรายงานการค้าฉบับแรกๆ ที่เขียนขึ้นในราวปี พ.ศ. 2156 เมื่อฮอลันดาเพิ่งเริ่มเข้ามาสำรวจตลาดการค้าที่อยุธยาว่า "สิ่งเหล่านี้เป็นเงินเป็นทองที่จะคักดวงไปไค้ทั้งสิ้น และมีพร้อมอยู่แล้ว"³ วิทยานิพนธ์ของ George Vinal Smith ไค้ระบุว่า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอ-

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 2.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมกรรมที่กับรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์, หน้า 82.

³ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1 . . . , หน้า 26.

สินค้า ได้รับผลกำไรจากการค้าหนังกวางสูงถึง 300 % และกำไรจากไม้ฝางสูงถึง 1,500 % ในช่วงที่เริ่มเปิดการค้ากับญี่ปุ่น กล่าวคือ ในราวปี พ.ศ. 2166 ¹

สำหรับวิธีการที่จะทำให้ได้มาซึ่งสินค้าของบ้านั้น ในขั้นต้นก็คือ การที่ฮอลันดาจำเป็นต้องเข้ามาพึ่งพาระบบราชการ ซึ่งทางอยุธยาได้วางระบบระเบียบเอาไว้ว่า การซื้อขายสินค้าของป่าบางประเภท โดยเฉพาะของป่าที่เป็นสินค้าต้องห้าม เช่น ไม้ฝาง และ ไม้กฤษณา จะต้องกระทำโดยผ่านทางหน่วยงานของราชการคือ พระคลังสินค้า เนื่องจากพระคลังหลวงเท่านั้นที่จะขายของเหล่านี้ได้ ² ด้วยเหตุคั้งนั้น พ่อค้าฮอลันดาจึงได้ทำการติดต่อกับซื้อไม้ฝางจาก "ผู้ดูแลพระคลังหลวง" ซึ่งเจ้าหน้าที่พระคลังก็ได้สัญญาว่า จะจัดหาไม้ฝางให้แก่ฮอลันดาเป็นจำนวน 3,000 หาบ ³

นอกจากนั้นวิธีการอีกวิธีหนึ่งก็คือ การที่ฮอลันดาจำเป็นต้องเข้าหาขุนนางระดับสูงของอยุธยา ซึ่งมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่ในแวดวงของการค้า เป็นต้นว่า ด้วยการนำของกำนัลที่มีค่า เช่น หีบกระจกเงาสำหรับส่องหน้า มอบให้แก่ออกพระกลาโหม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับที่ออกพระกลาโหม จะช่วยแนะนำแก่ฮอลันดาว่าสมควรจะซื้อไม้ชนิดใดบ้าง ⁴ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของป่าประเภท ไม้ซุง และ ไม้แผ่น เป็นสินค้าที่จำเป็นจะต้องได้รับใบอนุญาต จากพระเจ้าแผ่นดินที่ระบุจำนวนการส่งออกนอกประเทศ พ่อค้าฮอลันดาจึงได้นำของกำนัลไปมอบให้แก่ออกญาพระคลัง เพื่อให้ทูลขอพระราชานุญาตนำไม้ส่งออกนอกประเทศ เอกสารฮอลันดาได้รายงานไว้ว่า "ในที่สุด

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth . . . , p. 166.

² สังข์ ทิมโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง, หน้า 286.

³ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1 . . . , หน้า 60.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

ไม้ที่เก็บอยู่ในพระคลังสินค้านั้น ก็สามารถนำออกไปต่างประเทศได้ ในจำนวนกำหนด ไม้ซุง 200 ทอน และไม้แผ่นจำนวนมาก" ¹

นอกจากพ่อค้าฮอลันดาจะจัดซื้อสินค้าของป่า โดยผ่านการติดต่อกับหน่วยงานของทางราชการแล้ว ของป่าอีกจำนวนหนึ่งก็ยังได้มาโดยอาศัยการซื้อจากพ่อค้าต่างชาติอื่นๆ เป็นต้นว่า พ่อค้าโปรตุเกส ซึ่งได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำการค้าขายอยู่ที่อยุธยา ก่อนหน้าฮอลันดา ดังปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรายวันของพ่อค้าฮอลันดา ซึ่งได้บันทึกไว้ว่า "วันนี้ข้าพเจ้าได้ไปหาหัวหน้าพ่อค้าชาวโปรตุเกส เขาสัญญาว่าจะขายหนังสัตว์ให้ 2,000 แผ่น กับไม้แดงอีก 1,000 ทาบ ตามราคาท้องตลาดในขณะนั้น" ² และสินค้าของป่าบางประเภท ซึ่งมีสินค้าเป็นคอกอยู่ทางดินแดนตอนบนเช่น ก่าชาน และ ครั้ง ก็ได้มีพ่อค้าลาวนำสินค้าดังกล่าวลงมาขายให้แก่ฮอลันดา ด้วยราคาพอสมควร ³

สำหรับสินค้าของป่าประเภทหนังกวางนั้น ก็ปรากฏว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา ได้ทำสัญญาว่าจ้างคนเป็นจำนวนมาก เพื่อให้คอยทำหน้าที่กว้านซื้อหนังกวางให้แก่บริษัท ⁴ และในบรรดาคนเหล่านี้ก็มีชาวญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย ซึ่งคอยทำหน้าที่รับซื้อหนังสัตว์เป็นจำนวนมากทุกวัน แต่ปรากฏว่าในเวลาต่อมา ชาวญี่ปุ่นดังกล่าวได้กระทำการทุจริตต่อบริษัทของฮอลันดา ด้วยการลักลอบขายหนังสัตว์ให้แก่ชายเรือชาวจีน ⁵

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 245.

² บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1. . . , หน้า 57.

³ สังข์ พัดโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง, หน้า 372.

⁴ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 224.

⁵ เรื่องเดียวกัน.

ก็จะเห็นได้ว่า สอลันคาได้เข้ามาดำเนินการค้าที่อยุธยา ภายใต้ระบบการค้าแบบตะวันตก ในรูปของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา มีการจัดสร้างตึกที่ทำการอันหรูหรา ซึ่งประกอบด้วยโรงสินค้า ห้องพักอาศัย ห้องโถงต่างๆ และมีการชุกคลองแยกจากแม่น้ำเข้ามาซึ่งที่ทำการของบริษัท¹ นอกจากนั้นก็ยังมีพนักงานชาวยุโรปประจำ ทำหน้าที่ในห้างเป็นจำนวน 25 คน ในจำนวนเหล่านี้ครึ่งหนึ่งเป็นช่างฝีมือและกะลาสี² ข้อที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ สอลันคาได้พยายามที่จะเข้ามาเป็นผู้ผูกขาดการค้าสินค้าของป่าที่สำคัญบางรายการ โดยเฉพาะหนังสัตว์ ไม้ เป็นเอกลักษณ์ของคนแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งความพยายามดังกล่าวนี้ ได้เริ่มต้นจากการที่ฮอลันดาได้ยื่นเงื่อนไขว่า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาจะช่วยอยุธยารบพุ่งกับปัตตานี โดยแลกเปลี่ยนกับสัมปทานในการผูกขาดหนังสัตว์เป็นการตอบแทน³

และจากจุดเริ่มต้นนี้เองที่ทำให้การค้าของป่า เกิดความผันผวนเมื่อฮอลันดาพยายามที่จะเข้าควบคุมการค้าของป่าอย่างเด็ดขาดมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยชนวนเหตุที่เกิดจากการกระทำของชาวจีน ซึ่งอาจได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระนารายณ์ เข้าใจที่บริษัทการค้าของฮอลันดา⁴ เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงเมื่อทางฝ่ายฮอลันดาตอบโต้ด้วยการนำกองทัพรือ มาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา และยื่นข้อเรียกร้องให้สมเด็จพระนารายณ์ ทรงยินยอมให้ฮอลันดาได้สิทธิผูกขาดการค้าหนัง กวางและหนังวัวแต่เพียงผู้เดียว โดยผ่านการทำความตกลงในรูปของสนธิสัญญา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจารีตที่พ่อค้าทางโลกตะวันออก ไม่เคยถือปฏิบัติมาก่อนหน้านี้

¹ สังข์ พิณโนทัย, พระเจ้าปราสาททอง, หน้า 198.

² บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี เล่ม 2. . . , หน้า 283.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

⁴ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 137.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงที่สินค้าของป่าเป็นที่ต้องการของตลาดอย่างสูง ก็ได้ส่งผลทำให้พ่อค้าทั้งจากตะวันออกและตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจีน ญี่ปุ่น และ ฮอลันดา ต่างพยายามแก่งแย่งแข่งขันกัน เพื่อที่จะเป็นผู้ครอบครองสินค้าของป่าให้ได้มากที่สุด เพื่อมุ่งหวังที่จะได้รับผลกำไรอย่างเป็นกอบเป็นกำ ในการจัดส่งสินค้าของป่าไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น การแข่งขันกันในตลาดการค้า ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นในทศวรรษที่ 22 นี้ ใ้คนนำมาซึ่งการขยายตัวของสิ่งที่เรียกว่า "การค้านอกระบบ" ซึ่งหมายถึง การค้าที่กระทำโดยไม่ผ่านพระคลังสินค้า ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐบาลที่ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ผูกขาดการค้าซื้อขายสินค้าของป่าบางรายการ ระหว่างราษฎรกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ด้วยวิธีการกวดกรดาซื้อขายและโกงราคาขาย เพื่อที่ควบคุมให้ปริมาณสินค้าของป่า ซึ่งเป็นของหายาก และกำลังเป็นที่ต้องการของตลาด มีจำนวนเพียงพอสำหรับการจัดตั้งสำเภากลางออกไปค้าขายกับตลาดภายนอกทางหนึ่ง และเพื่อเป็นการเพิ่มทุนพระราชทรัพย์ ซึ่งเกิดจากการค้ากำไร ด้วยการนำสินค้าผูกขาดออกมาขายให้แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศอีกทางหนึ่ง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่การค้าของป่าระหว่างอยุธยา กับ ตลาดใหญ่ในโลกตะวันออกคือ ตลาดจีนและญี่ปุ่น ได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งตกอยู่ในราวตอนปลายทศวรรษที่ 21 ถึงตอนกลางทศวรรษที่ 22 หรือตรงกับรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - พ.ศ. 2198) และรัชกาลของพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) เมื่อสินค้าของป่าได้กลายเป็นสินค้าที่อยู่ในความนิยม และเป็นที่ต้องการของตลาดทางตะวันออกอย่างสูง ประกอบกับพ่อค้าจากนานาชาติต่างก็พยายามแก่งแย่งแข่งขันกัน เพื่อที่จะกว้านซื้อสินค้าดังกล่าวไว้ในครอบครอง ให้ได้ในปริมาณมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ในเวลาเดียวกันหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาล ก็พยายามที่จะดำเนินการผูกขาด และควบคุมการค้าของป่าให้เป็นไปภายใต้เงื่อนไขตามที่รัฐบาลได้กำหนดไว้

ความไม่ลงรอยทางการค้าในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดการค้านอก-ระบบ ซึ่งหลุดรอดพ้นจากอิทธิพลการควบคุมของรัฐบาลอยุธยา แต่กระนั้นก็คือ สิ่ง

เรียกว่า การค้านอกระบบ นี้ ก็มีใช้เป็นการปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเริ่มอุบัติขึ้น เมื่อการค้าของป่าไค้คลี่คลายขยายตัวออกไปในสมัยอยุธยาตอนกลาง หากแต่การค้านอกระบบนี้น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น และมีมาเป็นเวลาช้านาน ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายที่บัญญัติไว้ตั้งแต่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งประกาศห้ามราษฎรซื้อขายสิ่งของต้องห้ามกับชาวต่างประเทศ¹ และภาพของกิจกรรมทางการค้า ในส่วนที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐบาลอยุธยา ก็ได้ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนเมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง และ รัชกาลของพระนารายณ์ เนื่องจากมีหลักฐานและเหตุการณ์เป็นจำนวนมากที่พิสูจน์ให้เห็นว่า การค้านอกระบบนั้นยังคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสลับคั่นมาอย่างไม่ขาดสาย และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามความเจริญงอกงามของการค้าของป่า ระหว่างอยุธยากับบ้านเมืองภายนอก

แม้ว่าทางฝ่ายผู้ปกครองของอยุธยา จะพยายามออกกฎหมายที่เน้นถึงบทลงโทษอย่างรุนแรง แก่ผู้ที่ยังอาจลักลอบซื้อขายสินค้าต้องห้าม โดยไม่ผ่านหน่วยงานพระคลังสินค้าของรัฐบาล ดังปรากฏหลักฐานซึ่งเขียนขึ้นโดยพ่อค้าตะวันตก ซึ่งเข้ามาทำการค้าขายอยู่ที่อยุธยาได้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นการลงโทษอย่างแรง ไล่ทำแก่ราษฎรบางคน ในการบังอาจล่วงพระราชโองการ"²

แต่ในเวลาเดียวกันหลักฐานอีกจำนวนหนึ่ง ก็ได้ยืนยันให้เห็นว่า การค้านอกระบบนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง และหลุดรอดพ้นจากการควบคุมของรัฐบาลอยุธยา เป็นอันว่า บันทึกของพ่อค้าฮอลันดาได้รายงานว่ามีพวกชาวบ้านนำของป่าที่เป็นสินค้า

¹ขุนวิจิตรมาตราไค้ระบุไว้ในหนังสือประวัติการค้าไทยว่า กฎหมายดังกล่าวได้แก่ กฎหมายลักษณะอาญาหลวง ซึ่งออกในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (โปรดดูขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 178-179)

²ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 302.

ต้องห้าม เช่น ไม้เนื้อหอม ลงมาขายในราคาที่ถูกมาก¹ ซึ่งความหมายของคำว่า "ถูกมาก" ในที่นี้ น่าจะอนุมานได้ว่า เป็นราคาที่ถูกกว่าการซื้อจากพระคลังสินค้าของหลวง และจดหมายเหตุลาอูแบร์ ก็ได้รายงานเพิ่มเติมว่า พวกราษฎรพากันปิดบังหนังสือตัวเอาไว้มากมาย โดยไม่ยอมขายให้แก่เจ้าหน้าที่คลังสินค้า และพวกพ่อค้าฮอลันดา ก็ได้ลักลอบซื้อเอาอย่างลับๆ เพราะได้ราคาถูกกว่าของหลวง²

นอกจากนี้การค้านอกระบบก็ยังเกิดจากการฉ้อราษฎ์บังหลวง ซึ่งได้แก่ การที่ข้าราชการระดับสูงของอยุธยารับสินบนจากพ่อค้าต่างชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการจัดหาสินค้าของป่า ซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของพวกพ่อค้า โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในวงราชการ ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของ ออกญาสุลาโหม ซึ่งรับของกำนัลคือหีบกระเจกเงาสำหรับส่งหน้า จากพ่อค้าฮอลันดา เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำแนะนำในการเลือกซื้อสินค้าของป่าจำพวกไม้ และออกพระโสภคิ รับสินบนด้วยจานเปลเป็นจำนวน 100 ใบ สำหรับการช่วยจัดหาไม้มาบรรทุกเรือให้แก่ฮอลันดา³

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1. . . , หน้า 74.

²จดหมายเหตุลาอูแบร์, หน้า 421.

³บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1. . . , หน้า 61.

ผลกระทบจากการเติบโตของการค้าของป่าที่มีต่อลักษณะการเมืองภายในของอยุธยา
ในช่วงรัชกาลพระเอกาทศรถ-สมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2148-พ.ศ. 2231)

การค้าของป่าที่เติบโตขึ้นมาในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 21 จนกระทั่งถึงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นเรื่องของการค้าที่อิงอยู่กับตลาดประเทศญี่ปุ่นเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่า พื้นที่ที่อยุธยาว่างเว้นจากการศึกสงครามกับพม่า และเหตุการณ์บ้านเมืองไค่วนกลับคืนสู่สภาพความเป็นปกติสุข ผู้นำอยุธยาก็ได้พยายามที่จะเรียกระดมทรัพยากรจำพวกของป่าต่างๆ มารวบรวมไว้ที่อยุธยา เพื่อเป็นรากฐานสำหรับการฟื้นฟูการค้ากับต่างประเทศในโอกาสต่อไป โดยผ่านกลไกการบริหารงานของระบบข้าราชการ ซึ่งได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในรัชกาลของสมเด็จพระนเรศวร

อาจกล่าวได้ว่า การเติบโตของการค้าของป่าที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดนับจากช่วงรัชกาลของพระเอกาทศรถเป็นต้นมา ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางการเมืองภายในของอยุธยา โดยเฉพาะในแง่ของการที่ชนชั้นขุนนาง ได้เลื่อนฐานะขึ้นมาถือครองอำนาจระดับสูงอยู่ในเวทีการเมืองของอยุธยา ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทำนองเช่นนี้ สามารถที่จะทำความเข้าใจได้ทางหนึ่ง ด้วยการศึกษาถึงรากฐานที่มาแห่งอำนาจของขุนนาง ซึ่งการศึกษาในวิธานิพนธ์เรื่องนี้ใคร่จะขอชี้ให้เห็นว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการที่ขุนนางได้อาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในวงราชการ เป็นใบเบิกทางในการเข้ามามีส่วนต่อประโยชน์และแสวงหาโภคทรัพย์ความมั่งคั่ง ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งจากการค้าของป่า ซึ่งเติบโตและงอกงามขึ้นมาอีกระลอกหนึ่ง ภายหลังจากสงครามข้ามภูมิภาคระหว่างไทยกับพม่าได้สิ้นสุดลง

เหตุฉะนั้นความมั่งคั่งร่ำรวยและสิทธิประโยชน์ในลักษณะต่างๆ นับเป็นจำนวนมาก ที่ขุนนางพึงได้รับจากการเข้าไปมีส่วนพัวพันเกี่ยวข้องกับการค้าของป่าอย่างสืบเนื่องเรื่อยมา นับแต่รัชกาลของพระเอกาทศรถ จึงได้กลายเป็นรากฐานอันสำคัญ

ซึ่งมีส่วนหลักกันให้ ชนชั้นขุนนางสามารถสั่งสมบารมีและกำลังอำนาจ จนกระทั่งถึงจุดที่กลายเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งลักษณะเช่นที่วามานี้ได้คลี่คลายให้เห็นอย่างเด่นชัด เมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง

และนับแต่นั้นเป็นต้นไปลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง เกี่ยวกับการเมืองภายในของอยุธยาก็คือ การที่พระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องพยายามควบคุมและรีดร้อนอำนาจในทางเศรษฐกิจของขุนนางทุกวิถีทาง เพื่อป้องกันมิให้ชนชั้นขุนนางสามารถสร้างสมความมั่งคั่งร่ำรวย ด้วยการใช้ไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับอย่างใดอย่างหนึ่งกับการค้า อันจะเป็นช่องทางที่ทำให้รากฐานอำนาจของขุนนาง เติบโตและเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้นมา ซึ่งจะกลายเป็นสิ่งที่เป็นอันตรายและทำลาย ต่อการควบคุมอำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์อยุธยา

สำหรับการศึกษาในขั้นแรกนี้ใครจะขอนำสู่การทำความเข้าใจ เกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของกลุ่มขุนนางอยุธยา ช่วงก่อนหน้าการเสียกรุงครั้งแรกในปี พ.ศ. 2112 พอเป็นสังเขป ซึ่งจะเห็นได้ว่า ก่อนที่จะเกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่าขึ้นในรัชกาลของพระมหาจักรพรรดิ นั้น การเมืองภายในของอยุธยาไม่ได้สงบราบรื่น ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพระญาติพระวงศ์และขุนนาง มีปรากฏอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะระหว่างผู้นำในกลุ่มราชวงศ์สุพรรณบุรี ซึ่งมีฐานอำนาจและกำลังคนเข้มแข็ง เป็นที่ยอมรับของกษัตริย์ในแว่นแคว้นใกล้เคียง กับ พระมหาธรรมราชา ราชวงศ์พระร่วง ซึ่งเดิมที่เคยเป็นขุนนางระดับสูงที่มีฐานกำลังทางเหนือสนับสนุนอยู่¹ แต่อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าพระมหาธรรมราชาจะประสบความสำเร็จ ในการช่วงชิงอำนาจจากกลุ่มราชวงศ์สุพรรณบุรี และสามารถเลื่อนตนเองขึ้นมา ดำรงฐานะความเป็นผู้นำสูงสุดเหนือพระนครศรีอยุธยา แต่ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับประเด็นการขึ้นครองราชย์ของพระมหาธรรมราชาส่วนหนึ่งก็คือ เกิดขึ้นเนื่องจากการสนับสนุนของ

¹สุเนตร ชุตินธรานนท์, "กบฏโพธิ์สมโขอยุธยา," ศิลปวัฒนธรรม 4 (ตุลาคม 2526), หน้า 13.

พม่า¹ ซึ่งเท่ากับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า รากฐานอำนาจที่แท้จริงของพระมหา-
 ธรรมราชา ซึ่งมีพื้นเดิมมาจากการเป็นขุนนางยังคงอยู่ในวงที่จำกัด และจำเป็นที่
 จะต้องอาศัยการสนับสนุนของกองกำลังต่างชาติ เพื่อสถาปนาขอบข่ายอำนาจทาง
 การเมือง และล้มล้างอำนาจเดิมของกลุ่มราชวงศ์สุพรรณบุรี

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมเกี่ยวกับ อำนาจและบทบาททางการเมืองของ
 สถาบันขุนนาง ช่วงก่อนหน้าสงครามเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2112 ก็พอที่จะอนุมาน
 ได้ว่า รากฐานอำนาจของขุนนางยังอยู่ในแวดวงที่จำกัด หึ่งยังไม่เคยปรากฏ
 ว่ามีขุนนางคนไหนคนใด สามารถสร้างสมกำลังอำนาจอย่างโคตรเค้น ถึงขั้นที่จะก้าว
 ขึ้นมาคานอำนาจกษัตริย์ได้อย่างแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้นการอุบัติขึ้นของสงครามเสียกรุง
 ระหว่างไทยกับพม่า ในปี พ.ศ. 2112 ก็ได้ส่งผลทำให้ราชวงศ์สุพรรณบุรีและสถาบัน
 ขุนนางที่เป็นกลไกของราชวงศ์ ซึ่งสถาปนาอำนาจเหนือลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างมา
 กว่า 200 ปี ได้ถูกล้มล้างลงโดยกองกำลังต่างชาติ ซึ่งให้การสนับสนุนพระมหา-
 ธรรมราชา² นอกจากนั้นทางฝ่ายพม่าก็ยังได้ทำการกวาดต้อนขุนนางข้าราชการของ
 อยุธยากลับไปพม่า ซึ่งได้สร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวง ให้แก่ระบบราชการและ
 กำลังพลของอยุธยา โดยเฉพาะเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้ออกให้เกิดการชะงักงัน ในแง่
 การเจริญเติบโตของชนชั้นขุนนาง เนื่องจากบรรดาขุนนางข้าราชการและไพร่บ้านพล
 เมืองนับเป็นจำนวนมาก ถูกกวาดต้อนไปพม่าเหลือกำลังคนในอยุธยาเพียง 3,000 คน³

¹ สุเนตร ชุตินธรานนท์, "กบฏไพร่สมัยอยุธยา," หน้า 13.

² เรื่องเดียวกัน.

³ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, (พระนคร:
 โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2515), หน้า 121.

อาศัยเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงแก้ไขสถานการณ์ ด้วยการกวาด
 ท้อนกำลังคนจากหัวเมืองทางเหนือ ลงมารวมกันในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาภาคกลาง
 ประกอบกับการสงครามอันยาวนานในรัชสมัยพระนเรศวร ซึ่งทำให้เกิดจารีตของ
 การบังคับบัญชาในระบบข้าราชการ และการร่วมมือประสานงานในระบบ อย่างที่เกิด
 ขึ้นได้ยากในยามสงบ¹ ผลจากการปรับปรุงระบบข้าราชการที่บังเกิดขึ้นใหม่นี้ ได้
 ตกอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับบัญชาอย่างใกล้ชิด ของพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชา
 สามารถคือ พระนเรศวร ซึ่งได้ส่งผลทำให้พระองค์สามารถที่จะเพิ่มพูนพระราชทรัพย์
 และพระราชอำนาจ โดยอาศัยกลไกการบริหารงานของระบบข้าราชการ อย่างค่อนข้าง
 มีประสิทธิภาพ ในเวลาเดียวกัน รากฐานอำนาจของขุนนางซึ่งมีความมั่นคงมา
 โดยตลอด นับตั้งแต่ช่วงต้นสมัยอยุธยา ก็ได้มาเสื่อมคลายลงพร้อมกับสงครามเสียด
 กรุงในปี พ.ศ. 2112

นอกจากนั้นความมั่งคั่งอันเกิดจากผลประโยชน์ และโภคทรัพย์ที่พึงได้จาก
 การค้า ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะเกื้อหนุนให้ ขุนนางสามารถระดมเลก
 โพรไว้โนสังกัด เพื่อจรรโลงขอบข่ายอำนาจทางการเมือง ก็ยังไม่เป็นที่ปรากฏอย่าง
 เค่นชัด เนื่องจากสภาพการค้าโดยทั่วไป ทั้งการค้าภายในและการค้ากับภายนอก
 ต้องเสื่อมโทรมลง เนื่องด้วยวิกฤตการณ์สงคราม โดยเฉพาะในเงื่อนไขของการค้า
 กับต่างประเทศ ซึ่งขุนนางอยุธยาได้เคยเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง และถือประโยชน์
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะโดยอำนาจหน้าที่ในทางตรงหรือทางอ้อม ก็ยังมีได้คลี่-
 คลายขยายตัวออกไป ด้วยเหตุที่สงครามเสียดกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2112 ได้
 ส่งผลทำให้การค้าของหลวงกับจีนหยุดชะงัก และการค้าภาคเอกชนของจีนก็ซบเซา
 ลงชั่วระยะหนึ่ง² พอล่าฮอลันดาได้รายงานไว้ในปี พ.ศ. 2153 ว่า ในเวลา

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 8-9.

² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 131.

10 ปีมานี้ ไม่มีเรือกำปั่นหลวงเดินทางไปประเทศจีนเลย¹

ในช่วงที่การค้ากับจีนตกอยู่ในภาวะชะงักงัน การค้ากับญี่ปุ่นซึ่งนับเป็น กระแสหลักของการค้าอีกทางหนึ่ง ก็ยังมีได้เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นลำเป็นสันในรัชกาล ของสมเด็จพระนเรศวร นอกจากนั้นพ่อค้าตะวันตก เช่น ฮอลันดา ซึ่งเป็นกลุ่มผล ประโยชน์ต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทอย่างสูง ในการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น ก็เพียงแต่เริ่มเข้ามาเปิดการค้าต่อขึ้นต้นกับอยุธยา แต่ยังไม่ถึงขั้นเปิดสถานีการค้า อย่างเป็นทางการ

ประกอบกับระยะเวลาเกือบตลอดรัชกาลของพระนเรศวร พระองค์ทรง มีพระราชภารกิจในการทำสงครามอย่างสลับเนื่อง กับสองอาณาจักรเพื่อนบ้านคือเขมร และพม่า ทำให้กำลังไพร่พลส่วนใหญ่ของอยุธยา ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปใช้ในราช- การสงคราม ทั้งในค่านของการสู้รบ และการจัดหาเสบียงอาหารมาบำรุงกองทัพ อีกทั้งการที่สมเด็จพระนเรศวรได้ทรงกวาดต้อนผู้คนจากทางเหนือ ลงมารวมกันใน เขตภาคกลาง ทำให้เลกไพร่ที่กระจัดกระจายอยู่ตามท้องที่ต่างๆ ทางหัวเมืองฝ่าย เหนือ ต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ออกจากภูมิลำเนาเดิมของตน กำลังของผู้คนเหล่านี้ เดิมทีเคยเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญ ในการเก็บหาของป่าต่างๆ จัดส่งลงมายังส่วน กลาง ทั้งในรูปที่เป็นส่วยแทนแรงงานและสินค้า ก็ต้องหยุดชะงักไป เนื่องจากเกิด มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยกำลังคนเหล่านี้ ปฏิบัติกิจเฉพาะหน้าที่มีความสำคัญยิ่งกว่า นั้นคือ การทำศึกสงครามตอบโต้การรุกรานของเขมรและพม่า

อย่างไรก็ดี ถึงแม้วิกฤตการณ์สงครามที่เกิดขึ้นอย่างยึกเยื้อระหว่างไทย กับพม่า จะบั่นทอนรากฐานอำนาจของขุนนางลงเป็นอันมาก แต่ในเวลาเดียวกันก็ ได้มีภาพบางภาพของขุนนาง ที่ปรากฏเด่นชัดขึ้นมาในรัชกาลของพระนเรศวร ที่สำคัญได้แก่ ภาพของขุนนางที่เติบโตขึ้นมาจากรากฐานการควบคุมกำลังคน เนื่องจาก ภาวะการณ์สงครามได้เปิดช่องทางให้ขุนนาง เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 23.

ในการข่งสู้มกำลังผู้คน ก็จะเห็นตัวอย่างได้จากกรณีของ พระยาศรีไสยณรงค์ ซึ่งเป็นแม่กองที่เคชออกรบกรำศึกสงครามกับพม่าและเขมรติดต่อกันมาโดยตลอด¹ จนกระทั่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ควบคุมไพร่พลเป็นจำนวนถึงหนึ่งหมื่นคน² ซึ่งในเวลาต่อมาก็ได้ก่อการกบฏแข็งข้อต่ออยุธยา³

รากฐานอำนาจของขุนนางโคก้อยๆ ก้าวเข้าสู่ความเป็นปึกแผ่นมากยิ่งขึ้น เมื่อเริ่มเข้าสู่รัชกาลของพระเอกาทศรถ (พ.ศ. 2148 - พ.ศ. 2163) เมื่อวิกฤตการณ์สงครามกับพม่าได้ยุติลง และเหตุการณ์ภายในของบ้านเมืองได้เริ่มฟื้นตัวขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงสำรวจตรวจตราจำนวนไพร่พลทั่วประเทศ ทั้งนี้ที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ คงปรากฏว่า โคกมีจำนวนไพร่พลวงเพิ่มมากขึ้น จากการที่มุลนายตายในสงคราม และไพร่สมโรสังักคถูกโอนมาเป็นไพร่หลวง รวมทั้งยังมีกำลังคนจากทาสเชลยศึกที่พระนเรศวร ทรงกวาดค่อนจากทางเหนือ⁴

ผลจากการที่สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงพยายาม จัดระบบควบคุมกำลังคนขึ้นอย่างมั่นคงนี้ ทำให้พระองค์สามารถที่จะเรียกระดมทรัพยากร ที่ระจกกระจายอยู่ตามหัวเมืองไกล มารวบรวมไว้ที่อยุธยาได้อย่างค่อนข้างเต็มประสิทธิภาพ วันวลิตได้กล่าวว่า "ตั้งแต่นั้นมาไม่มีบุคคลใดที่เกิดมาแล้ว จะมีอิสระพ้นจากการเป็นทาส และมีอิสระไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจของนาย ไม่ว่านายจะสั่งอะไรทาสก็ต้องทำตาม หรือมีจะนั้นจะต้องนำสิ่งของมาชคใช้แทน" ⁵ และอาศัยเหตุที่สมเด็จพระเอกาทศรถทรงสามารถรวบรวมทรัพยากรได้เป็นจำนวนมากนี้เอง ก็ได้ส่งผลทำให้การค้าของป่า

¹พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม 1, หน้า 259-269.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 287.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 312.

⁴ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 60.

⁵"พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182," หน้า 84.

กับต่างประเทศเจริญงอกงาม โดยเฉพาะกิจการค้าที่เริ่มคึกคักขึ้นมาในช่วงนี้ เป็นเรื่องของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่น และเกี่ยวโยงไปถึงบทบาทของพวกฮอลันดา ซึ่งได้เข้ามาในฐานะพ่อค้าคนกลาง และพยายามที่จะผูกขาดการจัดส่งสินค้าของป่าบางประเภท โดยเฉพาะหนังกวางและไม้ฝางจากอยุธยา ไปขายยังตลาดประเทศญี่ปุ่น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การค้าของป่าที่ตลาดอยุธยาได้ดำเนินไปอย่างคึกคัก ทั้งนี้เนื่องจากบรรดาพ่อค้าประชาชาติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าจีน ญี่ปุ่น และฮอลันดาต่างเข้ามาแก่งแย่งแข่งขันกัน เพื่อที่จะช่วงชิงผลผลิตทางการค้าจำพวกของป่าต่างๆ ให้ได้มากที่สุดและในปริมาณสูงสุด โดยหวังผลกำไรตอบแทนอย่างมหาศาล ในการจัดส่งไปขายยังตลาดภายนอก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความงอกงามทางการค้าที่อุบัติขึ้นมา นับตั้งแต่รัชกาลของพระเอกาทศรถนี้ ได้กลายเป็นช่องทางอย่างหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ พวกขุนนางได้กลับเข้ามามีบทบาทหัวหน้าเกี่ยวข้องกับ การเติบโตของการค้า เป็นต้นว่า โดยวิธีการอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในสาขางานของระบบราชการ เป็นเครื่องมือในการชักจูงแสวงหาผลประโยชน์ ยกตัวอย่างเช่น ขุนนางที่ดำรงตำแหน่งพระคลัง ซึ่งนับเป็นตำแหน่งหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับผลประโยชน์ของแผ่นดิน เนื่องจากเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการค้าต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ทั้งสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออก การจัดเก็บภาษี ตลอดจนการจัดตั้งสำเภากลาง เพื่อระบายสินค้าที่ได้มาในรูปแบบของสัตว์และสินค้าต้องห้ามไปขายยังต่างประเทศ

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ความมั่งคั่งร่ำรวยของขุนนาง จึงมีรากฐานมาจากการเข้าไปมีส่วนพัวพันเกี่ยวข้องกับ ความเจริญงอกงามของการค้า โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ในวงราชการ เป็นเครื่องดึงดูดให้บรรดาพ่อค้าชาวต่างประเทศ จำเป็นที่จะต้องเข้ามาติดต่อขอความช่วยเหลือ และพึ่งพาพึ่งในทางตรงและทางอ้อม ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกของพ่อค้าชาวต่างประเทศ ที่ได้เดินทางเข้ามาค้าขายยังราชสำนักอยุธยา ในรัชกาลของพระเอกาทศรถ ซึ่งได้ระบุถึงรายการสิ่งของต่างๆ ที่นำเข้ามา

กำนัลแก่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของอยุธยา ซึ่งก็ปรากฏว่ามีจำนวนนับร้อยรายการ¹ เพื่อเป็นการปูทางไปสู่ความสะดวก และความสัมฤทธิ์ผลในการประกอบการค้า

สำหรับรายนามของขุนนางที่อยู่ในข่ายไคร้ของกำนัล ก็ล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่ในวงงานราชการระดับสูงของอยุธยา เป็นต้นว่า ออกพระกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่ดูแลชาวต่างประเทศ² ออกพระโขนง³ ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางจีนที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องทางการค้าขาย และ เจ้าพนักงานผู้ดูแลพระคลังหลวง⁴ ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลผลประโยชน์ของแผ่นดิน

การที่ขุนนางสามารถสั่งสมโภคทรัพย์ และแสวงหาผลประโยชน์จากการค้า โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ตามสายงานบังคับบัญชาในระบบข้าราชการ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการจ้อราษฎ์บังหลวง หรือ การรับสินบนจากพ่อค้าชาวต่างชาติ⁵ ทำให้รากฐานอำนาจของขุนนางก้าวไปสู่ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงอย่างรวดเร็ว สมเด็จพระเอกาทศรถ จะทรงตระหนักพระทัยถึงปัญหาดังกล่าวนี้ เนื่องจากการที่ชั้นขุนนางสามารถสร้างสมกำลังอำนาจ และเพิ่มทุนโภคทรัพย์ความมั่งคั่งให้ปรากฏเป็นที่โดดเด่น ก็ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวง ต่อเสถียรภาพและการคงอยู่ของสถาบันกษัตริย์ ด้วยเหตุคั้งนั้น พระเอกาทศรถจึงได้ทรงพยายามริครองอำนาจของขุนนาง ด้วยการออกพระบรมราชโองการประกาศให้เป็นประเพณีปฏิบัติว่า เมื่อขุนนางคนหนึ่งคนใดสิ้นชีวิตลงแล้ว ทรัพย์สมบัติ 1 ใน 3 ของขุนนางจะต้องตกเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน⁶

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1. . . , หน้า 63-69.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

⁶"พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ.2182," หน้า 84.

ในรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163 - พ.ศ. 2171) ภาพความมั่งคั่งร่ำรวยของขุนนาง ซึ่งเกิดขึ้นมาจากพื้นฐานความเจริญเติบโตของการค้า ก็ยิ่งปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด สำหรับข้อที่น่าพิจารณาในที่นี้ก็คือ บทบาทของอยุธยาซึ่งกลับฟื้นขึ้นมาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า ภายหลังจากสงครามข้ามภูมิภาคระหว่างไทยกับพม่า ได้ปรากฏความสำคัญโดดเด่นใน 2 เจ็อนไซ กล่าวคือ ในเจ็อนไซแรกเป็นเรื่องของการที่อยุธยา ดำรงฐานะเป็นเมืองท่าที่เป็นแหล่งรวมสินค้าจากจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย เพื่อกระจายต่อไปให้แก่พ่อค้านานาชาติ ที่แวะเวียนเข้ามาทำการค้าขายอยู่ที่ตลาดอยุธยา และบทบาทในอีกเจ็อนไซหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเจ็อนไซแรกก็คือ บทบาทของอยุธยาในการเป็นเมืองท่า ที่เป็นแหล่งป้อนทรัพยากรจำพวกของป่าให้กับตลาดภายนอก โดยเฉพาะเมื่อเริ่มก้าวเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 22 อยุธยาได้ค้าขายสินค้าของป่าให้กับตลาดประเทศญี่ปุ่นในอัตราที่สูงมาก ทั้งในส่วนที่อยุธยาจัดตั้งสำเภานอกไปค้าเอง โดยผ่านหน่วยงานพระคลังสินค้า และในส่วนที่พ่อค้าจากตะวันออกคือ จีนและญี่ปุ่น และพ่อค้าจากตะวันตก เช่น ฮอลันดา ได้เข้ามารับซื้อสินค้าของป่าจากอยุธยาจัดส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่น

จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเติบโตของการค้าของป่า นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาอธิบายถึง การก้าวขึ้นมาสู่อำนาจระดับสูงของขุนนาง ทั้งในแง่ของการควบคุมกำลังคน และการเข้าครอบครองโภคทรัพย์อันเกิดจากการค้า ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญงอกงามของการค้าของป่า ได้กลายเป็นโอกาสและช่องทางอย่างดี ที่เอื้ออำนวยให้ขุนนางได้ก้าวเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการค้า และสามารถถือประโยชน์ได้หลายวิถีทาง ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการควบคุมดูแลความเรียบร้อย ในการจัดเก็บส่วยที่เป็นของป่า การควบคุมการซื้อขายของป่าที่เป็นสินค้าต้องห้าม โดยผ่านหน่วยงานพระคลังสินค้า ตลอดจนการใช้อำนาจหน้าที่และอภิสิทธิ์ที่มีอยู่ในงานราชการ ช่วยเหลือจัดหาสินค้าของป่าอันกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดให้แก่พ่อค้าชาวต่างประเทศ โดยได้รับสินจ้างรางวัลเป็นเครื่องตอบแทน

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้นำมาซึ่ง โภคทรัพย์และความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ขุนนาง วันวลิตได้กล่าวไว้ว่า ขุนนางที่มีอำนาจระดับสูงของบ้านเมือง ในปลายรัชกาลของ

พระเจ้าทรงธรรม มักเป็นบุคคลที่มั่งคั่งร่ำรวย อาทิ ออกญากลาโหม แม่ทัพช้าง ผู้เป็นหนึ่งในบรรดาขุนนางสำคัญ 6 คน และร่ำรวยที่สุดในประเทศ มีข้าทาสมากกว่า 2,000 คน ช้าง 200 เชือก และม้ามากมาย อีกเป็นจำนวนมาก¹ ออกญาท้ายน้ำ แม่ทัพม้า ท่านผู้นี้เคยเป็นออกญาพระคลังมาก่อนเป็นเวลา 5 ปี กับ 2 เดือน ในระหว่างที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ได้รวบรวมทรัพย์สินเงินทองไว้มากมาย² และออกหลวงธรรมไตรโลก เจ้าเมืองตะนาวศรี³ ซึ่งเป็นขุนนางที่มีอำนาจปกครองเมืองตะนาวศรี ซึ่งนับเป็นเมืองท่าสำคัญที่ทำการค้าขายสินค้าของป่า โดยหันหน้าสู่มหาสมุทรอินเดีย

ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า บุคคลต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่มั่งคั่งร่ำรวยขึ้นมา ในช่วงที่การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับตลาดต่างประเทศ กำลังคลี่คลายขยายตัว ด้วยเหตุนี้เอง โภคทรัพย์และความมั่งคั่งในประการต่างๆ ซึ่งขุนนางระดับสูงเหล่านี้ครอบครองอยู่เป็นจำนวนมาก จึงน่าจะงอกเงยขึ้นมาจาก การเข้าไปมีส่วนพัวพันเกี่ยวข้องกับการค้าของป่า ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งอย่างไม่ต้องสงสัย

ด้วยปัจจัยการขยายตัวของการค้าของป่า ซึ่งได้มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ขุนนางคั่งที่ไถ่กลับมาแล้วนี้เอง จึงได้ส่งผลทำให้รากฐานอำนาจของขุนนางเติบโตและกว้างขวางขึ้นอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งสามารถเขยิบบทบาทเข้ามามีส่วนแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับปัญหาการสืบสันตติวงศ์ ในปลายรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมวันวลิตได้รายงานว่า ขุนนางระดับสูงของอยุธยาที่ก้าวเข้ามา มีสิทธิ์มีเสียง ตัดสินปัญหาการสืบราชสมบัติในครั้งนี้ ที่สำคัญได้แก่ ออกญากลาโหม, ออกพระท้ายน้ำ, ออกพระศรีเสาวราช, ออกพระจุฬา และออกหลวงธรรมไตรโลก⁴ ซึ่งบุคคลต่างๆ เหล่า

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 "จดหมายเหตุวันวลิต", หน้า 118.

²เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

นี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่มั่งคั่งร่ำรวย ไปถวายทรัพย์สินสมบัติและกำลังคน อันเป็นชาวากหนามที่
สำคัญต่อการก้าวขึ้นมาครอบครองอำนาจทางการเมือง ของพระเจ้าปราสาททอง

กรณีการก้าวขึ้นสู่อำนาจทางการเมืองสูงสุดของพระเจ้าปราสาททอง
ด้วยการสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ นับเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะ
การเปลี่ยนแปลงประการสำคัญ ในประวัติศาสตร์การเมืองอยุธยา เนื่องจากเป็น
ครั้งแรกที่ชนชั้นขุนนาง ที่มีโคมีสิทธิ์ในการสืบราชบัลลังก์อย่างแท้จริง ประสบความ
สำเร็จในการโค่นล้มขึ้นสู่สถานภาพความเป็นกษัตริย์ โดยอาศัยวิธีการโค่นล้มอำนาจ
ขุนนางฝ่ายตรงข้ามที่เป็นคู่แข่งในทางการเมือง และรวบรวมทรัพย์สินสมบัติต่างๆ มา
ไว้เป็นกรรมสิทธิ์ของตน จนกระทั่งในท้ายที่สุดก็ไม่มีขุนนางคนใดในราชอาณาจักรที่
มีรากฐานอำนาจมั่นคงอย่างแท้จริง ยกเว้นแต่พระเจ้าปราสาททอง ซึ่งโคกหลายฐานะ
เป็นบุคคลที่มั่งคั่งร่ำรวยที่สุดของประเทศแต่เพียงพระองค์เดียว

ข้อที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง เกี่ยวกับการก้าวขึ้นมาครอบครองอำนาจทาง
การเมือง ของพระเจ้าปราสาททองก็คือ การที่พระองค์ทรงมีพื้นเดิมมาจาก การ
เป็นขุนนางที่ดำรงตำแหน่ง ออกญาจลาโหม ซึ่งนับเป็นตำแหน่งสูงสุดในระบบข้า-
ราชการฝ่ายปกครอง ทั้งยังมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผลประโยชน์ของแผ่นดิน
ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการควบคุมกำลังคน หรือ ในแง่ของการค้า ซึ่งโคกหลาย
เป็นรากฐานอันสำคัญยิ่ง ที่มีส่วนเกื้อหนุนให้พระเจ้าปราสาททอง ประสบความสำเร็จ
ในการเลื่อนฐานะตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ดังปรากฏหลักฐานอย่างสม่าเสมอว่า
ออกญาจลาโหมมักเป็นบุคคลผู้มั่งคั่งร่ำรวยถวายโภคทรัพย์และกำลังคน หลักฐานตะ-
วันตกโคเคียรระบุว่า ในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งออกญาจลาโหม เป็นบุคคลสำคัญที่บรรดาพ่อ
ค้าชาวต่างประเทศ จำเป็นที่จะต้องเข้ามาติดต่อกับเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นในแง่
ของการเข้ามาขอคำแนะนำปรึกษา เกี่ยวกับการเลือกซื้อสินค้าของป่าบางจำพวก หรือ
การขอความช่วยเหลือในการจัดหาสินค้าของป่า อันกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดให้
แก่พวกพ่อค้า โดยมีการนำสิ่งของกำนันอย่างคีมี่ราคาแพงมามอบให้เป็นการตอบแทน¹

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี เล่ม 1 . . . , หน้า 61.

เป็นไปได้ว่าพระเจ้าปราสาททอง เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นออกญา-
 กลาโหม ย่อมเคยได้รับผลประโยชน์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง จากการเข้าไปมีส่วนพั
 หนักเกี่ยวข้องกับการค้า โดยเฉพาะในแง่ของการค้าของป่า ซึ่งได้กลายเป็นรากฐาน
 ที่สำคัญประการหนึ่ง ที่มีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้พระเจ้าปราสาททอง ประสบความสำเร็จ
 ในการก้าวขึ้นมาสู่ความเป็นผู้นำสูงสุดในทางการเมือง

พร้อมกันนั้นพระเจ้าปราสาททองเองก็ได้ทรงตระหนักดีว่า ชุนนางผู้ใหญ่
 ที่แวดล้อมอยู่รอบข้างพระองค์นั้น ล้วนแต่เป็นบุคคลที่มั่งคั่งร่ำรวยไปทั่วทรัพย์สินสมบัติ
 และกำลังคน ซึ่งนับเป็นสิ่งที่เป็อนันตราชอย่างใหญ่หลวง ต่อการครอบครองอำนาจ
 ทางการเมืองของพระองค์ ไม่ว่าจะเป็นชุนนางผู้ใหญ่ทางฝ่ายไทย อาทิ ออกญาภา
 แหง หรือชุนนางชาวต่างชาติที่สำคัญมากผู้นึงในราชสำนักอยุธยา ก็คือ ชามาคา นา
 งามาชา หรือ ออกญาเสนาภิมุข ซึ่งได้เข้ามารับราชการตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรง
 ธรรม และได้มีรากฐานอำนาจที่มั่งคั่งร่ำรวย ด้วยการเข้าหุ้นค้าขายกับพ่อค้าญี่ปุ่น
 และส่งเรือบรรทุกหนังกวางไปขายยังประเทศญี่ปุ่น¹ และยังสามารถควบคุมการค้า
 ของญี่ปุ่นในอยุธยาได้ทั้งหมด² ด้วยเหตุนี้เอง ชามาคา หรือ ออกญาเสนาภิมุข จึง
 กลายเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีกำลังอำนาจ และความมั่งคั่งมากที่สุดผู้นึง ซึ่งเป็น
 ขวากหนามที่สำคัญยิ่งต่อการก้าวขึ้นสู่อำนาจของพระเจ้าปราสาททอง

ดังเป็นที่ปรากฏว่า ก่อนหน้าที่พระเจ้าปราสาททองจะทรงขึ้นครองราชย์
 พระองค์ได้ทรงวางแผนประหารชีวิตชุนนางผู้ใหญ่ถึง 3 คนคือ ออกญากลาโหม, ออก
 พระท้ายน้ำ และออกหลวงธรรมไตรโลก ซึ่งชุนนางเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบุคคลที่มีอำนาจ
 ระดับสูงของบ้านเมือง และเป็นผู้ที่มั่งคั่งร่ำรวยที่สุดของประเทศ³ ซึ่งอาจกล่าวได้

¹ สุรางค์ศรี คันเสียงสม, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศ-
ญี่ปุ่น . . . , หน้า 19.

² เรื่องเดียวกัน.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 "จดหมายเหตุวันวลิต", หน้า 118.

ว่า วิธีการสำคัญที่พระเจ้าปราสาททอง ทรงใช้ในการบั่นทอนรากฐานอำนาจของกลุ่มขุนนางคือ ทรัพย์สินสมบัติ เนื่องจากทรัพย์สินสมบัติเป็นที่มาของการขยายกำลังคน และเป็นเครื่องมืออย่างก็ที่จะสืบทอดอำนาจไปให้หลายชั่วคน¹ ด้วยเหตุดังนั้น การที่พระเจ้าปราสาททองทรงดำเนินวิเทโศบายสำเร็จโทษขุนนางคนหนึ่งคนใดถึงแก่ชีวิต ก็ย่อมหมายความว่า พระองค์ได้ทรงริบทรัพย์สินสมบัติของขุนนางผู้นั้น ส่วนหนึ่งเก็บเข้าท้องพระคลัง และอีกส่วนหนึ่งก็แจกจ่ายให้แก่สมัทรพวค เพื่อแสวงหาพันธมิตรทางการเมืองของพระองค์ ดังปรากฏตัวอย่างในกรณีของ ออกญากำแหง ซึ่งเป็นขุนนางที่มีอำนาจมากที่สุดคนหนึ่งในราชสำนักอยุธยา มีช้างมากกว่า 200 เชือก มีข้าทาสถึง 2,000 คน และมีม้าอีกเป็นจำนวนมาก² ภายหลังจากที่ออกญากำแหงได้สิ้นชีวิตลงแล้ว วันวลิตระบุไว้ว่า

... อสังหาริมทรัพย์และทรัพย์สินอื่นๆ ของออกญากำแหงที่ไม่ได้ถูกปล้นสะดมเป็นต้นว่า ช้าง ม้า เครื่องศาสตราวุธ เหยียดู ทองเงิน ซึ่งคนไทยชอบฝังดินไว้ และข้าทาสบริวารที่ไม่อยู่ในเวลาเขาปล้นนั้น ตกเป็นของออกญากลาโหมและออกญาพระคลังสิ้น คนทั้งสองแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้ไปในทางบำรุงความสุข ให้แก่พรรคพวคและบริวาร ซึ่งยังมีความสำคัญต่อผลประโยชน์ของคนมาก³ . . .

นอกจากนี้พระเจ้าปราสาททองก็ยังได้ทรงวางอุบาย ก้าวจัดออกญาเสนาภิมุขออกไปให้พ้นทางของพระองค์ โดยการส่งให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งในเวลาต่อมา ก็ได้ถูกลอบวางยาพิษถึงแก่กรรม วันวลิตได้รายงานว่ พระเจ้าปราสาททองเมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นออกญากลาโหม ได้มอบของกำนัลที่มีค่าเพื่อเป็นการเอาชนะใจออกญาเสนาภิมุขไปเป็นจำนวนมาก อันมีทองคำ เงินเหยียดู เครื่องรูปพรรณ เพชรนิลจินดา และสิ่งของล้ำค่าที่หาได้ยากอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ออกญากลาโหมได้สั่งให้นำไปใส่ไว้ในเรือที่ออกญาเสนาภิมุขนั่งมาซึ่งพระราชวังจนเต็มเทียบ⁴

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 11.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 "จดหมายเหตุวันวลิต", หน้า 165.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 191-192.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

การที่พระเจ้าปราสาททองซึ่งเมื่อครั้งยังดำรงยศเป็น ออกญาสุทนต์ ไค้มอบทรัพย์สินสมบัติให้ขุนนางชาวญี่ปุ่นผู้นี้ไปเป็นจำนวนมาก ในแง่หนึ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความมั่งคั่งร่ำรวยของออกญาสุทนต์ซึ่งมีมาเป็นพื้นเดิม ตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะสถาปนาตนขึ้นเป็นองค์พระมหากษัตริย์

ไม่เพียงแต่เท่านั้นพระเจ้าปราสาททองก็ยังทรงพยายามลดอำนาจของขุนนางด้วยการแทรกแซงในเรื่องการแบ่งมรดกของขุนนาง ทั้งสเฆาเคนและวันวลิตราชงานตรงกันว่า กษัตริย์จะได้อิทธิพล 1 ใน 3 ของมรดกของขุนนางเข้าท้องพระคลัง¹ ส่วนในด้านอื่นๆ นั้นก็เป็นที่น่าประหลาดใจว่า พระเจ้าปราสาททองทรงพยายามริบถอนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และความมั่งคั่งของขุนนาง ให้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าล้นมือลง ด้วยวิธีการผูกขาดการค้าให้มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ พระเจ้าปราสาททองได้ทรงพยายามเพิ่มทุนกิจกรรมการค้าขาย โดยผ่านพระคลังสินค้าของหลวง ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายสินค้าของป่า หรือสินค้าอย่างอื่นๆ การขยายการค้าของหลวงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อขุนนางเป็นสำคัญ เพราะคนเหล่านี้มีทุนและไค้หากำไรออกเงยจากการค้าทางตรงหรือทางอ้อมอยู่แล้ว แม้ว่าการค้าของขุนนางจะมีไค้ยุติลงโดยสิ้นเชิง แต่ผลกำไรก็จะต้องถูกเบียดเบียนไปไม่น้อย²

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มเข้าสู่รัชสมัยของพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199- พ.ศ. 2231) ซึ่งเป็นยุคสมัยที่อยุธยาได้สถาปนาการค้าของป่า กับตลาดใหญ่ในโลกตะวันออกทั้งสองแห่งคือ ตลาดจีนและญี่ปุ่น ขึ้นอย่างมั่นคง ซึ่งได้ส่งผลทำให้ขุนนางสามารถที่จะเพิ่มทุนทรัพย์สินสมบัติ ด้วยการเข้าไปมีส่วนทั่วหน้าเกี่ยวข้องกับไม่ว่าไค้ทางหนึ่งอยู่ในแวดวงของการค้า ซึ่งเป็นเหตุทำให้สมเด็จพระนารายณ์ ทรงพยายามดำเนินพระราชโบาย ในอันที่จะล้มล้างรากฐานอำนาจและผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของขุนนาง ด้วยการผูกขาดการค้าโดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการค้าของป่า ซึ่งเป็นเสาหลักของการค้ากับต่างประเทศของอยุธยา หลักฐานตะวันตกราย-

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

งานว่า พระองค์ทรงรวบรัดเอาการค้าสินค้าบางรายการ อาทิ ไม้หอม, ไม้ฝาง, ช้าง และงาช้าง ซึ่งเป็นรายการสินค้าส่งออกสำคัญ เอาไว้เป็นเอกสิทธิ์ของพระองค์ แต่เพียงผู้เดียว¹

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือว่า ในรัชกาลของพระนารายณ์นั้น นอกจากขุนนางชั้นผู้ใหญ่จะร่อยหรอลงเป็นอันมาก ทั้งในส่วนที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งได้ทรงล้มล้างขุนนางที่มีอำนาจและร่ำรวยลงเกือบหมด และในส่วนที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพยายามควบคุมและริครอบงำ อำนาจของขุนนางทั้งในทางการเมืองและการค้า ชีวิตของขุนนางในรัชสมัยพระนารายณ์จะหาเสถียรภาพทางใดทางหนึ่งมิได้ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจซึ่งได้จากการค้าก็ถูกริครอบงำ การมีอำนาจมากยิ่งขึ้นทำให้ตกอยู่ในอันตรายมากขึ้น ออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม และตามพระราชพงศาวดารได้ขึ้นอยู่ข้างพระนารายณ์ มาตั้งแต่ครั้งกบฏพระไทรภูวนาถิย์ และเป็นกรณีที่ต่อมาว่าถูกเมียนจนถึงแก่อนิจกรรม แต่หลักฐานบางแห่งระบุว่า เป็นเพราะถูกจับได้เรื่องกินสินบน²

ในอีกด้านหนึ่งของพระราโชบาย การที่สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงไว้วางพระทัยขุนนางของพระองค์ ก็ได้ส่งผลให้พระองค์ทรงหันไปแสวงหาพันธมิตรทางการเมือง ซึ่งได้แก่ บรรดาประชาคมต่างศาสนามากขึ้น ที่สำคัญคือ พวกแขกมัวร์ และ พวกอิหร่าน หรือ เปอร์เซีย เช่นเดียวกับในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งได้ทรงสร้างพันธมิตรกับพวกมัวร์ไว้เหมือนกัน บันทึกของอาลักษณ์ซึ่งมากับคณะราชทูตเปอร์เซีย ได้รายงานว่า ก่อนรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ มีชาวอิหร่านตั้งหลักแหล่งอยู่แล้วประมาณ 30 คน แต่ละคนได้รับบรรดาศักดิ์ ที่ดิน และบ้านเรือนให้อยู่อาศัย พร้อมทั้งตำแหน่งในวงการบริหารด้วย³

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 302.

²นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 21.

³ฉบับข้อสำเนาภักษัตริย์สุลตมาน, หน้า 30.

นอกจากนั้นแล้วขุนนางชาวอิหร่าน ก็ยังได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอยู่ใน
แวดวงของการค้า และมีเอกสิทธิ์ในการค้าสินค้าชนิดต่างๆ โดยเฉพาะการค้าของ
ป่า ดังปรากฏตัวอย่างในกรณีของ ออกญาพิชิต ซึ่งเป็นขุนนางแขกมัวร์ ได้พยายาม
กักกันมิให้บริษัทของ ฮอลันดาจับหาสินค้าหนังกวาง แต่ต่อมาพอพระเจ้าปราสาททอง
ทรงทราบเรื่องเข้า ก็ได้มีรับสั่งให้ลงโทษขุนนางผู้นี้อย่างรุนแรงจนถึงแก่ชีวิต ¹

ในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์นั้น พระองค์ได้ทรงให้การสนับสนุนพวก
มัวร์ให้เข้ารับราชการ และกินตำแหน่งของขุนนางฝ่ายปกครองเพิ่มมากขึ้น พวกอิ-
หร่านเพิ่งเข้าสู่ประเทศไทยไม่นานนัก ยังไม่มีรากฝังลึกลงไปในประเทศไทย จึงไม่อยู่
ในฐานะที่จะใช้ความโปรดปรานจากกษัตริย์ เพื่อแข่งขันต่อพระองค์ได้ง่ายๆ ² แซร์-
แวงส์ได้บันทึกว่า "ความสำคัญและประโยชน์ที่คนเหล่านี้อำนวยความสะดวกให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน
ทำให้ได้รับพระกรุณาธิคุณมาก ล่างคนได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติราชการในตำแหน่ง
สำคัญๆ ของแผ่นดินก็มี พระองค์ทรงไว้วางพระทัยในความจงรักภักดีของคนเหล่านี้
ยิ่งกว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์เองแท้ๆ เสียอีก" ³

สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ พวกมัวร์ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับ ในการควบคุมการค้า
ทางค่านฝั่กคะนาวศรี และในอ่าวเบงกอล ซึ่งมีความสำคัญต่อการค้าของป่าของฮูธ-
ยา ในเงื่อนไขที่ฮูธยาได้อาศัยการค้าที่เปิดไปทางชายฝั่งทะเลซีกตะวันตก เพื่อ
เป็นประตูในการระบายสินค้าสัตว์ป่าประเภท ช้าง ไปสู่เมืองท่าในบริเวณมหาสมุทร
อินเดีย หลักฐานตะวันตกได้รายงานว่า "การค้าขายเคี้ยวนี้ตกอยู่ในเงื้อมมือของ
พวกแขกเปอร์เซียและพวกแขกมัวร์ รวบรวมทำเสียหมด ค่ายพวกแขกเหล่านี้เขากำลัง
มีอำนาจเป็นเจ้าเป็นนายเมืองแถบนั้นเสียทีเคี้ยว และเป็นทั้งเจ้าการค้าขายค้าย" ⁴

¹ เอกสารของฮอลันดาสมัชกรุงศรีอยุธยา, หน้า 165-167.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 29.

³ เรื่องเคี้ยวกัน, หน้า 30.

⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 312.

ถัดจากนั้นตำแหน่งพระคลังก็ไต่ตกแก่ ออกญาโกษาเหล็ก ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม เคยร่วมเป็นร่วมตายกันมาในการฟื้นฟูอุปสรรคทางการเมืองตั้งแต่ต้นรัชกาล¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ตำแหน่งพระคลัง จะเป็นตำแหน่งที่พระนารายณ์ทรงมอบให้ แก่ผู้ที่พระองค์ไว้วางพระทัยแทบทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการประกันความมั่นใจว่า ผลประโยชน์และโภคทรัพย์อันพึงได้จากการค้า ซึ่งเกิดจากการค้าของป่ารวมอยู่ด้วยเป็นส่วนหนึ่งนั้น จะสามารถระดมเข้าสู่ท้องพระคลังได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยไม่หลุครอกพันไปตกเป็นสมบัติส่วนตัว ของขุนนางคนหนึ่งคนใดในราชสำนักของพระองค์

สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงเห็นงแตรครอนอำนาจของขุนนาง ด้วยการหันไปพึ่งพาประชาคมต่างดาว ซึ่งไต่แก่ พวกมัวร์ เป็นสำคัญ ซึ่งได้ทำให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้าในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการค้าของป่า ได้ถูกโยกย้ายจากเงื้อมมือของขุนนางไทย ไปตกอยู่แก่พวกมัวร์เสียเป็นส่วนใหญ่ นอกเหนือไปจากนั้นพระนารายณ์ ก็ยังได้ทรงผูกมิตรกับขุนนางฝ่ายชาวจีนพิเศษคนหนึ่ง ซึ่งเป็นพันธมิตรทางการเมืองที่สำคัญมากของพระองค์คือ ออกหลวงสุระสงคราม ราชทินนามนี้ตามทำเนียบคือออกขุน ศักดินา 600 มีตำแหน่งเป็นปลัดกรมอาสาญี่ปุ่น บุคคลผู้นี้เป็นที่รู้จักกันในหลักฐานชั้นต้นว่า เมอร์ซิเออร์กังสตันซ์ หรือ ฟอลคอน²

ฟอลคอนผู้นี้เป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างสูง อยู่ในราชสำนักของพระนารายณ์ ทั้งในด้านการเมืองและการค้า อาศัยเหตุจากการเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทำให้ฟอลคอนสามารถสร้างอำนาจครองในทางเศรษฐกิจ และใช้ฐานะหน้าที่ของคนแสวงหาผลประโยชน์จากการค้า เพียงในปี พ.ศ. 2225 ก็มีรายงานแล้วว่า เขามีกิจการค้ามากกว่าพ่อค้าทุกคนในสยามรวมกัน³ พ่อค้าตะวันตก

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์, หน้า 31.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

ผู้หนึ่งได้กล่าวว่า ที่บ้านของนายพลคอนในคอนบ่าช จะมีผู้คนมาประชุมกันมาก
มาช เพื่อเข้าพบเขาเกี่ยวกับธุรกิจต่างๆ¹ นอกจากนั้นพลคอนก็ยังได้รับอนุญาต
ให้ซื้อหมากเป็นจำนวน 1,000 ทาบ หรือ แก่นไม้ฝาง 1,000 ทาบ จากเจ้าหน้าที่
ที่คลังสินค้าเป็นประจำปีละครั้งหรือสองครั้ง ในราคาต่ำกว่าราคาขายตามปกติ²

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระนารายณ์ได้
ทรงพยายามบีบบังคับอำนาจทางการเมืองของขุนนาง ด้วยการริครอบผลประโยชน์
ในทางเศรษฐกิจ เนื่องจากว่าอำนาจทั้งสองอย่างนี้เป็นสิ่งที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับตลาดต่างประเทศ ได้
คลี่คลายขยายตัวออกไปอย่างเต็มที่ ในรัชกาลของพระนารายณ์ พระองค์ก็ได้ทรง
พยายามดำเนินการในหลายวิธีทาง เพื่อควบคุมและป้องกันมิให้ขุนนางข้าราชการ
ของพระองค์ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าไม้ทางใดก็ตามหนึ่งจนเกินความจำเป็น
ไม่ว่าจะด้วยวิธีให้การผูกขาดสินค้าบางรายการ หรือด้วยการแต่งตั้งขุนนาง
ที่พระองค์ทรงไว้วางพระทัยเป็นพิเศษ ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญเกี่ยวกับการค้า โดย
เฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งพระคลัง และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ การที่พระองค์ได้ทรง
ใช้ประโยชน์จากขุนนางต่างชาติ อาทิ กรณีของพวกมัวร์และพลคอน ให้เข้าดำรง
ตำแหน่งสำคัญอยู่ในวงราชการ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการประกันความมั่นใจว่า คนเหล่านี้
จะเป็นกลไกสำคัญที่สามารถทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์เกี่ยวกับการค้า ต่างพระเนตร
พระกรรณแทนพระองค์ได้ แต่ในเวลาเดียวกัน พวกขุนนางต่างชาติเหล่านี้ก็ยังขาด
ฐานอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย เพื่อใช้เป็นเครื่องต่อรองหรือท้าทายอำนาจ
ทางการเมืองของพระองค์ได้ง่าย ๆ

¹บันทึกเรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ. . . ,
เล่ม 3, หน้า 171.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

การศึกษาในลำดับต่อไป จะกล่าวถึงการคลายความสำคัญของการค้า
ของป่าในสมัยปลายอยุธยา เมื่อเริ่มก้าวเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นยุคที่
การค้าของป่าไถลดความสำคัญลง และการค้าสินค้าทางการเกษตรโดยเฉพาะ
ข้าว ไต่ก้าวเข้ามาดำรงความสำคัญแทนที่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย